

Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка
Філологічний факультет
Кафедра української мови і літератури

Т. Л. Хомич

**СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА:
ФОНЕТИКА, ФОНОЛОГІЯ, ФОНОМОРФОЛОГІЯ,
ОРФОЕПІЯ, ГРАФІКА, ОРФОГРАФІЯ**

Першокурсникам на допомогу

для студентів спеціальності 014.01
Середня освіта (Українська мова і література)
освітнього ступеня «БАКАЛАВР»

Чернігів – 2019

УДК 811.161.2'373.2

ББК 81.411.1-923

X 76

Рецензенти:

Бойко Н. І. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Жила С. О. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка

Хомич Т. Л.

X 76 **Сучасна українська літературна мова: Фонетика, Фонологія, Фономорфологія, Орфоепія, Графіка, Орфографія : Першокурснику на допомогу.** – Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2019. – 116 с.

Запропонований навчально-методичний посібник укладено відповідно до чинних програм для філологічних факультетів вищих освітніх закладів. Практичний курс призначений для студентів спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) освітнього ступеня «бакалавр». У посібнику викладено методичні рекомендації та практичні поради першокурсникам щодо підготовки нормативної дисципліни «Сучасна українська літературна мова: Фонетика, Фонологія, Фономорфологія, Орфоепія, Графіка, Орфографія».

Для студентів філологічних факультетів університетів.

УДК 811.161.2'373.2

ББК 81.411.1-923

*Рекомендовано до друку кафедрою української мови і літератури
філологічного факультету*

*Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка*

Протокол № 1 від 30 серпня 2019 р.

© Т. Л. Хомич, 2019

ПЕРЕДМОВА

Шановні студенти першого курсу філологічного факультету! Ви розпочинаєте вивчення нормативної профільної дисципліни **“Сучасна українська літературна мова”**, студіювання якої триватиме протягом чотирьох років вашого навчання. Опанування цієї дисципліни започатковує курс **“Фонетика, Фонологія, Фономорфологія, Орфоепія, Графіка, Орфографія”**.

Пропонований методичний посібник охоплює опис навчальної дисципліни, оскільки в ньому вміщено фрагменти робочої програми з **“Сучасної української літературної мови: Фонетики, Фонології, Фономорфології, Орфоепії, Графіки, Орфографії”**, що сформована відповідно до чинної Програми нормативної навчальної дисципліни.

Виконання поставлених завдань сприятиме набуттю та систематизації знань із навчальної дисципліни, а також забезпечить якісний контроль і перевірку знань студентів відповідно до вимог Болонського процесу, в умовах кредитно-модульної моделі організації навчання у вищій школі.

Запитання й завдання для самоконтролю допоможуть студентам зорієнтуватися у формулюванні відповіді на поставлені ключові питання. Виконання практичних завдань сприятиме процесу узагальнення набутих теоретичних знань та виробленню практичних умінь.

Плани до практичних та лабораторних занять із курсу, орієнтир щодо виконання самостійної роботи, реєстри питань до іспиту й заліку дадуть змогу студентам планувати свій час підготовки й опанування дисципліни. Студенти заочної форми навчання знайдуть у посібнику, окрім перерахованого, завдання для контрольних робіт.

Зразки фонетичних аналізів допоможуть у формуванні базових знань і знадобляться в майбутньому під час підготовки до державного бакалаврського іспиту з української мови.

Посібник може бути використаний студентами філологічних факультетів денної, а також заочної форм навчання, послуговування ним сприятиме актуалізації та систематизації знань із фонетики, фонології, фономорфології, орфоепії, графіки, орфографії сучасної української літературної мови, полегшить процес успішного складання дисципліни в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищій школі.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 11 Змістових модулів – 2	Галузь знань – 01 Освіта	Нормативна	
	Спеціальність – 014.01 Середня освіта (Українська мова і література)		
Загальна кількість годин: для денної форми навчання – 150 + 180 = 330, для заочної форми навчання – 125 + 150 = 275	Предметна спеціальність (професійне спрямування): Українська мова та література. Мова та література (англійська). Художня культура. Редагування освітніх видань	Рік підготовки	
		1-й	1-й
		Семестр	
		1 – 2-й	1 – 2-й
		Лекції	
		18 + 16 год.	2 + 4 год.
		Практичні	
		24 + 30 год.	8 + 8 год.
		Лабораторні	
12 год.			
Самостійна робота			
96 + 134 год.	115 + 138 год.		
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 6 самостійної роботи студента – 8	Освітній ступінь – бакалавр	Види контролю: залік, іспит	

Мета курсу – сформувати в студентів науковий лінгвістичний світогляд на актуальні проблеми сучасної фонетики, фонології, морфонології, орфоєпії, графіки та орфографії; сприяти засвоєнню теоретичних відомостей про фонетичну, фонематичну, орфоєпічну, графічну, орфографічну системи сучасної української літературної мови; узагальнити, систематизувати й поглибити знання студентів про фонетичні, фонематичні, орфоєпічні, графічні, орфографічні норми сучасної української літературної мови та вдосконалити їхні практичні навички з метою підвищення рівня загальномовної підготовки, мовної грамотності, набуття здатності виконувати професійні завдання й обов'язки в галузі української філології, комунікативної, прагматичної, соціокультурної компетентностей.

Завдання:

- сприяти засвоєнню основних теоретичних положень із фонетики, фонології, фонеморфології, орфоєпії, графіки та орфографії сучасної української літературної мови;
- ознайомити студентів із особливостями фонетичної, фонематичної, орфоєпічної, графічної, орфографічної систем сучасної української літературної мови;
- на основі теоретичних відомостей сформувати в студентів навички фонетичного, фонематичного, орфоєпічного, графічного й орфографічного аналізів мовних одиниць.

Очікувані результати навчання

Унаслідок вивчення навчальної дисципліни студент має

знати:

- основні поняття, термінологічний апарат із фонетики, фонології фонеморфології, орфоєпії, графіки та орфографії сучасної української літературної мови;
- особливості фонетичного й фонологічного аспектів вивчення звукового складу української мови;
- систему фонем сучасної української літературної мови, класифікацію голосних і приголосних; функції фонем як мовної одиниці;
- основи фонетичної й фонематичної транскрипцій;
- звукові зміни (модифікації) голосних і приголосних фонем у потоці мовлення;
- історичні чергування (альтернації) голосних і приголосних фонем української мови;
- просодичні одиниці української мови;
- орфоєпічні норми в системі вокалізму та консонантизму;
- співвідношення букв і фонем української мови;
- становлення орфографії української мови, принципи української орфографії;

уміти:

- характеризувати звуковий склад української мови з погляду фонетичного й фонологічного аспектів;
- інтерпретувати систему фонем сучасної української літературної мови, визначати функції фонем як мовної одиниці;
- записувати слова, тексти фонетичною та фонематичною транскрипціями;
- здійснювати фонетичне членування мовленнєвого потоку;
- характеризувати звукові зміни (модифікації) голосних і приголосних фонем у потоці мовлення;

- коментувати історичні чергування (альтернації) голосних і приголосних фонем української мови;
- використовувати знання орфоепічних норм у системі вокалізму та консонантизму в процесі живого спілкування, виявляти причини порушення вимовних норм;
- визначати співвідношення букв і фонем у словах української мови;
- виокремлювати основні етапи становлення орфографії української мови, характеризувати принципи української орфографії;
- виконувати повний фонетичний (фонематичний, графічний, орфоепічний, орфографічний) аналіз слів, текстів.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

Фонетика й фонологія. Фономорфологія

Тема 1. Фонетика сучасної української літературної мови. Загальні поняття й відомості. Предмет і завдання фонетики. Субстанціальна та функціональна фонетика. Сегментна та надсегментна фонетика. Три аспекти вивчення звуків мови. Фізично-акустичний аспект вивчення звуків мови. Анатомо-фізіологічний аспект вивчення звуків мови. Будова апарату мовлення. Артикуляція звуків мови. Фази артикуляції. Артикуляційна база.

Тема 2. Фонологія сучасної української літературної мови. Предмет і завдання фонології. Лінгвістичний аспект вивчення звуків мови. Поняття фонем. Функції фонем. Диференційні ознаки фонем. Поняття “інваріант” і “варіант” фонем. Позиційні, комбінаторні та факультативні варіанти фонем. Фонологічні школи.

Тема 3. Система фонем сучасної української літературної мови. Система голосних фонем сучасної української літературної мови. Система фонем сучасної української літературної мови. Погляди мовознавців на систему фонем сучасної української літературної мови. Система голосних фонем сучасної української літературної мови. Класифікація голосних фонем української мови. Звукова реалізація голосних фонем в українській мові.

Тема 4. Система приголосних фонем сучасної української літературної мови. Система приголосних фонем сучасної української літературної мови. Класифікація приголосних фонем української мови. Звукова реалізація приголосних фонем в українській мові.

Тема 5. Науково-лінгвістична транскрипція. Фонематична й фонетична транскрипції. Система знаків фонематичної й фонетичної транскрипції. Спільне в обох транскрипціях. Відмінність у позначенні фонетичних явищ у фонематичній і фонетичній транскрипціях. Специфіка фонетичної й фонематичної транскрипції. Система діакритичних знаків.

Тема 6. Модифікації фонем. Зміни звукового складу слів у потоці мовлення. Загальне поняття про модифікації фонем. Різновиди модифікацій: позиційні та комбінаторні, якісні та кількісні. Модифікації голосних фонем сучасної української літературної мови. Комбінаторні модифікації голосних (акомодация). Позиційні модифікації голосних (редукція кількісна та якісна). Асиміляція голосних (гармонійна асиміляція).

Тема 7. Модифікації приголосних фонем сучасної української літературної мови. Позиційні модифікації приголосних. Комбінаторні модифікації приголосних: акомодация, асиміляція (її різновиди), дисиміляція (її різновиди). Спрощення в групах приголосних. Специфічні випадки подовження приголосних в українській мові. Стягнення приголосних.

Тема 8. Чергування фонем. Фонетичні чергування в сучасній українській літературній мові. Морфонологія – учення про регулярні фонологічні процеси в складі морфем, пов'язані зі словотвором і словозміною. Різновиди чергувань: фонетичні (живі, позиційні) та історичні (традиційні). Фонетичні чергування голосних сучасної української літературної мови. Фонетичні чергування приголосних сучасної української літературної мови.

Тема 9. Історичні чергування голосних фонем. Чергування голосних фонем в українській літературній мові: найдавніші чергування праслов'янського походження: /e:/o/; /i:/a/; /o:/a/; /e:/i/; /y:/a/ тощо. Чергування голосних, зумовлені фонетичними змінами на ґрунті української мови: а) /o/, /e:/i/; б) /o/, /e:/ø/ (вставні та випадні /o/ та /e/); в) /e:/o/ після шиплячих та j; г) /o:/и/ у фонемосполученнях /po/, /lo/ та /ри/, /ли/ тощо.

Тема 10. Історичні чергування приголосних фонем. Чергування приголосних фонем в українській літературній мові: /г/, /к/,

/х/ із /ж/, /ч/, /ш/. Чергування /г/, /к/, /х/ із /з'/, /ц'/, /с'/. Чергування /д:/ж/, /д:/дж/, /т:/ч/, /з:/ж/, /с:/ш/ та ін. Чергування /б:/бл'/, /п:/пл'/, /в:/вл'/, /м:/мл'/, /ф:/фл'/. Чергування /б:/бј/, /п:/пј/, /в:/вј/, /м:/мј/, /ф:/фј/. Чергування /р:/р'/, /л:/л'/, /н:/н'/. Чергування у групах приголосних. Зміни приголосних перед суфіксами -ськ-, -ств-, -ин-, -енк- тощо.

Тема 11. Склад. Наголос. Інтонія. Поняття складу. Основні теорії складу. Основні закономірності складоподілу в українській мові. Типи складів. Основні правила складоподілу. Наголос в українській мові. Типи наголосів. Інтонія.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

Орфоепія. Графіка. Орфографія

Тема 12. Орфоепія. Орфоепія – розділ мовознавчої науки, що вивчає систему загальноприйнятих правил української літературної вимови. Предмет орфоепії. Система орфоепічних норм сучасної української літературної мови. Причини відхилень від орфоепічних норм. Сучасні орфоепічні норми в системі вокалізму. Вимова голосних у наголошених і ненаголошених позиціях. Сучасні орфоепічні норми в системі консонантизму. Вимова приголосних (дзвінких і глухих, м'яких, пом'якшених і напівпом'якшених; губних, африкат; сполучень кількох приголосних). Евфонічні чергування голосних і приголосних. Акцентуаційні норми сучасної української літературної мови.

Тема 13. Графіка. Графіка сучасної української літературної мови. Короткі відомості з історії української графіки. Поняття графеми. Український алфавіт. Співвідношення між буквами й звуками українського алфавіту. Букви на позначення голосних і приголосних фонем. Звукове значення букв Я, Ю, Є, Ї, Щ та подвоєння букв. Позначення м'якості приголосних на письмі.

Тема 14. Орфографія. Українська орфографія – розділ мовознавчої науки, що визначає систему загальноприйнятих правил написання та переносу слів. Поняття орфограми. Різновиди орфограм. Принципи української орфографії: фонетичний, морфологічний, історичний (традиційний) та смисловий (семантико-диференційний). Короткі відомості з історії української орфографії.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	л.	пр.	лаб.	с.р.	Усього годин
Змістовий модуль 1. Фонетика. Фонологія. Морфонологія					
Тема 1. Вступ. Загальні поняття фонетики й фонології сучасної української літературної мови	2	2		8	12
Тема 2. Система фонем сучасної української літературної мови. Науково-лінгвістична транскрипція	2	6	8	30	46
Тема 3. Модифікації голосних фонем сучасної української мови в потоці мовлення	2	2	2	9	15
Тема 4. Модифікації приголосних фонем сучасної української мови в потоці мовлення	4	2	2	11	19
Тема 5. Історичні чергування голосних фонем сучасної української мови	2	4		8	14
Тема 6. Історичні чергування приголосних фонем сучасної української мови	4	4		8	16
Тема 7. Склад. Наголос. Інтонація. Фонетичний аналіз	2	4		22	28
Змістовий модуль 2. Орфоепія. Графіка. Орфографія					
Тема 8. Орфоепія як розділ мовознавства про норми літературної вимови	10	8		30	48
Тема 9. Графіка як галузь знань про співвідношення букв і фонем	2	2		8	12
Тема 10. Орфографія як система загальноприйнятих правил писання	4	20		96	120
Усього годин	34	54	12	230	330

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
І семестр		
1	Фонетика. Загальні поняття й відомості	2
2	Артикуляційний (фізіологічний) аспект вивчення звуків	2
3	Фонетика й фонологія	2
4	Голосні й приголосні фонем сучасної української літературної мови	2
5	Модифікації фонем у мовленнєвому потоці	4
6	Морфонологія (фономорфологія). Чергування голосних	4
7	Чергування приголосних	4
8	Склад. Наголос. Фонетичний аналіз	4
Усього годин за І семестр		24
ІІ семестр		
9	Орфоепія	1
10	Орфоепічні особливості української фонетичної системи	2
11	Евфонія української мови	1
12	Акцентологічні норми сучасної української літературної мови	2
13	Графіка	2
14	Орфографія	2
15	Фонетичний рівень у правописній українській системі	4
16	Морфемно-словотвірний рівень у правописній українській системі	2
17	Графічний рівень у правописній українській системі	2
18	Морфологічний рівень у правописній українській системі	8
19	Синтаксичний рівень у правописній українській системі	4
Усього годин за ІІ семестр		30
Усього годин		54

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Перший навчальний семестр

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Фонетика. Загальні поняття й відомості (2 год.)

План

1. Фонетика як наука.
2. Сегментні й надсегментні одиниці – предмет вивчення фонетики.
3. Аспекти вивчення звукової системи української мови.
4. Фізико-акустичний аспект у вивченні звуків.

Література до теми

Основна

1. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. – К.: Знання, 2010. – 270 с. – С. 165–173, 184–189.
2. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. I. – К., 1972. – 402 с. – С. 90–92.
3. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 15–16.

Додаткова

4. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 7–9, 14–17.
5. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с. – С. 43–44.
6. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 11–13, 16–17.
7. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – 183 с. – С. 3–34.

Завдання для самостійної роботи

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте предмет вивчення фонетики сучасної української літературної мови.
2. Визначте завдання фонетики сучасної української літературної мови.
3. Обґрунтуйте значення фонетики сучасної української літературної мови.

4. Охарактеризуйте фонетику історичну та описову.
5. Поясніть широке й вузьке значення терміна “фонетика”.
6. Визначте місце фонетики серед інших лінгвістичних дисциплін.
7. Назвіть та схарактеризуйте основні методи експериментальної фонетики.
8. Який зв’язок фонетики з іншими мовознавчими дисциплінами?
9. Обґрунтуйте зв’язок фонетики з орфоепією.
10. Виявіть зв’язок фонетики з графікою.
11. З’ясуйте зв’язок фонетики з орфографією.
12. Простежте зв’язок фонетики з лексикологією.
13. Охарактеризуйте зв’язок фонетики з морфемікою.
14. Проаналізуйте зв’язок фонетики з морфологією.
15. Обґрунтуйте зв’язок фонетики з синтаксисом.
16. Виявіть зв’язок фонетики зі стилістикою.
17. З’ясуйте зв’язок фонетики з технікою виразного читання.
18. Охарактеризуйте зв’язок фонетики з методикою вивчення іноземної мови.
19. Назвіть одиниці фонетики, обґрунтуйте їхні класифікації.
20. Установіть субординацію фонетичних одиниць.
21. Обґрунтуйте положення – “звук – матеріальна основа мовлення”.
22. Поясніть сутність звука як об’єкта фонетики.
23. Назвіть чотири аспекти вивчення звукового складу мови.
24. Охарактеризуйте звук як явище фізико-акустичне.
25. Які акустичні параметри властиві звукам?
26. Від чого залежить сила звука людської мови?
27. Від чого залежить висота звука людської мови?
28. Від чого залежить довгота звука людської мови?

Практичні завдання

1. Прочитайте текст, Запишіть його. Знайдіть і підкресліть фонетичні одиниці: фразу, такт, склад, звук. Охарактеризуйте їх усно.

Світе мій, моє вишневе сонце – вишні цвіт, вишневий мед і сік, і життя – вишневе волоконце... Зупинюся під вишневим сказом... І постане на коліна разом біла вишня і мої гріхи... Довго ще гадатимуть нащадки: я помер чи вишні відцвіли (А. Таран). Простір моря потемнів, місячна доріжка пригасла, і сам місяць, звернувши на захід, дотліває червоною купою за містечком, за пагорбами, де вдень було б видно розлогі плантації виноградарників (О. Гончар).

2. Визначте звуковий склад виділених слів, показавши, як виявляється зв’язок звукового складу зі значенням, словотворенням, морфемною будовою, граматичним оформленням слова, його вимовою. Зверніть увагу на інтонаційне оформлення речення.

Стало смеркати, розгулялася буря. Ревом ревла над Десною всю ніч. Дзвонили дзвони. У темряві далеко десь гукали люди, жалібно гавкали пси, шуміла й лящала негода (О. Довженко).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Артикуляційний (фізіологічний) аспект вивчення звуків (2 год.)

План

1. Будова мовного апарату людини.
2. Артикуляція звуків. Етапи артикуляції.
3. Інструментальне дослідження звуків українського мовлення.

Література до теми

Основна

1. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. – К.: Знання, 2010. – 270 с. – С. 178–189.
2. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – 402 с. – С. 92–93.
3. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 21–23.

Додаткова

1. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 9–14.
2. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с. – С. 45–49.
3. Сучасна українська літературна мова : Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 13–16.

Завдання для самостійної роботи

Питання для самоконтролю

1. Відтворіть будову мовленнєвого апарату.
2. Назвіть органи вимовляння (говоріння).
3. Класифікуйте й охарактеризуйте кожен із трьох поверхів мовленнєвого апарату.
4. Яку роль виконують органи нижнього, середнього та верхнього поверхів?
5. Охарактеризуйте основні положення пірамідальних хрящів і голосових зв'язок.
6. У якому положенні утворюється шепіт, голос?
7. Назвіть три надгортанні порожнини.
8. Яка роль мовних органів у творенні звуків?
9. Назвіть активні мовні органи.
10. Назвіть пасивні мовні органи.

11. Чи активні органи завжди є активними?
12. Які чинники впливають на зміну конфігурації ротової порожнини?
13. Охарактеризуйте три положення м'якого піднебіння та язичка (увули).
14. Окресліть будову язика та схарактеризуйте його роль в утворенні звуків.
15. Дайте тлумачення “артикуляційної бази мови”, “перцептивної бази мови”.
16. Дайте визначення “артикуляції”.
17. Назвіть складники артикуляції, охарактеризуйте їх.
18. Назвіть специфічні артикуляційні ознаки голосних і приголосних. У чому полягає відмінність між ними на фізіологічному рівні?
19. Охарактеризуйте положення органів мовлення під час вимови конкретних голосних і приголосних звуків.
20. Визначте звуковий склад виділених слів, назвіть голосні й приголосні звуки. Вимовляйте кожен звук окремо, простежте за виявом основних ознак, які відрізняють голосні від приголосних.

Чумацький віз тихо рипить піді мною, а в синім небі Чумацький Шлях показує дорогу (О. Довженко). *А море клекоче, Мов тихотихесенько плаче* (М. Вороний).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

Фонетика й фонологія (2 год.)

План

1. Аспекти вивчення звукової системи української мови. Фонологія як наука. Фонологічні школи.
2. Поняття фонем. Звук і фонема. Інваріант і варіанти фонем. Функції фонем.
3. Принципи виділення фонем сучасної української літературної мови.

Література до теми

Основна

1. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. – К.: Знання, 2010. – 270 с. – С. 216–222.
2. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – 402 с. – С. 94–97.
3. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 6–7, 23–29.

Додаткова

4. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка.

Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 65–82.

5. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с. – С. 47–49.
6. Сучасна українська літературна мова : Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 17–24.

Завдання для самостійної роботи

Питання та завдання для самоконтролю

1. Назвіть чотири аспекти вивчення звуків.
2. Охарактеризуйте лінгвістичний (функціональний) аспект вивчення звуків людської мови.
3. Кого вважають засновником фонологічного напрямку в лінгвістиці?
4. Хто ввів у науковий обіг термін “фонема”?
5. Обґрунтуйте предмет вивчення фонології сучасної української літературної мови.
6. Яке завдання фонології сучасної української літературної мови?
7. Охарактеризуйте погляди на фонему представників ЛФШ.
8. Репрезентуйте теоретичні засади МФШ.
9. Назвіть інші фонологічні школи, окрім зазначених.
10. Коротко репрезентуйте розвиток фонології в українській лінгвістиці.
11. Хто з українських мовознавців використав уперше термін “фонема”?
12. Розкажіть про тлумачення фонемі такими мовознавцями: О. Курило, Є. Тимченко, О. Синявський, М. Наконечний, Н. Тоцька, П. Коструба.
13. Назвіть прізвища українських мовознавців, які досліджували фонологічну систему української мови.
14. Назвіть праці О. Н. Синявського з фонології української мови.
15. Назвіть праці О. Б. Курило з фонології української мови.
16. Охарактеризуйте фонему як одиницю мови.
17. Знайдіть спільне й відмінне між фонемою й звуком.
18. Назвіть характерні ознаки фонем.
19. Які функції виконує фонема? Чим вони відрізняються від функцій звука?
20. У чому полягає суть сигніфікативної функції фонем?
21. У чому полягає національна своєрідність фонологічної системи української мови?
22. Охарактеризуйте інваріант (основний вияв) і варіанти (алофони) фонем. Наведіть приклади.
23. Скажіть, коли й чому виникають алофони.
24. Потлумачте сильну й слабку позиції фонем.
25. Назвіть принципи виділення фонем сучасної української літературної мови.

26. У виділених словах визначте кількість звуків і фонем. Охарактеризуйте фонемі в аспекті інваріантності та варіантності.

Чисте полуденне небо, і тихо-тихо, немовби все заснуло (О. Довженко). *Тихо. Так тихо, що навіть калатання серця видається глухим стуком молота по чомусь м'якому. А коли все оце сталося, так просто і непомітно, я не почув тиші: її глушили чужі голоси, дрібні, непотрібні слова...* (М. Коцюбинський).

27. **Законспекуйте** статтю Н. М. Глібчук “Погляди О. Курило на систему фонем української мови” // Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 23–29.

28. **Укладіть реферативне повідомлення** (за бажанням) про фонологію, обравши для аналітичного реферування праці окремого фонолога, наприклад, О. Курило, О. Синявського або іншого вченого.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Голосні й приголосні фонемі сучасної української літературної мови (2 год.)

План

1. Система голосних фонем:
  - Загальні умови творення голосних;
  - Артикуляторно-акустична класифікація голосних української мови.
2. Система приголосних фонем:
  - Загальні умови творення приголосних;
  - Артикуляторно-акустична класифікація приголосних української мови:
    - За активним мовним органом;
    - За способом творення;
    - За співвідношенням у їхньому творенні голосу й шуму;
    - За твердістю / м'якістю.

Література до теми

Основна

1. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. – К.: Знання, 2010. – 270 с. – С. 222–225.
2. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – 402 с. – С. 97–116.
3. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 8–10; 23–29.

Додаткова

4. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 17–42, 69–77.
5. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с. – С. 50–178, 418–432.
6. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 24–50.
7. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – 183 с. – С. 34–38; 43–94.

Завдання для самостійної роботи

Запитання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте особливості творення голосних.
2. Як класифікують голосні за дією активного мовного органа?
3. Як класифікують голосні за участю губів у їх творенні?
4. Назвіть особливості творення приголосних.
5. Як класифікують приголосні за участю голосу й шуму в їх творенні?
6. Як класифікують приголосні за способом творення?
7. Як класифікують приголосні за ступенем палаталізації?
8. Як класифікують приголосні за дією активного мовного органа?
9. Як класифікують приголосні за пасивним мовним органом?
10. Як класифікують приголосні за участю носового резонатора?
11. Як класифікують приголосні за акустичним вираженням?
12. Чи класифікують за пасивним мовним органом середньоязикові й не передньоязикові приголосні? Чому?

Завдання для письмового виконання

1. Охарактеризуйте голосні у виділених словах. Визначте їх кількість.

*Оксана дивилася на світ такими очима, немов підпалили їй душу й вона горіла ясним огнем, повним радості й торжества. Довго стояла на дорозі в осінньому степу, зачарована тишею та **привіллям**. На неї раптом наринило стільки почуттів, що вона не могла розібратися в них, і то зітхала, то усміхалася. **Тремтяче** світло не переставало **сяяти** в її очах (За Григорієм Тютюнником).*

2. Охарактеризуйте приголосні у виділених словах, визначте їх кількість.

*Довгі, непомірно довгі зимові вечори. **Непорушно** й величаво застиг посеред неба місяць і сіє на землю голубий пил, міріади іскор яскраво **переливаються** під його промінням, виграють казковими барвами, тихо*

дзвенять під вітром льоди, спить заметена снігом земля... За глянцеvim блиском замерзлого Бугу темніє небо, чорніють зубчасті стіни лісів. Від холоду тонко потріскує лід, на ньому райдужні візерунки від зірок, що відбилися в тьмяних відблисках. Під льодом на глибині, розтягаючи гармонь плавників, дримає крупна риба, а на пухнастому снігу петляють свої сліди похливі зайці. Жук накинув кожушок і шапку та, хряпнувши дверима, вийшов із хати (За Григорієм Тютюнником).

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ № 5 – 6

Модифікації фонем у мовленнєвому потоці (4 год.)

План

1. Фонетичні й нефонетичні звукові зміни. Живі й історичні модифікації. Позичійні та комбінаторні модифікації фонем.
2. Зміни голосних у мовленнєвому потоці:
  - а) акомодация голосних;
  - б) редукація голосних;
  - в) гармонійна асиміляція.
3. Зміни приголосних у мовленнєвому потоці:
  - а) лабіалізація приголосних;
  - б) палаталізація приголосних;
  - в) асиміляція приголосних;
  - г) дисиміляція приголосних;
  - г) спрощення в групах приголосних.
4. Інші позиційні та комбінаторні модифікації фонем в українській мові.

Література до теми

Основна

1. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. – К.: Знання, 2010. – 270 с. – С. 232–233.
2. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І.– К., 1972. – 402 с. – С. 111–126.
3. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 11–15; 17; 29–35.

Додаткова

4. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с. – С. 178–217.
5. Сучасна українська літературна мова : Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 51–57.
6. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – 183 с. – С. 95–107.

Завдання для самостійної роботи

Запитання для самоконтролю

1. Потлумачте фонетичні й нефонетичні звукові зміни. Наведіть приклади цих явищ.
2. Поясніть живі й історичні модифікації фонем. Наведіть приклади цих явищ.
3. Наведіть приклади спонтанних звукових змін.
4. У чому полягає різниця між позиційними та комбінаторними модифікаціями фонем?
5. Дайте визначення й наведіть приклади редукції, оглушення, протези, акомодатії, асиміляції, дисиміляції, гаплогії, дієрези, епентези, метатези, субституції, гіперизмів, афери, елізії.
6. Які комбінаторні модифікації голосних сучасної української літературної мови вам відомі?
7. Які позиційні модифікації голосних сучасної української літературної мови вам відомі?
8. Потлумачте акомодатію голосних.
9. Потлумачте редукцію голосних. Наведіть приклади якісної та кількісної редукції.
10. У чому полягає суть гармонійної асиміляції? Із якою фонетичною модифікацією переплітається гармонійна асиміляція?
11. Які комбінаторні модифікації приголосних сучасної української літературної мови вам відомі?
12. Які позиційні модифікації приголосних сучасної української літературної мови вам відомі?
13. Поясніть лабіалізацію приголосних. Наведіть приклади цього явища.
14. Поясніть палаталізацію приголосних. Наведіть приклади цього явища. Який приголосний не може зазнавати палаталізації? Чому?
15. Як покласифікував приголосні української мови за палатальністю Олекса Синявський?
16. Кому належить спроба розрізнити два ступені палаталізації?
17. Перед якими графемами відбувається палаталізація твердих приголосних? Наведіть приклади слів, у яких палаталізація не відбувається. Поясніть чому.
18. Охарактеризуйте асиміляцію за напрямком, за повнотою, за сусідством звуків. Скажіть, чи характерна для української мови прогресивна асиміляція? Наведіть приклади слів, у яких вона відбулася.
19. Назвіть типи асиміляції за характером і способом творення.
20. Охарактеризуйте уподібнення за глухістю. Чи характерне воно для української мови?
21. Охарактеризуйте уподібнення за дзвінкістю. Чи характерне воно для української мови?

22. Охарактеризуйте уподібнення за глухістю. Чи характерне воно для української мови?
23. Охарактеризуйте уподібнення за місцем і способом творення.
24. Охарактеризуйте уподібнення за палатальністю.
25. Охарактеризуйте розподібнення приголосних. Чи характерне це явище для української мови?
26. Репрезентуйте повідомлення “Спрощення в групах приголосних”.
27. Розкажіть про позиційні чергування голосних /y/, /i/ з приголосними /в/, /й/.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ № 7 – 8

Морфонологія (фономорфологія). Чергування голосних (4 год.)

План

1. Живі чергування (фонетичні) та історичні чергування (фонематичні).
2. Морфонологія як учення про регулярні фонологічні чергування в складі морфем. Узаємозв'язок фонемі й морфемі. Морфи (значущі частини слова) як варіанти однієї морфемі.
3. Чергування голосних:
  - найдавніші чергування голосних;
  - чергування *о, е* з *і*;
  - чергування *о, е* з *ѳ*;
  - чергування *о*, з *е* після шиплячих та *й*;
  - чергування *о, е* з *и* у звукосполученнях *ри, ли*.

Література до теми

Основна

1. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. – К.: Знання, 2010. – 270 с. – С. 232–233.
2. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 83–85; 91–100.
3. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – 402 с. – С. 127–142.
4. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 46–86.
5. Ющук І. П. Українська мова: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – 640 с. – С. 131–144.

6. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К.: Наук. думка, 2007. – 288 с. – С. 10–16.

Додаткова

7. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с. – С. 261–284.
8. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 57–68.
9. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – 183 с. – С. 107–126.

Завдання для самостійної роботи

Запитання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте предмет вивчення морфології сучасної української літературної мови.
2. Яке завдання морфології сучасної української літературної мови?
3. Яке значення морфології сучасної української літературної мови?
4. Наведіть приклади живих (фонетичних) чергувань у сучасній українській літературній мові та фонематичних (історичних).
5. Чим живі фонетичні процеси відрізняються від історичних?
6. Які зміни звуків відбулися в давньоукраїнській мові? Наведіть приклади модифікацій фонем.
7. Які історичні зміни звуків ви знаєте? Наведіть приклади модифікацій фонем.
8. Які звуки називають новоутвореними? Охарактеризуйте їх.
9. Назвіть доісторичні (найдавніші) чергування голосних.
10. Чи є чергування голосних засобом вираження різних семантичних відтінків і граматичних значень слів? Наведіть приклади.
11. Яка доля зредукованих *ь* і *ъ* у давньоруській мові? Як вони змінилися? Наведіть приклади.
12. Які позиції зредукованих ви знаєте? Наведіть приклади.
13. Наведіть приклади чергування *о*, *е* з *і*. Які його причини, умови, шляхи й наслідки?
14. Які закономірні чергування *о*, *е* з *і* в сучасній українській мові? Наведіть приклади.
15. Які закономірні чергування *о*, *е* з *і* в сучасній українській мові під час словозміни ви знаєте? Наведіть приклади.
16. Які причини відхилень чергування *о*, *е* з *і* в сучасній українській мові? Наведіть приклади.
17. Назвіть основні випадки, коли не відбувається чергування *о*, *е* з *і* в сучасній українській мові. Наведіть приклади.

18. Охарактеризуйте чергування *о, е* з фонемним нулем ($\emptyset$), назвіть його причини, шляхи й наслідки.
19. Чому виникли випадні *о, е*? Поясніть це явище. Наведіть приклади.
20. Чому виникли вставні *о, е*? Поясніть це явище. Наведіть приклади.
21. Назвіть спільні й відмінні риси в чергуваннях *о, е* з *і* та *о, е* з $\emptyset$. Наведіть приклади.
22. Які умови, шляхи й наслідки чергування *о, е* після шиплячих та *ј*? Наведіть приклади.
23. Коли після шиплячих та *ј е* лабіалізується й переходить в *о*? Наведіть приклади.
24. Яке походження фонемосполук *ри, ли* в українській мові? Наведіть приклади.
25. Наведіть приклади чергування *е* та *о* з *и* у сполуках із плавними приголосними.
26. Які умови, шляхи й наслідки чергування *е* та *о* з *и* у сполуках із плавними приголосними? Наведіть приклади.
27. Які причини відхилень чергування *е* та *о* з *и* у сполуках із плавними приголосними? Наведіть приклади.
28. Як виник звук *а* з етимологічного *о* (явище гармонійної асиміляції голосних)?
29. На місці яких давніх звуків може стояти сучасний *і*?

Завдання для письмового виконання

1. Наведіть приклади морфів (варіантів однієї морфеми). Знайдіть приклади модифікацій фонем.

І над синім танком дороги навіки голубі акорди розлива гармонь (В.Сосюра). Послів приймали закордонних. Царівен видавали за моря. Також дочка царя Ассаргадона була жоною скіфського царя; Це був народ такої сили й гарту, що їх ніхто подужати не міг. Трясли Ефес: ходили на Урарту, від них погиб і цар лідійський Гіг (Л. Костенко).

2. Наведіть приклади живих (фонетичних) чергувань у сучасній українській мові та фонематичних (історичних). Знайдіть їх у тексті.

Звідкись долетів тихий, протяжний свист, такий знайомий із дитинства. Федір припав до землі й розглядав дорогу, що виднілася з-поміж кущів. У траві зашаруділо. Це був ховрашок. Він стояв на задніх лапках, винюхував повітря своєю хитрою мордочкою. Не виявивши нічого підозрілого, злодійкувато перегриз стебло пшениці та з колоском у зубах шмигнув у траву. Погода стояла суха, безвітряна. Нещадно пекло сонце, м'яка синява обгортала зелені кряжі могил, хтозна-ким і коли насипаних. Ріс на них сивий полин та колючий будяк, звивали гнізда степові пташки, зупинялися на перепочинок журавлі (За Григорієм Тютюнником).

3. Назвіть доісторичні (найдавніші) чергування голосних. Знайдіть приклади в тексті.

Понад берегами червоніла шелюга, кошлатились попелясті комиші. На лугах рудими шапками виднілися острівки, а далі розкинулися поля. Вони були холодними, збляклими, але по-своєму чудовими, сповненими тією особливою красою, на яку так багата золотокоса осінь. За Кандибівкою (вона була такою ж хорошою: он школа, а он купа дерев і могутній бересток – там заховалась їхня хата) виднілися масиви картоплі. І все це було таким дорогим, таким рідним, що вона не могла відірвати очей, не могла намілюватися, натішитися цією картиною (За Григорієм Тютюнником).

4. Обґрунтуйте відхилення від основного правила чергування о, е з і у словах:

день, свекор, сон, швець, вітер, серп, вовк, довгий, гордий, торг, серце, шелест, берег, порох, молот, білочка, полечко, голубонька, Довженко, серденько, любесенько, вихователь, учитель, возвеличити, значень, вражень, тополь, меж, імен, словник, балон, готель, закон, верховний.

5. Обґрунтуйте закономірність уживання після шиплячих та j е у словах: жєнити, шєсти, нїжєнька, вєчєря, стєєнь.

6. Обґрунтуйте закономірність уживання після шиплячих та j о у словах: його, жовтий, чоловік, щока, шостий, чотири, знайомий.

7. Обґрунтуйте відхилення від основного правила чергування о, е після шиплячих та j. Чому жєтон і чєк?

8. Якого походження ри, ли в словах: кришити, глитай, тривога?

9. На місці яких давніх звуків може стояти сучасний і? Затранскрибуйте текст, знайдіть у ньому приклади таких слів.

Чорний Черемош на самісіньке вухо нашіптував і нашіптував щось просте, та все ж незрозуміле, і було видно, як на дорозі де-не-де світло-зеленим сянням зблискує пісок. Знову засинав – і знову піді мною розверзалося провалля, я силкувався вчепитися за бур'ян, за коріння, обламував пальці, і груди мої ставали безмежними од страху. Розклеплював повіки – так само котив повз нас бурхливу свою, холодну-вату розповідь Чорний Черемош, так само пахло глицею, тільки зірки наче аж повишневіли, – либонь, бралось на досвіток (За Є. Гуцалом).

10. Якого походження і в словах: дім кінь, сіл, сіль, дід, світ, сніг, зірка?

11. Поясніть наявність або ненаявність чергування голосних у словах: летіти, водопій, слово, тривога, голів, звечора, дерево, лід,

літати, блоха, гонити, колю, завод, сторона, шести, терти, Канів, дрижати, чотири, особа, сім, череда, текти, шелест, тріть, садка, осінь, лоб, пік, день, джерело, тік, светр, вовк, берег, копієчка, Київ, рот, борода, водопровід, протекти, точити, діжечка, мох, вечерея дохід, женити, піднести, пионо, осені, вітер, хлопець, сон.

12. Оберіть низку слів, у якій усі слова є спільнокореневими:

- а) *корінь, викоренити, корисний*; б) *приводити, вода, водяний*;
в) *спів, співати переспіваний*; г) *топити, протоплювати, затоптаний*,
г) *берег, зберегти прибережний*.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ № 9 – 10

Чергування приголосних (4 год.)

План

1. Живі чергування приголосних:
  - чергування приголосних за дзвінкістю/глухістю;
  - чергування приголосних за місцем і способом творення;
  - чергування приголосних за твердістю/м'якістю;
  - чергування приголосних з фонемним нулем;
  - позиційні чергування голосних /у/, /і/ з приголосними /в/, /й/.
2. Історичні чергування приголосних фонем:
  - зміна /г/ (/г/), /к/, /х/ на /ж/, /ч/, /ш/;
  - зміна /г/ (/г/), /к/, /х/ на /з'/, /ц'/, /с'/;
  - чергування /г/ – /ж/, /к/ – /ч/, /х/ – /ш/, /з/ – /ж/, /с/ – /ш/, /д/ – /дж/, /т/ – /ч/, /зд/ – /ждж/, /ст/ – /шч/, /н/ – /н'/, /р/ – /р'/, /л/ – /л'/ та ін.;
  - чергування “губний > губний+/л/”;
  - чергування /л/ –/в/ ([ў]);
  - чергування “губний > губний+/j/”;
  - зміни приголосних перед суфіксами -ськ-, -ств(о), -ин(а), -енк(о).

Література до теми

1. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг.ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с. – С. 284–294.
2. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 68–70.
3. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. – К.: Знання, 2010. – 270 с. – С. 234–236; 238–241.
4. Тоцька Н. І. Сучасно українська літературна мова: Фонетика. Орфо-епія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – С. 126–132.

5. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 85–91; 100–108.
6. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – С. 142–148.
7. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 46–86.
8. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О.Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К.: Наук. думка, 2007. – 288 с. – С. 16–19, 22–24.
9. Флаєр Майкл. Четверта палаталізація задньоязикових приголосних в українській мові: північноукраїнські говори // Мовознавство. – 1992. – № 1. – С. 5–10.

Завдання для самостійної роботи

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Серед яких фонем сучасної української літературної мови поширені живі чергування?
2. Назвіть різновиди живих чергувань приголосних, коротко схарактеризуйте причини їх наявності.
3. Як розподіляють живі чергування за направленістю? Які чергування переважають в українській мові?
4. Чи відображено процеси живих чергувань в орфографії? Доведіть свою думку.
5. Назвіть причини виникнення живих чергувань приголосних. Продемонструйте їх прикладами модифікацій.
6. На які типи розподіляють живі чергування приголосних в українській мові?
7. Назвіть і схарактеризуйте позиції, у яких спостерігаємо чергування за дзвінкістю/глухістю. Наведіть по кілька прикладів.
8. Скажіть, чому перед сонорними /р/, /л/, /н/, /м/, /в/, /й/ глухі приголосні ніколи не чергуються з дзвінками.
9. Які наслідки в сучасному українському літературному мовленні дає асиміляція приголосних за місцем і способом творення? Продемонструйте сказане кількома прикладами.
10. Скажіть, чи відбувається чергування шиплячих зі свистячими на межі слів? Наведіть приклади.
11. Який різновид асиміляції (регресивної чи прогресивної) за місцем і способом творення переважає в сучасній українській літературній мові?
12. Чи є поширеним чергування приголосних за місцем і способом творення в українській орфографії? Наведіть приклади.

13. Унаслідок якого фонетичного процесу відбувається чергування приголосних за твердістю/м'якістю?
14. Назвіть випадки обов'язкового м'якшення, факультативного м'якшення та ненааявності м'якшення.
15. Назвіть позицію, у якій передньоязикові приголосні /д/, /т/, /л/, /н/ не асимілюються за м'якістю.
16. Назвіть позицію, у якій приголосна /д/ не асимілюється за м'якістю.
17. Назвіть позицію, у якій передньоязикові /р/, /ж/, /ч/, /ш/, задньоязикові /г/, /к/, /х/, фарингальна /з/, губні /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/ не асимілюються за м'якістю.
18. Назвіть випадки, коли чергування м'яких і твердих приголосних може бути наслідком регресивної асиміляції за твердістю.
19. Чи можливе чергування приголосних унаслідок дисиміляції?
20. Унаслідок чого відбувається чергування приголосних із фонемним нулем?
21. У яких групах приголосних відбувається чергування приголосних із фонемним нулем на письмі?
22. У яких групах приголосних відбувається чергування приголосних із фонемним нулем лише у вимові?
23. Назвіть слова, у яких спрощення груп приголосних не відбувається.
24. Яка причина зумовлює чергування голосної фонемі /у/ з сонорною приголосною фонемою /в/ та голосної /і/ з приголосною /й/?
25. Розкажіть правила чергування голосної фонемі /у/ з сонорною приголосною фонемою /в/ та голосної /і/ з приголосною /й/.
26. Наведіть приклади слів, у яких зміна фонемі /в/ на /у/ виконує словорозрізнявальну функцію.
27. На чому ґрунтуються історичні чергування приголосних фонем, які реалізуються в процесах словозміни й словотворення?
28. Назвіть найпоширеніші історичні чергування приголосних фонем. Наведіть приклади слів, у яких вони відбуваються.
29. Поясніть причину спільнослов'янської зміни /г/ (/г/), /к/, /х/ на /ж'/, /ч'/, /ш'/. Як називають цю зміну?
30. Чи діє в сучасній українській мові закон першого перехідного пом'якшення?
31. Поясніть уживання голосного [и] в сучасній українській мові після /г/, /к/, /х/, /ж/, /ч/, /ш/.
32. Чому в багатьох словах сучасної української мови перед голосними переднього ряду [і] та [е] вторинного походження [з], [к], [х] на [жс], [ч], [ш] не змінюються?
33. У яких морфологічних позиціях відбувається чергування [з], [к], [х] із [з'], [ч'], [с']? Як називається така зміна?
34. Поясніть причину виникнення другого перехідного пом'якшення [з], [к], [х].
35. Охарактеризуйте третю та четверту палаталізації приголосних.

36. Охарактеризуйте чергування приголосних [ɟ] – [ж], [к] – [ч], [х] – [ш], [з] – [ж], [с] – [ш], [д] – [дж], [т] – [ч], [зд] – [ждж], [ст] – [шч].
37. Охарактеризуйте чергування [б] – [бл], [п] – [пл], [в] – [вл], [ф] – [фл], [м] – [мл].
38. Охарактеризуйте чергування давньої /л/ з /в/.
39. Охарактеризуйте чергування [б] – [бʲ]; [п] – [пʲ], [в] – [вʲ] ([ʏʲ]), [м] – [мʲ].
40. Охарактеризуйте зміни приголосних перед суфіксами -ськ-, -ств(о), -ин(а), -енк(о).

Завдання для письмового виконання

1. Наведіть приклади чергувань твердих і м'яких передньо-язикових приголосних. Затранскрибуйте текст, знайдіть у ньому приклади.

Зараз, коли згадую той ранок добре бачу колючі розсипища роси на конюшині, намисто зі скляних кульок на лободі, кругле, наче кільця Сатурна, павутиння на терні; навіть увижаються мені ті сні польових квіток та бур'янів, що віються на ґрунтовій дорозі, поки самі рослини ще не прокинулися; бачу злетілу догори вишину небесного храму, відчуваю простір, який одміниться з першими променями сонця, як обміниться й той настрій, яким усе проникнуто, бо тополі на околиці села перестануть молитись у безшесному екстазі і на лузі не курітиметься білий туман. Відчуваю, як на моїх бровах погойдується вітрець, лоскітливо толочить їх і, заплутавшись, не може втекти (За Є. Гуцалом).

2. Які позиційні чергування голосних У, І з приголосними В, Й ви знаєте? Затранскрибуйте текст, знайдіть у ньому приклади.

З усіх садків пахло нагрітою на сонці корою дерев, набубнявілими бруньками – гіркуватий, гострий запах, що збуджував; і вже при самому спомині про те, як гірчить у роті розкушена брунька, як після того в'язкий язик липне до піднебіння, ставало в почуттях по-весняному добре, ясно все розумілось і думалось: весна прийшла, принесла сподівання на зміни в житті, сподівання чогось незвіданого, справжнього (За Є. Гуцалом).

3. Затранскрибуйте текст, знайдіть у ньому приклади чергувань приголосних спільнослов'янської доби. Підкресліть слова, у яких можливе чергування [г], [к], [х] із [ж], [ч], [ш] та з [з'] [ц'] [с']. У дужках біля них запишіть слова, що ілюструють чергування, усно поясніть умови.

Коли заходить сонце, то й соняшники вечоріють, поступово смеркають, поночіють. І вже того сміху не видно й не чути на городі, і вже затихають живі кобзи або ж і зовсім позамовкали. Стоять на межі, попід грядками, поміж картоплею та кукурудзою не розсудливі й

приятні світильники, а похмурі квіти смутку й темряви. Стоять мовчки, думають про своє, і в їхньому заглибленому думанні й мовчанні вловлюється, щось чуже. Переборюючи легкий страх у грудях, обережно ступаючи по пришиклій землі наближаєшся до першого-ліпшого соняшника, простягаєш руку, повертаєш його бліде обличчя до свого – і вражено й трохи безпорадно відповідаєш усмішкою на потемнілу, на пригаслу усмішку соняшника, на його широкий і якийсь наче аж докірливий погляд (За Є. Гуцалом).

4. Які причини, умови й наслідки 1-ї палаталізації приголосних? Запишіть речення, підкресліть слова, у яких можливе чергування [г], [к] [х] із [ж], [ч], [ш] та із [з'] [ц'] [с'], у дужках біля них запишіть слова, що ілюструють чергування, усно поясніть умови.

І уявивши тоді своє дитинство великою квіткою маку, яка щойно-щойно визволяє свої пелюстки з тугого бубляха, нашорошує їх, розкріпачує й випростує, уявивши десь посеред городу, в оточенні в'юнкої квасолі, що пнеться, зазираючи яскравими своїми квітучими оченятами прямисінько у твою душу, уявивши десь на світанку, коли бентежне молоко туману тече без берегів, а у великій краплині роси, що зібралася за ніч між пелюстками, відображається весь той щойно народжений світ, щойно народжений ранок, і тремтить у тій краплині його прохолода, і віддзеркалюється невидимий вітерець, і ще щось таке, чому й слів не добереш (За Є. Гуцалом).

5. У яких формах слів відбувається 2-а палаталізація? Запишіть речення, підкресліть слова, у яких можливе чергування [г] [к] [х] із [ж], [ч], [ш] та із [з'] [ц'] [с'], у дужках біля них запишіть слова, що ілюструють чергування, усно поясніть умови.

Відчуваєш, як усе це проникає у твою свідомість, як неквапливо обертає тебе у свою частку, – і бувають хвилини, коли ти відчуваєш себе одним цілим із яблуною, на якій сидиши, із небом, яке обмежує та не в силі обмежити видимий світ, відчуваєш себе часткою пахоців, крихіткою барв... Тобто не існуєш ти в цьому світі окремишньо, а злився з ним... Проте це відчуття приходить на коротку мить, а коли минає, то ще гостріше сприймаєш усе: і курні, глухуваті запахи землі, що линуть знизу, і непорочні відтінки голубизни у велетенському проваллі над собою; із любов'ю дивишся на мурашу, що повзе на гілці на зарості настурцій, що цвітуть під хатою (За Є. Гуцалом).

6. Наведіть приклади чергувань, зумовлених впливом суфікса j на попередній приголосний. Затранскрибуйте текст.

Перед самим Суздаєм пересілися на коней, щоб зігрітися і в'їхати в город урочисто-бадьорими, як і належалося великому князеві з його синами та дружиною, хай малою, зате добірною (П. Загребельний).

7. Чим зумовлені чергування /л/ –/в/ ([љ]); “губний > губний+/j/”. Випишіть із тексту приклади таких чергувань.

Кругле обличчя сонця стає спокійнішим, жар його – не такий сліпучий, він вимеркає, наче поймається попелом, – і тоді на тлі того кругловидого смутку знову чітко проступає дерево. Чорне, ніби випиляне лобзиком із великої брили деревного вугілля, зусібіч обкладене жаром, обпалюване усміхом сонця, проте не згорає. А так і стоїть, і є в його зловісній постаті щось по-людськи трагічне; і здається, що від того, чи згорить воно в сонячному вечоровому полум'ї, чи не згорить, дуже багато залежить (За Є. Гуцалом).

8. Наведіть приклади змін приголосних перед суфіксами: -ськ(ий), -ств(о), -ин(а), -енк(о). Охарактеризуйте такі зміни, затранскрибуйте текст.

Досить було Великому князеві спочити, як підводився знову і знову, вершив свої державні діла, великі й непомітні; “Писати треба, – мовби нічого й не помітивши, казав князь приязно, – тільки про великі справи, опускаючи другорядні” (П. Загребельний).

9. Утворіть прикметники за допомогою суфіксів -ськ(ий), -ан(ий) від іменників:

кріпак, казах, дошка, віск, Буг, боягуз, аспірант, пісок, Рига, Париж; Одеса, студент, Кривий Ріг, Лейциг.

10. Поясніть зміну правопису слів на стику морфем:

Палажка – Палажчин – Палажченко, Параска – Парасчин – Паращенко.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ № 11 - 12

Склад. Наголос. Фонетичний аналіз (4 год.)

План

1. Поняття складу. Типи складів української мови.
2. Основні закономірності складоподілу в сучасній українській літературній мові. Морфемне членування слова та складоподіл.
3. Наголос в українській мові. Роль наголосу в розрізненні слів та їхніх форм.
4. Головний та побічний наголоси. Слова-проклітики та енклітики.
5. Логічний та емпатичний наголоси. Інтонація.
6. Фонетичний аналіз.

Література до теми

1. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук.думка, 1969. – 436 с. – С. 340–370.
2. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 71–80.
3. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. – К.: Знання, 2010. – 270 с. – С. 242–264.
4. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова : Фонетика. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – С. 132–141.
5. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 45–64.
6. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – С. 149–153.
7. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 87–140.
8. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева. – К.: Либідь, 2001. – С. 28–29.
9. Ющук І. П. Українська мова: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – 640 с. – С. 127–131.
10. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К.: Наук. думка, 2007. – 288 с. – С. 71–72.

Завдання для самостійної роботи

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Конкретизуйте предмет вивчення фонетики.
2. Назвіть фонетичні одиниці. Назвіть фонетичні засоби.
3. Чому склад називають сегментно-просодичною одиницею?
4. Із яких аспектів вивчають склад?
5. Охарактеризуйте склад як сегментно-просодичну одиницю.
6. Охарактеризуйте склад як фонетичне явище.
7. Охарактеризуйте склад як фонологічне явище.
8. Охарактеризуйте склад як історичне явище.
9. Які фонетичні тенденції властиві сучасній українській літературній мові?
10. Конкретизуйте тяжіння до відкритих складів.
11. Поясніть теорію сонорності.
12. Назвіть основні теорії складу. Охарактеризуйте їх.
13. Які акустичні ознаки складу?
14. Які артикуляційні ознаки складу?

15. Яке функціональне значення складу?
16. Дайте визначення складу.
17. Які типи складів української мови ви знаєте?
18. Охарактеризуйте правила, якими потрібно послуговуватися під час поділу слів на склади.
19. Охарактеризуйте наголос як одиницю акцентології.
20. Дайте визначення словесного наголосу. Охарактеризуйте його.
21. У чому полягає фонетична природа наголосу?
22. Який характер має український наголос? Які його основні та додаткові ознаки?
23. Охарактеризуйте емпатичний наголос української мови. Наведіть приклади.
24. Назвіть функції наголосу.
25. Які різновиди наголосу ви знаєте?
26. Які особливості словесного наголосу?
27. Які слова мають подвійний наголос?
28. Які ознаки синтагматичного наголосу?
29. Які ознаки фразового наголосу?
30. Які ознаки логічного наголосу?
31. Які ознаки емпатичного наголосу?
32. Наведіть приклади слів із головним і побічним наголосом.
33. Наведіть приклади проклітиків та енклітиків.
34. Що таке “звукове членування мовленнєвого потоку”?
35. Що таке “інтонація”, які її функції?
36. Назвіть компоненти, із яких складається інтонація.
37. Які особливості мелодики, які її функції?
38. Розкрийте поняття “пауза”. Чому паузу характеризують як суперсегментний елемент? Які стилістичні функції паузи?
39. Що таке “ритм мовлення”, які його характеристики?
40. Що таке “тембр мовлення”, які його характеристики вам відомі?
41. Що таке “темп мовлення”, які його характеристики вам відомі?

Завдання для письмового виконання

1. Поділіть слова на склади. Кожен склад охарактеризуйте за будовою.

Рік, найменший, вигравати, матуся, електричний, шефство, млинці, президент, приїзд, метро, коефіцієнт, оселя, міністерство, встромити, зілля, борсук, борзий, бормотіти, скибка, везти, байка, острів, певний, казка, кладка, солдат, пам'ятник, гострий, гайка.

2. Розмежуйте фонетичний та орфографічний складоподіл. Поділіть виділені слова на склади. Які склади переважають?

Він посунув по столу до Дуліба велику, в **тонкій** шкірі книгу, яка мала в собі лиш кілька **пергаментних** хартиї...; Нечутно відхилилися важкі дубові, ковані **товстим** залізом двері, й до палати **вслизнув** половчанин (П. Загребельний).

3. Які основні правила фонетичного складоподілу? Поділіть виділені слова на склади. Які склади переважають?

Та скоро почало **світлішати**, сніг сипав не такий рясний, а коли оголився, **зблиснувши**, край неба, тоді й зовсім припинився снігопад... Поступово ясного неба більшало, повинню наростало світло, із кожною миттю сніг **здавався** все більшим, поки, нарешті, заіскрилося сонце. Тоді сніг, непорочно-чистий, м'який, **засвітився** так різко, так святково, як, либонь, ще ніколи не світився. А коли й зовсім **поменшало** вітрильників у небесних водах, то сніг **завсміхався** вибачливо й провинно, наче почувався гостем, котрий **випадково** навідався й не забариться зникнути. Ось тільки нехай дужче пригріє сонечко (За Є. Гуцалом).

4. Які основні правила орфографічного складоподілу? Поділіть виділені слова на склади. Які склади переважають?

Вода синіє там, де колись були луки, і дерева стоять у ній, і чим **сильніша** повінь, тим глибше **занурюються**. Дуже вони тоді гарні – **незвичайною** красою, **таємничою** красою **першотворення**. Укриті ясним **зелененьким** **листячком**, ще **світлим**, ще молодим, вони немовби пливуть у воді. Особливо ж **непереборне** це враження тоді, коли віє вітер, коли з'являються хвильки, а гілля починає **гойдатися**. Скільки сягає око – пливуть у воді **весняні** дерева, пливуть, оповиті ніжною зеленню, осяяні сонцем, пливуть, радісні, зосереджені и наче замислені (За Є. Гуцалом).

5. Охарактеризуйте ритмічну структуру (такт) як сукупність складів мовленнєвого ланцюжка, пов'язану єдністю наголосу. Поділіть текст на такти.

Ясним зеленим пухом укрилося вербове гілля, і гілочки **полагіднішали** й **подобрішали**, немов тихенько радіють, немов по-своєму **всміхаються**. Кожна верба – мов зелена хмара пуху, що її тримає вкупі якась **дивовижна** сила, ось-ось він **розлетиться**, уже й почав падати по **пушинці-другій**. І не хочеться вірити, що **мине** кілька днів – і цей **вербовий** пух **перетвориться** на **листя**, воно **потемнішає**, **здаватиметься** не таким **легким**, і вже верби не **ввижатимуться** **хмарами** що **посідали** на **землю** а **просто** – **весняними** **деревами**, та й **годі** Ліс **ще** **недавно** **стояв** **прозорий** і **начебто** **незатишний** – **далекі** **просвіти** **виднілися** **поміж** **деревами**, і коли **навіть** **шумів** **під** **вітром**, то **якось** **голо** й **пусто** **шумів**, **зовсім** **не** **так**, як **восени** **чи** **влітку**... А **це** **на** **вільсі** **й** **на** **березі** **посідали**

зграйками соковиті різьблені листочки, навіть спершу не листочки а якісь наївні натяки на них, лише обіцянка (За Є.Гуцалом).

6. Які ознаки синтагми? Поділіть текст на синтагми. Знайдіть у тексті проклітики та енклітики. Затранскрибуйте їх разом із клітками.

Ясною зеленою повіддю розіллялось жито, і здається, наче світ весь затопило воно, на всій неозорій землі котяться хвилі, а зверху на них вигойдуються та хлюпочеться сонячне проміння; та ще на всьому безмежжі дме, віє, шугає вітер. Звідки в нього береться сила для невпинного, стрімкого польоту? І я починаю думати, що, мабуть, ота довгаста хмара вгорі, що схожа на крило, є насправді крилом вітру, що допомагає йому в польоті А другого крила то й не видно, дець воно сховалося за обрієм, бо вітер же великий-превеликий, дець те друге невидиме крило простерлось над іншим полем (За Є. Гуцалом).

7. Запишіть слова, що мають подвійний наголос. Прочитайте їх. Звірте свою вимову з акцентологічними словниками. Установіть, якому наголошуванню потрібно надати перевагу.

Алфавіт, алфавітний, апостроф, весняний, висіти, волошковий, дефіс, договір, жало, завжди, ясний, милити, простий.

8. Запишіть 20 слів, які вживаєте у своєму мовленні й які викликають у вас сумніви щодо наголошування.

9. Виконайте фонетичний аналіз слів за нижченаведеною схемою: на столі, сіль, сяду, лється, жив, бій, дзига, село.

СХЕМА ФОНЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

1. Слово (словоформу) для аналізу записати на дошці / у зошиті (зробити орфографічний запис). Визначити кількість букв. Назвати букви.
2. Записати слово фонематичною транскрипцією. Назвати фонemi й визначити їх кількість.
3. Записати слово фонетичною транскрипцією. Вимовити звуки, визначити їх кількість.
4. Установити співвідношення між звуками, фонемами й буквами в слові.
5. Поділити слово на склади й визначити:
  - а) кількість складів;
  - б) кількість складів відкритих, закритих, прикритих, неприкритих, напівзакритих.

6. Поставити наголос, визначити його тип, охарактеризувати наголос (головний і можливий побічний, рухомий чи нерухомий, чи має це слово в реченні логічний наголос).
7. Дати акустично-артикуляційну характеристику голосних:
  - а) за ступенем глибини творення в порожнині рота, горизонтальним положенням язика (голосні переднього чи непереднього ряду);
  - б) за ступенем наближення спинки язика до піднебіння (високого, високо-середнього, середнього, низького підняття / піднесення);
  - в) за участю губів (лабіалізований /нелабіалізований);
  - г) складотворчий чи нескладотворчий (ї, ў);
  - г) варіантом якої фонемі є аналізований звук.
8. Охарактеризувати приголосні:
  - а) за участю шуму й голосу в їх творенні (сонорний, шумний (дзвінкий або глухий), назвати його кореляційну пару);
  - б) за акустичним вираженням (шиплячий, свистячий);
  - в) за місцем творення (за активним мовним органом) – губний (губно-губний, губно-зубний), язиковий (передньоязиковий, середньоязиковий задньоязиковий), глотковий;
  - г) за способом творення (щілинний, зімкнений (проривний, африката, зімкнено-прохідний (дрижачий, боковий, зімкнено-прохідний носовий));
  - г) за ступенем наближення спинки язика до твердого піднебіння (м'який, пом'якшений, напівпом'якшений);
  - д) варіантом якої фонемі є аналізований звук.
9. Виявити й проаналізувати наявні чи можливі чергування голосних і приголосних фонем у процесі словозміни або словотворення аналізованого слова. Дати короткі пояснення до історії виникнення наявного (можливого) чергування.
10. Виявити й проаналізувати звукові зміни (кількісні та якісні), що відбулися в слові (акомодація (назалізація, посування, артикуляції вперед/назад, напівпом'якшення, лабіалізація), редукція, вокалізація, асиміляція (гармонійна асиміляція, за дзвінкістю, за глухістю, за місцем творення, за способом творення, за місцем і способом творення, за м'якістю, за твердістю); дисиміляція, спрощення в групах приголосних, подовження, стягнення приголосних).

Зразки аналізу

Ти [Україно] ізнов мені *снишся* на стежці гіркої розлуки синім лугом, ромашкою, птицею з канівських круч (А. Малишко).

Снишся. Ес, ен, и, ша, ес, йа – 6 букв.

/снйшс'а/ – /с/, /н/, /и/, /ш/, /с'/, /а/ – 6 фонем.

[с н й с': а] – [с], [н], [й], [с':], [а] – 5 звуків.

У слові шість букв, шість фонем і п'ять звуків. Літери *ша* і *ес* позначають один довгий звук – [с':].

[сни – с': а]. У слові два склади, обидва відкриті, прикриті.

Наголос падає на перший склад, побічного наголосу немає, головний наголос нерухомий. У реченні слово *снишся* виділено логічним наголосом.

[с] – інваріант фонемі /с/ – приголосної, шумної, глухої (її пара – /з/), свистячої, передньоязикової, зубної, щілинної, твердої;

[н] – інваріант фонемі /н/ – приголосної, сонорної, передньоязикової, зубної, зімкнено-прохідної, твердої;

[й] – лівобічно назалізований варіант (бо сусідить із зімкнено-прохідною носовою /н/) фонемі /и/ – голосної переднього ряду, високо-середнього піднесення, нелабіалізованої;

[с':] – асимільований подовжений варіант фонемі /с'/ – приголосної, шумної, глухої (її пара – /з'/), свистячої, передньоязикової, зубної, щілинної, пом'якшеної, подовженої;

[а] – лівобічно акомодований варіант фонемі /а/ – голосної непереднього ряду, низького піднесення, нелабіалізованої, унаслідок акомодативної вимова передніша (помітне просування артикуляції вперед).

У корені слова в процесі словотворення можливе чергування *о* з фонемним нулем – *сон, сонний – сну, снитися*. **О** походить із давнього **ѡ**, який у сильній позиції змінювався на голосний повного творення, а в слабкій – занепадав, утворюючи фонемний нуль.

У слові відбулася регресивна, суміжна, повна, обов'язкова асиміляція за місцем творення (шиплячий передньоязиковий альвеолярний [ш] перед свистячим передньоязиковим зубним асимілювався повністю й перетворився на свистячий передньоязиковий зубний [с:]). Утворений звук зазнав також і вподібнення за палатальністю, бо опинився в позиції перед пом'якшеним [с']. Унаслідок цих двох асиміляцій утворився [с':].

Вимова голосного непереднього ряду [а] після пом'якшеного приголосного [с':] стала переднішою – явище акомодативної. Звук [а] також зазнав кількісної редукації, бо опинився в слабкій (ненаголошеній) позиції.

[ĩ] лівобічно назалізувався внаслідок сусідства із зімкнено-прохідною носовою /н/.

Дитині здалося, що саме цієї миті небачено красний чоловік дуже приязно *усміхається* тільки ледь-ледь відкритими устами – і вона зачервонілася (М. Матіос).

Усміхається. У, ес, ем, і, ха, а, йе, те, знак м'якшення, ес, йа – 11 букв.

/усміхайет'с'а/ – /y/, /c/, /m/, /i/, /x/, /a/, /j/, /e/, /t/, /c'/, /a/ – 11 фонем.

[y·c'm'ĩxáj'eц':a] – [y], [c'], [m'], [i], [x], [á], [j], [e], [ц':], [a] – 10 звуків.

У слові одинадцять букв, одинадцять фонем і десять звуків. Літери *те* і *ес* позначають один довгий звук – [ц':].

[y·c'm'ĩxáj'eц':a]. У слові п'ять складів, усі відкриті, перший – неприкритий, інші – прикриті.

Наголос падає на третій склад, побічного наголосу немає, головний наголос нерухомий. У реченні слово *усміхається* виділено логічним наголосом.

[y·] – кількісно редукований (бо перебуває в слабкій позиції), лівобічно акомодований (бо сусідить із пом'якшеною /с'/) варіант фонемі /y/ – голосної непереднього ряду, верхнього піднесення, лабіалізованої;

[c'] – асимільований варіант фонемі /с/ – приголосної, шумної, глухої (її пара – /з'/), свистячої, язикової, передньоязикової, зубної, щілинної, серединної, твердої;

[m'] – напівпом'якшений варіант фонемі /м/ – приголосної, сонорної, губної, губно-губної, зімкнено-прохідної носової, твердої;

[ĩ] – лівобічно назалізований (бо сусідить із зімкнено-прохідною носовою /м/), кількісно редукований (бо перебуває в слабкій позиції) варіант фонемі /і/ – голосної переднього ряду, верхнього піднесення, нелабіалізованої;

[x] – інваріант фонемі /х/ – приголосної, шумної, глухої (її пара – /г/, язикової, непередньоязикової, щілинної, серединної, твердої;

[á] – акомодований (унаслідок правобічної акомодації (під дією м'якої фонемі /j/) вимова передніша (помітне просування артикуляції вперед)) варіант фонемі /а/ – голосної непереднього ряду, низького піднесення, нелабіалізованої;

[j] – інваріант фонемі /й/ – приголосної, сонорної, язикової, передньоязикової, щілинної, серединної, м'якої;

[e] – кількісно редукований (бо перебуває в слабкій позиції), двобічно акомодований (сусідить із м'якою /й/ та пом'якшеною /с'/) варіант фонемі /е/ – голосною переднього ряду, середнього піднесення, не лабіалізованою;

[ц':] – утворений унаслідок двоступеневої асиміляції за місцем і способом творення, асимільований варіант фонем /т/ і /с'/ приголосний, шумний, глухий, його пара – [дз':], свистячий, язиковий, передньоязиковий, зубний, афrikата, пом'якшений, довгий;

[а] – кількісно редукований (бо перебуває в слабкій позиції), лівобічно акомодований (унаслідок лівобічної акомодації (під дією пом'якшеного звука [ц':]) вимова передніша (помітне просування артикуляції вперед)) варіант фонем /а/ – голосної непереднього ряду, низького піднесення, нелабіалізованої.

На межі суфіксальної та постфіксальної морфем відбувається фонетичне чергування [т'] – [с'] → [ц'] – [с'] → [ц':] – спочатку відбувається регресивна асиміляція за місцем і способом творення (зубно-альвеолярний [т'] (місце творення) перед свистячим [с'] (спосіб творення) стає свистячим [ц']; потім відбувається прогресивна асиміляція за способом творення (щільний серединний [с'] після афrikативного [ц'] стає афrikативним [ц']). Описане чергування є живим (фонетичним), наявним лише у вимові, комбінаторним.

У процесі словотворення коренева морфема може демонструвати історичне (фонологічне) чергування приголосних фонем /х/ – /ш/, наприклад, *сміх* – *смішний*, *смішки* тощо.

У слові відбулася обов'язкова суміжна, часткова асиміляція за палатальністю – свистячий твердий приголосний [с] перед наступним напівпом'якшеним алофоном [м'] твердої губної фонем /м/ пом'якшився і перейшов у [с'].

Відбулася двоступенева регресивно-прогресивна, суміжна, повна, обов'язкова асиміляція за місцем і способом творення [т'] – [с'] → [ц':]: спочатку відбулася часткова регресивна асиміляція за місцем і способом творення (зубно-альвеолярний [т'] (місце творення) перед свистячим [с'] (спосіб творення) став свистячим [ц']; потім відбулася повна прогресивна асиміляція за способом творення (щільний серединний [с'] після афrikативного [ц'] став афrikативним [ц']).

Вимова голосного заднього ряду [а́] перед м'яким приголосним [j] стала переднішою – явище правобічної акомодації.

Голосний переднього ряду [е] після м'якого приголосного [j] та перед пом'якшеним приголосним [ц':] з обох боків зазнав впливу і-подібного сегмента – явище двобічної акомодації.

Вимова голосного заднього ряду [а] після пом'якшеного приголосного [ц':] стала переднішою – явище лівобічної акомодації.

Ненаголошені голосні [у], [і], [е], [а] за збереження характерного тембру зменшили свою тривалість й артикуляційну напруженість – зазнали кількісної редукції.

Другий навчальний семестр

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ № 13 – 14 (1 – 2)

Орфоепія (1 год.)

План

1. Поняття мовної норми. Норма й узус. Вимова й правопис.
2. Орфоепія – розділ лінгвістики про норми літературної вимови.
3. Причини порушення правил вимови.
4. Типи орфоепічних помилок.

Література до теми

Основна

1. Головащук С. І. Словник наголосів. К. : Наук. думка, 2003. – 320 с.
2. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – 402 с. – С. 153–162.
3. Орфоепічний словник української мови: У 2 т. / За ред. М. М. Пещак, В. М. Русанівського. – Т. 1. – К., 2001; Т. 2. – К., 2003.
4. Погрібний М. І. Орфоепічний словник української мови. – К.: Наук. думка, 1983. – 629 с.
5. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 141–186.
6. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева. – К.: Либідь, 2001. – 400 с. – С. 28–29.

Додаткова

7. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 111–130.
8. Орфоепічний словник української мови. В. М. Русанівський, В. В. Чумак, Г. М. Ярун. – К.: Перун, 2006. – 208 с.
9. Орфоепія // Українська мова: Енциклопедія. – Вид. 2-ге, виправлене і доповнене – К., 2004. – С. 445.
10. Погрібний М. І. Українська літературна вимова. Дніпропетровськ: Агентство “Трасформ”, 1992. – 26 с.
11. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1999. – С. 16–25.
12. Савченко І. С. Фонетика, орфоепія і графіка сучасної української мови : навч. посіб. / І. С. Савченко. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – 184 с. – С. 154 – 155 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://eprints.cdu.edu.ua/463/1/5b7ce5a5-d199-4a6f-b4f5-04c11f6dd4b1.pdf>.

13. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с. – С. 370–402.
14. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 81–85.
15. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – 183 с. – С. 142–154.
16. Ющук І.П. Українська мова. – К.: Либідь, 2003. – С. 104–145.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте тлумачення “мовної норми”. Для яких рівнів мови вона властива?
2. Чи є мовна норма стійкою, стабільною категорією? Обґрунтуйте свою думку.
3. Потлумачте поняття “узус”. Як пов’язані такі терміни: мова, узус, мовлення?
4. Що є більш унормованим – мова, узус, мовлення?
5. Чи може правопис упливати на вимову? Як саме?
6. Потлумачте поняття “орфоепія”.
7. Назвіть, що є предметом вивчення орфоепії.
8. Скажіть, хто в українській лінгвістиці вперше використав термін “ортоепія”.
9. Назвіть основні ознаки української літературної вимови.
10. До чого призводять відхилення від літературної вимови?
11. Що забезпечує правильна вимова?
12. Назвіть імена українських орфоепістів.
13. Назвіть і коротко схарактеризуйте роботи в галузі української орфоепії.
14. Які сучасні лексикографічні праці з орфоепії вам відомі?
15. Назвіть причини порушення української літературної вимови.
16. Назвіть основні типи вимовних помилок.
17. Наведіть приклади фонетичних помилок.
18. Наведіть приклади фонологічних помилок.
19. Наведіть приклади акцентологічних помилок.
20. Репрезентуйте класифікацію причин порушення вимовних норм. Наведіть приклади.
21. Наведіть приклади ненормативної вимови на фонетико-фонологічному рівні, що спричинена інтерферентними явищами.
22. Наведіть приклади ненормативної вимови на фонетико-фонологічному рівні, що спричинена фонетичною асиміляцією.
23. Наведіть приклади ненормативної вимови, що спричинена діалектними впливами.

Завдання для самостійної роботи

1. Законспекуйте статті з такого джерела – Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с.

- Іван Ющук. Фонетичні закони й орфоепія (С. 141 – 148).

- Зоя Дудник. Артикуляційна звичка як культурно-етнічний ідентифікатор (С. 166 – 172).

2. Здійсніть аналіз мовлення конкретної публічної особистості на фонетико-фонологічному рівні. Презентуйте цей аналіз на практичному занятті.

Орфоепічні особливості української фонетичної системи (2 год.)

План

1. Орфоепічні особливості українського вокалізму.
2. Орфоепічні особливості українського консонантизму.

Література до теми

Основна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – 402 с. – С.153–162.
2. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 141–186.
3. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева. – К.: Либідь, 2001. – 400 с. – С. 28–29.
4. Орфоепічний словник української мови: У 2 т. / За ред. М. М. Пещак, В. М. Русанівського. – Т. 1. – К., 2001; Т. 2. – К., 2003.
5. Погрібний М. І. Орфоепічний словник української мови. – К.: Наук. думка, 1983. – 629 с.
6. Головащук С. І. Словник наголосів. – К.: Наук. думка, 2003. – 320 с.

Додаткова

7. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 111–130.
8. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с. – С. 370–402.
9. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 81–85.
10. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – 183 с. – С. 142–154.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте загальну характеристику вимови системи голосних української мови.
2. Охарактеризуйте особливості вимови [a]. Які відхилення від орфоепії можливі під час вимови цього звука? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
3. Охарактеризуйте особливості вимови [o]. Які відхилення від орфоепії можливі під час вимови цього звука? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
4. Охарактеризуйте особливості вимови [y]. Які відхилення від орфоепії можливі під час вимови цього звука? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
5. Охарактеризуйте особливості вимови [e]. Які відхилення від орфоепії можливі під час вимови цього звука? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
6. Охарактеризуйте особливості вимови [и]. Які відхилення від орфоепії можливі під час вимови цього звука? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
7. Охарактеризуйте особливості вимови [і]. Які відхилення від орфоепії можливі під час вимови цього звука? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
8. Дайте загальну характеристику вимови системи приголосних української мови.
9. Дайте загальну характеристику вимови дзвінких приголосних української мови.
10. Дайте загальну характеристику вимови дзвінких приголосних української мови в складі префіксів і прийменників.
11. Охарактеризуйте особливості вимови [дж], [дз]. Які відхилення від орфоепії можливі під час вимови цих звуків? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
12. Охарактеризуйте особливості вимови губних. Які відхилення від орфоепії можливі під час вимови цих звуків? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
13. Охарактеризуйте особливості вимови шиплячих. Які відхилення від орфоепії можливі під час вимови цих звуків? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.

14. Охарактеризуйте особливості вимови [р]. Які відхилення від орфоєпії можливі під час вимови цього звуку? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
15. Охарактеризуйте особливості вимови [л]. Які відхилення від орфоєпії можливі під час вимови цього звуку? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
16. Охарактеризуйте особливості вимови [ц]. Які відхилення від орфоєпії можливі під час вимови цього звуку? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
17. Охарактеризуйте особливості вимови задньоязикових. Які відхилення від орфоєпії можливі під час вимови цих звуків? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
18. Охарактеризуйте особливості вимови [г]. Які відхилення від орфоєпії можливі під час вимови цього звуку? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
19. Охарактеризуйте особливості вимови зубних. Які відхилення від орфоєпії можливі під час вимови цих звуків? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
20. Дайте загальну характеристику асимілятивних змін у вимові звукосполучень приголосних української мови. Наведіть приклади відхилень від правильної вимови. Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
21. Охарактеризуйте явища “цекання” і “дзекання” в українському мовленні. Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
22. Охарактеризуйте явище уподібнення приголосних за м’якістю в українському мовленні. Наведіть приклади відхилень від правильної вимови.
23. Охарактеризуйте явище спрощення в групах приголосних. Наведіть приклади відхилень від правильної вимови.

Завдання для самостійної роботи

Законспектувати статті з такого джерела – Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 141–186:

- В. В. Шляхова. Удосконалення орфоєпічних навичок школярів.
- Володимир Самійленко. Дбаймо про фонетичну красу мови.

Евфонія української мови (1 год.)

План

1. Засоби милозвучності української мови.
2. Вимова слів іншомовного походження.

Література до теми

Основна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – 402 с. – С.153–162.
2. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 141–186.
3. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева. – К.: Либідь, 2001. – 400 с. – С. 28–29.
4. Орфоепічний словник української мови: У 2 т. / За ред. М. М. Пещак, В. М. Русанівського. – Т. 1. – К., 2001; Т. 2. – К., 2003.
5. Погрібний М. І. Орфоепічний словник української мови. – К.: Наук. думка, 1983. – 629 с.
6. Головащук С. І. Словник наголосів. К. : Наук. думка, 2003. – 320 с.

Додаткова

7. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 111–130.
8. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с. – С. 370–402.
9. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенко. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 81–85.
10. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – 183 с. – С. 142–154.

Запитання для самоконтролю

1. Перерахуйте засоби милозвучності української мови. Наведіть приклади.
2. У якому стилі (стилях) використовують евфонічні засоби?
3. Охарактеризуйте евфонічний засіб спрощення приголосних звуків під час їх збігу. Наведіть приклади. Перерахуйте випадки, коли спрощення не відбувається ні у вимові, ані на письмі.
4. Охарактеризуйте евфонічний засіб уставних голосних звуків [o], [e]. Наведіть приклади.

5. Охарактеризуйте евфонічний засіб приставних фонем. Наведіть приклади.
6. Охарактеризуйте евфонічний засіб паралельних форм самостійних і службових частин мови. Наведіть приклади.
7. Охарактеризуйте евфонічний засіб паралельних форм префіксів. Наведіть приклади.
8. Охарактеризуйте евфонічний засіб паралельних форм прийменників. Наведіть приклади.
9. Охарактеризуйте евфонічний засіб паралельних форм сполучників. Наведіть приклади.
10. Охарактеризуйте евфонічний засіб варіантів дієслівних афіксів. Наведіть приклади.
11. Охарактеризуйте евфонічний засіб паралельних форм часток. Наведіть приклади.
12. Охарактеризуйте стилістично марковані слова зі звуковими відмінностями.
13. Охарактеризуйте правила вимови чужомовних слів.
14. Охарактеризуйте вимову звуків [e], [и] в словах іншомовного походження. Наведіть приклади.
15. Охарактеризуйте вимову голосного [e] в словах іншомовного походження. Наведіть приклади.
16. Охарактеризуйте вимову ненаголошеного [o] в словах іншомовного походження. Наведіть приклади.
17. Охарактеризуйте вимову звука [i] в словах іншомовного походження. Наведіть приклади.
18. Охарактеризуйте вимову буквосполучення [дж] у словах іншомовного походження. Наведіть приклади.
19. Охарактеризуйте вимову губних приголосних у словах іншомовного походження. Наведіть приклади.
20. Охарактеризуйте вимову сполучень приголосних в іншомовних словах. Наведіть приклади.
21. Охарактеризуйте вимову приголосних перед [e] в іншомовних словах. Наведіть приклади.
22. Охарактеризуйте вимову звука [г] у словах грецького походження. Наведіть приклади.
23. Охарактеризуйте вимову приголосного [ф] у словах іншомовного походження. Наведіть приклади.

Завдання для самостійної роботи

1. Законспекуйте статті з такого джерела – Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с.:

- Ніна Тоцька. Засоби милозвучності української мови.
- Олена Курило. Паралельні форми в українській мові, їх значення для стилю.
- В. Ващенко. Фонетико-стилістичні засоби мовлення.

2. Письмово виконайте завдання.

1) Доберіть уривок (10 – 20 рядків) із тексту художньої української прози, проаналізуйте в ньому евфонічні помилки (якщо вони наявні) та засоби милозвучності української мови.

2) Перепишіть текст. Знайдіть приклади евфонічних чергувань голосних і приголосних. Підкресліть їх. Знайдіть слова з асиміляцією, дисиміляцією, спрощенням, чергуванням звуків і фонем.

Відтоді на рівнинних, звідусіль охоплених морською синявою просторах Чаїного, у незайманих його травах, що де-не-де змінюються густими заростями очеретів, літо і зиму живе на привіллі сила-силенна дикої птиці, ніким не стріляної, не полоханої. Ще юнаком відчалив Олександр Довженко від сосницького берега, але ніколи батьківська Сосниця не зникала з його очей, упродовж усього життя трави рідного краю, ота казкової краси сіножать на Десні обвіювали художника своїми пахощами. Для Олександра Довженка, як і для багатьох художників, емоційні враження дитинства мали в собі силу неперехідну, вони були невичерпні у своїй здатності жити й наснажувати, щораз виступали збудниками творчої енергії. Чи не найкращим цьому свідченням є “Зачарована Десна”, написана Довженком уже на схилі віку, коли досвід так щедро збагатив художника та його філософські роздуми над життям сягали найдальших обривів (О.Гончар).

3) Розкажіть, які умови евфонічних змін звуків. Знайдіть приклади в тексті.

Гнаний вітром вогонь наступав із недалекого узвишся кривулястою довжелезною лавою. Там, де вона прокотилася, залягла глибинна тьма, чорна пустеля згарища, зрідка покраплена ледь жевріючими цятками. Люди змагалися з вогнем урукопаш. На тлі невисокого полум'я виразно було видно, як вони, розтягнувшись у живий ланцюг, кидаються на вогонь і в бушуванні іскор намагаються забити його, затоптати. У хід було пущено лопати, вила, граблі, порожні лантухи, ошмаття якихось брезентів. Однак щойно прибитий вогонь знову оживав, ріс, вітер потужно роздимував полум'я, багряне гаддя проповзало поміж людей, рвалося вперед, швидко змикаючись між собою, зухвало накидаючись на високу стерню, яка немовби сама тяглася до вогню, назустріч своїй погибелі (О. Гончар).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 15 (3)

Акцентологічні норми сучасної української літературної мови (2 год.)

План

1. Наголос сучасної української літературної мови. Причини порушення акцентуальних норм.
2. Наголошування різних наголосових типів певних частин мови.
3. Подвійний наголос.
4. Словорозрізнявальний і форморозрізнявальний наголоси.
5. Діалектний та інтерферентний наголоси.
6. Наголошування запозичених слів.
7. Наголошування власних назв.

Література до теми

Основна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – 402 с. – С. 153–162.
2. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 92–118, 124–129.
3. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева. – К.: Либідь, 2001. – 400 с. – С. 28–29.
4. Орфоепічний словник української мови: У 2 т. / За ред. М. М. Пещак, В. М. Русанівського. – Т. 1. – К., 2001; Т. 2. – К., 2003.
5. Погрібний М. І. Орфоепічний словник української мови. – К.: Наук. думка, 1983. – 629 с.
6. Головащук С. І. Словник наголосів. К. : Наук. думка, 2003. – 320 с.

Додаткова

1. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 111–130.
2. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с. – С. 370–402.
3. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 81–85.
4. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – 183 с. – С. 142–154.

Завдання для самостійної роботи

1. Законспекуйте статті з такого джерела – Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с.:

- В. Г. Складенко. Акцентологія.
- В. М. Винницький. Коренева акцентуація суфіксальних прикметників.

- Віра Бондаренко. До питання про подвійний наголос в українському слові.

- Василь Задорожний. Наголошення в полісемічному слові.

- П. Дудик. Наголошення слів і культура мовлення.

2. Письмово виконайте завдання.

1) Наведіть приклади акцентологічних помилок (не менше 10) у мовленні публічних людей. Аргументуйте, чим вони можуть бути зумовлені.

2) Виконайте вправи 316 – 347 з такого джерела – Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоєпія, графіка і орфографія : завдання і вправи: навч. посіб. для студ. філол. фак. ВНЗ. – К.: Вища школа. – 1995. – 151 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 16 (4)

Графіка (2 год.)

План

1. Виникнення письма в історії розвитку суспільства. Протописьмо. Етапи й форми розвитку графічного письма.
2. Становлення українського письма.
3. Українська графіка як розділ лінгвістики.
4. Графічна система сучасної української літературної мови.
5. Співвідношення між літерами й фонемами української літературної мови.

Література до теми

Основна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – 402 с. – С. 162–168.
2. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 187–199.
3. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева. – К.: Либідь, 2001. – 400 с. – С. 187–199.
4. Ющук І. П. Українська мова: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – 640 с. – С. 85–94.
5. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник – 2-ге видання. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 164–176.

Додаткова

6. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 137–161.
7. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 86–88.
8. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – 183 с. – С. 156–159.

Завдання для самостійної роботи

- 1) Підготуйте реферативне повідомлення про **походження глаголиці й кирилиці** та за можливості наочну презентацію цих азбук.
- 2) Підготуйте реферативне повідомлення **про історію літери г**.
- 3) **Законспекуйте статті** з такого джерела – Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с.
  - Г. П. Півторак. Реформи алфавіту й графіки.
  - В. В. Німчук. Історія дзвінких африкат і засобів їх позначення в українській мові.
- 4) **Виконайте вправи 367 – 390** з такого джерела – Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоепія, графіка і орфографія : завдання і вправи: навч. посіб. для студ. філол. фак. ВНЗ. – К.: Вища школа. – 1995. – 151 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 17 (5)

Орфографія (2 год.)

План

1. Орфографія як розділ мовознавства. Основні категорії орфографії як науки.
2. Принципи орфографії: фонетичний, морфологічний, історичний (традиційний), диференційний (смыслорозрізнявальний).
3. Із історії українського правопису. Найвідоміші правописні системи.
4. Орфограми сучасної української літературної мови.

Література до теми

Основна

1. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 162–194.

2. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – С. 168–180.
3. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 200–208.
4. Ющук І. П. Українська мова: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – 640 с. – С. 94–103.
5. Історія українського правопису: XVI – XX століття: Хрестоматія. – К.: Наук. думка, 2004. – 583 с.
6. Український орфографічний словник / За ред. проф. Свашенко О. – Харків: Прапор, 1997. – 845 с.
7. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К. : Наук. думка, 2007. – 288 с.

Додаткова

8. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 88–97.
9. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – С. 159–180.
10. Огієнко І. Історія української літературної мови. – К., 2004. – 436 с. – С. 353–366.

Завдання для самостійної роботи

1) Укладіть реферативне повідомлення “**З історії українського правопису**”.

2) **Законспекуйте статті** з такого джерела – Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с.

-Передмова до “Українського правопису” (2007 р.);

-Ющук Іван. Фонетичні закони мови та правила правопису.

3) **Виконайте вправи 391 – 429** з такого джерела – Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоепія, графіка і орфографія : завдання і вправи: навч. посіб. для студ. філол. фак. ВНЗ. – К.: Вища школа. – 1995. – 151 с.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ № 18 - 19 (6 - 7)

Фонетичний рівень у правописній українській системі (4 год.)

План

1. Правописні правила, зумовлені особливостями голосних звуків української мови.
2. Правописні правила, зумовлені особливостями приголосних звуків української мови.

Література до теми

Основна

1. Зубков М. Г. Сучасний український правопис: Комплексний довідник. – 10-те вид., випр. й допов. – Х.: ФОП Співак Т. К., 2009. – 320 с. – С. 12–40.
2. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Вища шк., 2008. – 414 с. – С. 4–67.
3. **Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К. : Наук.думка, 2007. – 288 с. – С. 3–27.**
4. Ющук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови: посіб. – К.: Видавничий дім “Освіта”, 2015. – 288 с. – С. 16–38; 41–46; 48–63; 67–70; 73–77.

Додаткова

5. Городенська Катерина. Українське слово у вимірах сьогодення. – К.: КММ, 2014. – 124 с. – С. 111–113.
6. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-тє, доп. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 332 с. – С. 20–62.
7. Фаріон І. Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір. – Л., 2004. – 103 с.

Запитання для самоконтролю

1. Класифікація приголосних.
2. Правопис сонорних, дзвінких та глухих приголосних.
3. Правопис приголосних наприкінці префіксів.
4. Чергування приголосних.
5. Зміни приголосних під час додавання суфіксів *-ськ-*, *-ств-*.
6. Уподібнення приголосних за місцем творення.
7. Спрощення в групах приголосних.
8. Тверді й м'які приголосні.
9. Уживання знака м'якшення.
10. Уживання апострофа.
11. Подовжені приголосні й позначення їх на письмі.
12. Подовжені пом'якшені приголосні.
13. Подвоєння букв унаслідок збігу.
14. Написання *nn* у прикметниках і похідних словах.
15. Творення і вимова голосних.
16. Чергування *e* з *и*.
17. Правопис ненаголошених *e* та *и* (загальні правила).
18. Ненаголошені *e* та *и* в префіксах.
19. Ненаголошені *e* та *и* в суфіксах.
20. Чергування *i* з іншими голосними.
21. Правопис *i* та *и* в незапозичених словах (загальні правила).

22. Правопис *i* та *и* в префіксах.
23. Правопис *i* та *и* в суфіксах.
24. Правопис *о* та *а*.
25. Правопис *о* та *у*.
26. Чергування *е* з *о* після шиплячих та *й*.
27. Основні закони милозвучності української мови.
28. Фонетичні засоби милозвучності мови.
29. Художні засоби милозвучності мови.
30. Склад слова.
31. Наголос.

Завдання для письмової самостійної роботи

Виконайте письмово вправи 18, 33, 37, 45, 46, 51, 66, 76, 80, 82, 86, 88, 92, 95, 98, 101, 113 з такого джерела – Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Вища шк., 2008. – 414 с. – С. 4–67.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 20 (8)

Морфемно-словотвірний рівень у правописній українській системі (2 год.)

План

1. Правопис префіксів.
2. Правопис суфіксів.
3. Правопис складних слів.
4. Норми українського правопису й будова слова.

Література до теми

Основна

1. Зубков М. Г. Сучасний український правопис: Комплексний довідник. – 10-те вид., випр. й допов. – Х.: ФОП Співак Т. К., 2009. – 320 с. – С. 41–49; 60–67; 81–115.
2. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Вища шк., 2008. – 414 с. – С. 81–91; 109–117.
3. **Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К. : Наук.думка, 2007. – 288 с. – С. 27–54.**
4. Ющук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови: посіб. – К.: Видавничий дім “Освіта”, 2015. – 288 с. – С. 9–10, 88–92.

Додаткова

1. Головащук С. І. Орфографічний словник складних слів української мови. – К.: Наукова думка. – 2008. – 288 с.

2. Городенська Катерина. Українське слово у вимірах сьогодення. – К.: КММ, 2014. – 124 с. – С. 7, 13, 15, 32–34, 94–96.
3. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-тє, доп. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 332 с. – С. 63–112.

Запитання для самоконтролю

1. Принципи правопису значущих частин слова.
2. Правопис префіксів *з-, без-, роз-, через-, пре-, при-, при-*.
3. Правопис іменникових суфіксів.
4. Правопис прикметникових та дієприкметникових суфіксів.
5. Правопис дієслівних суфіксів.
6. Прості, складні й складені слова.
7. Правопис складних слів, утворених способом основоскладання (із інтерфіксацією або без неї).
8. Правопис складних іменників.
9. Прикладки.
10. Правопис складних числівників.
11. Правопис складних займенників.
12. Правопис складних прикметників.
13. Правопис складних прислівників.
14. Правопис складних прикметників.
15. Правопис прийменників.
16. Правопис сполучників.
17. Правопис часток.
18. Правопис слів із частинами *напів-* і *пів-*.
19. Правопис абрєвіатурних утворень.

Завдання для письмової самостійної роботи

1. Виконайте письмово вправи 134 – 141 з такого джерела – Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Вища шк., 2008. – 414 с. – С. 88–91.

2. Укладіть лінгвістичні повідомлення з таких питань, узявши за основу теоретичний матеріал із джерела – Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-тє, доп. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 332 с. – С. 63–112:

1. Нормативні іменникові словотвірні суфіксальні моделі української мови.

2. Нормативні дієслівні словотвірні суфіксальні моделі української мови.

3. Нормативні прикметникові словотвірні суфіксальні моделі української мови.

4. Нормативні дієприкметникові словотвірні суфіксальні моделі української мови.
5. Нормативні дієслівні префіксальні моделі української мови.
6. Нормативність словотвірних моделей осново- й словоскладання української мови.
7. Стислість як принцип словотвору.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 21 (9)

Графічний рівень у правописній українській системі (4 год.)

План

1. Український алфавіт.
2. Принципи українського правопису.
3. Уживання великої літери.
4. Правопис слів іншомовного походження.
5. Правопис прізвищ і географічних назв.
6. Правила перенесення слів.

Література до теми

Основна

1. Зубков М. Г. Сучасний український правопис: Комплексний довідник. – 10-те вид., випр. й допов. – Х.: ФОП Співак Т. К., 2009. – 320 с. – С. 50–60; 68–80.
2. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Вища шк., 2008. – 414 с. – С. 67–81; 91–109.
3. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К.: Наук. думка, 2007. – 288 с. – С. 54–71; 118–150.
4. Ющук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови: посіб. – К.: Видавничий дім “Освіта”, 2015. – 288 с. – С. 5–16, 38–40; 46–48; 63–67; 71–73.

Додаткова

5. Городенська Катерина. Українське слово у вимірах сьогодення. – К.: КММ, 2014. – 124 с. – С. 8–12, 17–30.
6. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-тє, доп. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 32 с. – С. 216–227.

Завдання для письмової самостійної роботи

1. Виконайте письмово вправи 117, 123, 125, 128–130, 142–144, 146, 148–152, 155 із такого джерела – Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Вища шк., 2008. – 414 с. – С. 88–91.

Підготуйтеся до аудиторного виконання вправ **15, 17–18, 20, 59** (усно), **60, 75, 92, 102, 114** (усно), **115–116** із такого джерела – Ющук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови: посіб. – К.: Видавничий дім “Освіта”, 2015. – 288 с.

2. Укладіть лінгвістичні повідомлення з таких питань, узявши за основу теоретичний матеріал із джерела – Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-тє, доп. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 332 с. – С. 216–227:

1. Називання осіб в офіційно-діловому спілкуванні.
2. Особливості правопису та відмінювання імен, імен по батькові та прізвищ.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ № 22 – 25 (10 – 13)

Морфологічний рівень у правописній українській системі (8 год.)

План

1. Іменник.
2. Прикметник (2 год.).
3. Числівник.
4. Займенник (2 год.).
5. Дієслово (2 год.).
6. Прислівник.
7. Прийменник.
8. Сполучник.
9. Частка.
10. Інтер’єктив (2 год.).

Література до теми

Основна

1. Зубков М. Г. Сучасний український правопис: Комплексний довідник. – 10-те вид., випр. й допов. – Х.: ФОП Співак Т. К., 2009. – 320 с. – С. 116–226.
2. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Вища шк., 2008. – 414 с. – С. 118–228.
3. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К.: Наук. думка, 2007. – 288 с. – С. **73–118**.
4. Ющук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови: посіб. – К.: Видавничий дім “Освіта”, 2015. – 288 с. – С. 95–192.

Додаткова

5. Городенська Катерина. Українське слово у вимірах сьогодення. – К.: КММ, 2014. – 124 с. – С. 35–86, 97–108.
6. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-тє, доп. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 332 с. – С. 190–216, 227–256.

Завдання для письмової самостійної роботи

1. Виконайте письмово вправи 188–193, 203–204; 211–213; 220–221, 224–228, 231; 244–245, 251, 253; 266, 271–273 (І), 277; 284–287; 294, 300, 310; 327, 329; 340, 343; 352–355 із такого джерела – Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Вища шк., 2008. – 414 с. – С. 88–91.

Підготуйтеся до аудиторного виконання вправ 156, 158, 160, 161, 164, 165, 174, 178, 181, 182; 186, 191; 199, 200; 206; 209, 213, 217, 218, 219, 224, 225, 227, 229, 230–232, 236, 238 (усно); 240, 241 (усно), 242, 243 (усно), 245, 247; 251–253, 255; 258–259, 260, 263; 266, 268, 269; 270 із такого джерела – Ющук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови: посіб. – К.: Видавничий дім “Освіта”, 2015. – 288 с.

2. Укладіть лінгвістичні повідомлення з таких питань, узявши за основу теоретичний матеріал із джерела – Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-тє, доп. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 332 с. – С. 190–216, 227–256:

1. Граматичні норми категорій іменника.
2. Граматичні норми прикметника.
3. Граматичні норми числівника.
4. Граматичні й лексичні норми займенника.
5. Граматичні особливості дієслова.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ № 26 – 27 (14 – 15)

Синтаксичний рівень у правописній українській системі (4 год.)

План

1. Словосполучення. Граматичні зв'язки слів у словосполученні.
2. Речення – основна одиниця синтаксису. Порядок слів у реченні. Речення за метою висловлювання.
3. Просте речення. Головні члени речення. Тире між підметом і присудком. Зв'язок присудка з підметом. Другорядні члени речення.

4. Односкладні речення. Неповні речення. Нечленовані речення.
5. Однорідні члени речення. Розділові знаки при однорідних членах речення.
6. Речення з відокремленими членами. Уточнювальні члени речення. Пунктуація в реченнях зі словами на зразок *як, мов, наче*. Слова, що стоять поза граматичним зв'язком.
7. Вставні слова, словосполучення й речення. Вставлені конструкції.
8. Складносурядні речення. Складнопідрядні речення. Безсполучникові складні речення.
9. Пряма й непряма мова.
10. Віддільні розділові знаки. Видільні розділові знаки.

Література до теми

Основна

1. Зубков М. Г. Сучасний український правопис: Комплексний довідник. – 10-те вид., випр. й допов. – Х.: ФОП Співак Т. К., 2009. – 320 с. – С. 227–272.
2. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Вища шк., 2008. – 414 с. – С. 228–401.
3. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К.: Наук. думка, 2007. – 288 с. – С. 151–185.
4. Ющук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови: посіб. – К.: Видавничий дім “Освіта”, 2015. – 288 с. – С. 193–261.

Додаткова

5. Городенська Катерина. Українське слово у вимірах сьогодення. – К.: КММ, 2014. – 124 с. – С. 114–118.
6. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-тє, доп. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 332 с. – С. 257–283.

Завдання для письмової самостійної роботи

1. Виконайте письмово вправи 1) 358–361 (усно), 362–363, 367–368, 370, 378; 2) 381–387 (усно); 3) 406–409 (усно), 411, 417–419, 430–432 (усно), 435 (усно); 4) 441–444, 454, 455 (усно); 5) 459, 468; 6) 481, 491, 497 (усно), 505, 514; 7) 520 (усно), 521; 8) 529 (усно), 530, 539, 549; 9) 563–564, 566; 10) 577–578 із такого джерела – Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Вища шк., 2008. – 414 с. – С. 88–91.

2. Укладіть лінгвістичні повідомлення з таких питань, узявши за основу теоретичний матеріал із джерела – Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-тє, доп. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 332 с. – С. 190–216, 227–256:

1. Складні випадки синтаксичного керування. Складні випадки синтаксичного узгодження.

2. Узгодження підмета з присудком під час вибору числа іменника. Узгодження підмета з присудком під час вибору роду іменника. Узгодження означень та прикладок – власних назв.

3. Зауваги до присудків, виражених називним, знахідним та орудним відмінками.

4. Культура вживання прийменників. Уживання прийменників В, НА з назвою Україна. Уживання прийменника ПО. Уживання прийменників В (У), ПРИ, ЗА, ІЗ-ЗА. Проблема синонімічного вживання прийменників.

5. Культура вживання злучних зворотів (сполучників, часток, прислівників, вставних і модальних слів).

ТЕМИ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Голосні й приголосні фонemi сучасної української літературної мови	2
2	Науково-лінгвістична транскрипція	2
3	Класифікація голосних і приголосних фонем сучасної української літературної мови	4
4	Визначення якісних та кількісних звукових змін	2
5	Визначення в тексті варіантів фонем, явищ асиміляції, дисиміляції та спрощення	2
Усього годин		12

ПЛАНИ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 1 (2 год.)

Голосні та приголосні фонemi сучасної української літературної мови

1. Письмово (у зошитах для лабораторних робіт) дати повну характеристику кожній із 6 голосній та кожній із 32 приголосній фонемам. Вивчити характеристики кожної фонemi.
2. Оформити таблиці (3) “Кількісна характеристика системи фонем сучасної української мови”.

Література до теми

Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. – К.: Знання, 2010. – 270 с. – С. 225–228.

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 2

Науково-лінгвістична транскрипція

План

1. Фонетична транскрипція.
2. Фонематична транскрипція.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні типи лінгвістичних транскрипцій.
2. Які особливості фонетичної транскрипції?
3. Які особливості фонематичної транскрипції?
4. Чим відрізняється фонетична транскрипція від фонематичної?
5. Чим відрізняється спрощена фонетична транскрипція від повної?
6. Що таке “фонетичний алфавіт”?
7. Які словники можна використати, записуючи текст фонетичною транскрипцією?
8. Що таке “транслітерація”? Чим вона відрізняється від транскрипції?

Завдання для письмового виконання

1. Охарактеризуйте усно основні типи лінгвістичних транскрипцій. Запишіть текст двома транскрипціями.

Під стелою гули мухи. Алі здригнувся. Голос ішов зверху, з даху, і Алі підняв туди очі (М. Коцюбинський). Дзвін бамбіляє десь в монастирі (Л. Костенко). Ревла худоба по кошарах; – Стріляйте вже, чого послули! – чути, гукає здалека батько (О. Довженко).

2. Які особливості фонетичної транскрипції? У чому її специфіка? Поясніть на прикладах, записавши текст за допомогою фонетичного алфавіту.

*Улюблена праця, душевна рівновага, добрі люди, а також ця безко-
нечна бура коса з вітром, із сонцем, із дикими пісками та міцним
присмаком свободи. Чи не про щось таке мріялось у пільмі
студентського гуртожитку, коли після шарпаніни дня падала вночі на
подушку, не знаходячи її у постелі рятунку від навали роздумів, сумнівів,
млостивих студентських рефлексів, коли горіла душа від палаючих кривд
неподіленого кохання (За Олесем Гончаром).*

3. Запишіть слова фонетичною транскрипцією:

*просьба, відповзти, дощці, підживлення, віссю, пісня,
чотириденний, швиденько, спитаєш, кігті, принісиш, швидкість, сіллю,
повість, свято, після, радість, білочці, дні, зважся, безпечний, кузня,
віднісиш, лічба, як же, ось де, безперервний.*

4. Установіть кількість букв і звуків у словах, записавши їх фонетичною транскрипцією:

діжка, привітаються, зшиток, лялька, джміль, їхали, щавель, відокремлювати, блищати, причаїтися, няня, дзюрчати, її, гілляччя, маленький, причепуришся, вокзальний, екзотичний, окриленість, осінній, приснишся, осоння, квітці, збіжжя, зверхність, розхитаються, зціджувати.

5. Запишіть слова фонематичною транскрипцією:

матір'ю, явір, зв'язківець, повідомлення, проїзний, районний, ясененький, юннат, директорський, святиться, моє, з'єднання, дощовий, речі, честь, щастя, колосся, осяяний, привітання.

6. Установіть звуковий та фонемний склад слів:

півдзьобика, з'явився, ходжу, шука, їсти, полегкість, дзюрчання, їжак, ягнятко, розпинаються, джміль, плющ, відродження, їжджу, щіточка, льонок, ущільнення, м'якість, ткацтво, підсаджування, щасливий, кіннотник, півдіжки, кісьба, підріси, леться, міський, без шапки, приєднання.

ЛАБОРАТОРНІ РОБОТИ № 3 – 4

Класифікація голосних і приголосних фонем сучасної української літературної мови

Завдання для письмового виконання

Завдання 1. Вимовте слова вголос, запишіть фонemi, за допомогою яких розрізняються подані слова, визначте й запишіть диференційні ознаки цих фонем. (Студент виконує один із обраних пунктів).

1. *Казка – каска, кава – тава, том – тим, мила – біла.*
2. *Кізка – кіска, саду – сяду, дим – дам.*
3. *Суди – сюди, гніт – гніт, дух – дах.*
4. *Мимохідь – мимохіть, син – синь, мох – мух.*
5. *Вас – ваз, возу – воджу, міх – мох.*

Завдання 2. Установіть фонемний склад слів, записавши їх фонематичною транскрипцією. (Студент виконує один із обраних пунктів).

1. *В'юн, джигіт, зілля, день, вчорашній, безбережний, вокзал, розсипати, анекдот, молотьба.*

2. Прем'єра, кукурудза, знання, джаз, якби, березняк, легкий, розпач, безхмарний, пояснення.

3. Босць, джміль, годинник, дзвінок, розчесати, дочці, днями, дзвін, честь, розширити.

4. Лє, гедзь, зрання, з'їзд, пісня, стіл, щастя, зчистити, суддя, розжарити.

5. Збіжжя, гілля, дзига, в'є, подвір'я, зшити, життя, льотчик, щось, яблуневий.

Завдання 3. Назвіть фонему за поданою характеристикою.
(Студент виконує один із обраних пунктів).

1. 1) приголосна, передньоязикова, сонорна, дрижача, тверда; 2) приголосна, передньоязикова, африката, дзвінка, тверда; 3) голосна, заднього ряду, середнього піднесення.

2. 1) приголосна, передньоязикова, пом'якшена; 2) приголосна, передньоязикова, сонорна, тверда; 3) голосна, заднього ряду, середнього піднесення.

3. 1) приголосна, передньоязикова, сонорна, дрижача, пом'якшена; 2) приголосна, губна, сонорна, тверда; 3) голосна, заднього ряду, низького піднесення.

4. 1) приголосна, задньоязикова, проривна, тверда, глуха; 2) приголосна, середньоязикова, фрикативна, сонорна; 3) приголосна передньоязикова, сонорна, пом'якшена.

5. 1) приголосна, передньоязикова, африката, дзвінка, тверда; 2) приголосна, передньоязикова, сонорна, дрижача, тверда; 3) голосна, заднього ряду, низького піднесення.

Завдання 4. Охарактеризуйте всі фонemi в словах, запишіть ознаки, передбачені класифікаційними таблицями голосних і приголосних (Студент виконує певний варіант).

Варіант 1. Ін'єкція, щавель, воґко, Ілля.

Варіант 2. Ад'ютант, прощання, привіт, колосся.

Варіант 3. Смієшся, шиньйон, повість, сонця.

Варіант 4. Вітаєшся, почуття, рілля, будь-який.

Варіант 5. Прем'єра, ювіляр, сіллю, сторіччя.

Завдання 5. Знайдіть зайву фонему, поясніть, за якою своєю властивістю вона не може стояти в одному ряду з іншими.

1. Б, г, м, ф, п.

2. Ч, дж, ш, ц, дз.

3. Х, г, с, ц, з.

4. Д, б, п, к, х.

5. З, г, й, п, в.

Завдання 6. Випишіть із тексту виділені слова, запишіть їх фонематичною транскрипцією, визначте кількість фонем, охарактеризуйте їх (письмово).

*Які чудові літні **ночі** в степу! Як тільки зайде сонце й сутінки обгорнуть **землю**, затихне на полях людський гомін. Із-за Сули величаво **виринає** ясний місяць і заливає степ і луки тихим ніжним сяйвом. Повітря стає чистішим, виразніше чується кожний шелест, кожний звук. Ось крикнула чайка, **підпадьомкнув** перепел, забряжчала вуздечкою коняка, пробігла шляхом машина, дзенькнула чимось металевим, і в ту ж мить **урвався** звук, затих; в'язка тиша степу поглинула його. Потім почувся шепіт, сміх, зітхнув **баян**, і над степом попливла дівоча пісня, – то заспівала чиясь душа, захмеліла від кохання та **чарівної** серпневої літньої ночі... (За Григорієм Тютюнником).*

Завдання 7. Запишіть текст фонетичною й фонематичною транскрипціями. У виділених словах визначте кількість букв, звуків, фонем. Охарактеризуйте письмово всі фонемати в цих словах.

*Вночі **скриплять** вози. Переселенці їдуть; То наче тихо брязнули ключі. Щось жебонить. **Щось** вевкає в болоті (Л. Костенко). Одні тільки **бджоли** гудуть та десь з-за тютюну, від погребні, доносивсь дідів рик; Горобці **цвірінькають** (О. Довженко). Ось на них [старців] з лютим гавкотом і кинувсь Пірат (О. Довженко). ...я чую спів і гуки... Ні, то не спів, то ніби щось квилить і **скиглить**, як підстрелена пташина, **Щось** хлипає, і стогне, і кричить – **Голосить**, мов охлялая дитина; і враз учувся гамір, крик, **Чортячий** вереск, свист і дзик (М. Вороний).*

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 5

Визначення якісних та кількісних звукових змін

План

1. Повторіть теоретичний матеріал про:

1. Фонетичні й нефонетичні звукові зміни. Живі та історичні модифікації. Позиційні та комбінаторні модифікації фонем.

- Зміни голосних у мовленнєвому потоці:
  - а) акомодация голосних;
  - б) редукція голосних;
  - в) гармонійна асиміляція.
- Зміни приголосних у мовленнєвому потоці:
  - а) лабіалізація приголосних;
  - б) палаталізація приголосних;

- в) асиміляція приголосних;
- г) дисиміляція приголосних;
- г) спрощення в групах приголосних.

2. Інші позиційні та комбінаторні модифікації фонем в українській мові.

2. Письмово виконайте завдання:

Завдання 1. (Виконують непарні номери згідно свого номера в журналі групи У-13). **Випишіть слова, у яких наявні чи можливі звукові зміни якісного та кількісного характеру, запишіть їх фонетичною транскрипцією. Поясніть кожну звукову зміну.**

Весняний місяць світить легко, молодо, він тоді схожий на весну, яка все пробуджує, все народжує; він тоді й сам наче щойно пробуджений, щойно народжений, а густа блакить неба – його купіль. Літній місяць – як срібний сазан, як його блиск, як його жива холодна краса, промінням скапують із нього краплини води й тремтять, здригаються на всьому. Літній місяць пахне літом, усіма його запахами – городу, поля, саду, річки, а коли ти йдеши по дорозі, збиваючи куряву й дивлячись на нього вгору, то тоді пахне дорогою (Євген Гуцало).

Завдання 2. (Виконують парні номери згідно свого номера в журналі групи У-13). **Запишіть слова фонетичною й фонематичною транскрипціями. Поясніть наявні чи можливі позиційні та комбінаторні модифікації фонем.**

Вітання, вбудовується, мудрість, легкодухий, екзамен, відгукнешся, діжці, просьба, коріння, світліший, персня, хтозна-як, річний, копитце, вітчизна, так буде, блюдо, спортзал, прилуцький, пшениця, кривавий, вітру, безчестя, боротьба.

Завдання 3. **Випишіть слова, поділивши їх на групи за спільними ознаками кожного фонетичного явища, у яких наявні такі звукові зміни: назалізація, упереднення голосних, лабіалізація, редукція голосних, вокалізація приголосних. Запишіть їх фонетичною транскрипцією.**

Ліси... Чорне море дерев, поміж яких білими островами лежать засніжені поля або ж тонкими вервечками простяглись од села дороги... Звивисті лисячі хвости лісових річок, теж закутих кригою. Села поховалися в лісах, вони майже непомітні серед них, бо дерева підступають до самісіньких обійсть; ялини, сосни, берези, вільхи ростуть над сільськими шляхами, попід хлівами й хатами, оточили садки, ніби хочуть витіснити їх звідти... (Євген Гуцало).

Завдання 4. Знайдіть слова, у яких наявні два й більше різновидів асиміляції між різними звуками. Визначте, між якими звуками й за якими ознаками відбувається асиміляція.

Бачся, безстрашия, передчасно, галушці, шістсот, анекдотичність, вижарюється, витягуєшся, розширювати, доріжці, легковаговик, розшумітися, заповідний, щонайдешевше, обчистити, Австро-Угорщина, зжити, кажан, кагарлицький, соняшник, над дзвіницею, баскетбол, виїзний, зважся, діжці, безкраїсть, з бджолою, визначаєшся, невістці, викривляється, розчаровувати, коротший, легкоатлет, розширити, хто-небудь, чернець, перехресні, денний, щонайвищий, відчай, у діжечці, гаразд, острозький, молотьба, вогкість, півсела, льотчик.

Завдання 5. Випишіть із орфографічного словника десять слів, у яких наявна асиміляція за дзвінкістю, десять слів, у яких наявна асиміляція за палатальністю, десять слів, у яких наявна асиміляція за місцем і способом творення. Запишіть їх фонетичною транскрипцією.

Завдання 6. Які комбінаторні модифікації голосних сучасної української літературної мови вам відомі? Поясніть на прикладах слів (не менше 10), дібраних із текстів і записаних фонетичною транскрипцією.

Приємно, коли позіхає дід і коли дзвонять до вечерні літом. Неприємно, коли п'явка впивається в жижку, чи коли гавкають на тебе чужі пси, або гуска сичить коло ніг і червоним дзьобом скубе за штани (О. Довженко). Небо вдень велике, а вночі ще більше. Усією темрявою, зірками, глибинами всесвіту нависає над нами. Недавно в це небо підіймалися райдуги весняні й там світилися соковито; сонцем курились після дощу неозорі, насіяні людиною хліба, і людина стояла серед них, ніби в океані, радуєчись своєю працею, плодючістю землі (За Олесем Гончаром).

Завдання 7. Які позиційні модифікації голосних сучасної української літературної мови вам відомі? Поясніть на прикладах слів (не менше 10) дібраних із тексту й записаних фонетичною транскрипцією.

Богдан не раз там купався, стрибаючи з хлопчиками зі скелі в ласкаву дніпровську воду. Зараз на камінні, як і в роки його дитинства, сидять знесилені спекою білі крячки й дивляться в цей бік, на греблю. За скелями, за крячками – сонячна Хортиця, острів козацький в обіймах Дніпра. Буйні садки на всьому острові, над ними 75-метрові, найвищі на всю округу, щогли. Десь там є залізничний полустанок, із якого Богдан сідав на поїзд, уперше покидаючи рідне місто, пускаючись у широкий світ (За Олесем Гончаром).

Завдання 8. (Виконують парні номери). **Випишіть слова, у яких наявні чи можливі звукові зміни якісного та кількісного характеру, запишіть їх фонетичною транскрипцією. Поясніть кожну звукову зміну.**

Прийшла осінь, привела з собою свого місяця, і її місяць не схожий на інші, бо вибрала вона такий, якого сама захотіла, до смаку собі, а також до смаку осінньому полю й осінньому лісу. Щоночі виводить його на небо і забуває там, а він – великий, круглий, зжовтілий так, як ото зжовтіли вже гарбузи, – владарює там, пишній. І коли ти сам стоїш коло ясена, ще не облетілого, але вже геть-геть поріділого, то й місяць тоді пахне тобі ясном, його корою й гіллям (Євген Гуцало).

Завдання 9. (Виконують непарні номери). **Запишіть слова фонетичною й фонематичною транскрипціями. Поясніть наявні чи можливі позиційні та комбінаторні модифікації фонем.**

Бажання, виконується, стіни, готуй, вогкість, зів'єшся, річці, гриміти, хатній, відцуратися, дні, ось де, тижневий, будь-хто, вічний, отчий, відчепися, хоч би, Вишгород, жонатий, свекор, якби, книжці, гадяцький, солдатський.

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 6

Визначення в тексті варіантів фонем, явищ асиміляції, дисиміляції та спрощення

Завдання 1. **Запишіть текст фонетичною транскрипцією.**

Варіант 1. *Легка тому робота й сама важча, хто й робить по своїй волі залюбки, хто нестить у серці надію, що не марно вона йде, що через ту роботу він досягне свого щастя, котре ще й не видно, котре десь далеко-далеко (Панас Мирний). А якою гарною стає біла хата вночі, при місяці, коли тіні від гілок помережать її. Яку це душу треба було мати, щоб такою білою зробити свою оселю (Олесь Гончар). Якщо ти переконаний, що в тебе на очах діється зло, – нехай серце твоє кричить про це (В. Сухомлинський).*

Варіант 2. *Тільки той може осягти розумом і серцем красу, велич і могутність України, хто збагнув відтінки й пахоці рідного слова, хто дорожить ним (В. Сухомлинський). Тепліше стає на серці, коли ти бачиш, що ти не цілком самотній на світі, що є добрі, сердечні люди, які без всякого інтересу дбають про тебе (М. Коцюбинський). Струнка чорнобрива дівчина-красуня знала безліч старовинних пісень і співала їх так, що навіть людина, яка мови української не знала, танула серцем,*

ронила щиру сльозу, бо відчувала у тих мелодіях красу душі народної (О. Довженко).

Завдання 2. Запишіть текст фонематичною транскрипцією.

Варіант 1. *Ще в дитинстві я ходив у трави, в гомінливі трепетні ліси, де дуби мовчали величаво у краплинах ранньої роси (В. Симоненко). Але правди в брехні не розмішуй, не ганьби все підряд без пуття, бо на світі той наймудріший, хто найдужче любить життя (В. Симоненко). Коли м'який, ласкавий, тихий вечір лягає спати у траву шовкову, сон ніжний землю обійма за плечі, тоді я чую неньки колискову (Василь Земляк). Якщо ви хочете, щоб рідне слово назавжди ввійшло в духовне життя дитини, стало її багатством, не забувайте про рідну пісню (В. Сухомлинський).*

Варіант 2. *Кращим є усне писемне мовлення у того, хто багато читає, хто наполегливо опановує синонімічні багатства рідної мови (І. Вихованець). Уже замовкли солов'ї, уже троянди плачуть цвітом, уже весна квітки свої схилила низько перед літом (О. Олесь). Вважай марно прожитим той день або той час, у який ти не засвоїв нічого нового і нічого не додав до своєї освіти (Із журналу). Уже достигли полуниці, росу вечірню трави п'ють, і в ароматі медуниці хрущі шевченківські гудуть (В. Сосюра).*

Завдання 3. Запишіть текст фонетичною та фонематичною транскрипціями. Визначте в словах позиційні та комбінаторні варіанти фонем. Письмово їх охарактеризуйте.

Варіант 1. *Хочеться кожне слово помити в українській криниці, де дівчина воду брала, і поставити слова чистими рядами, щоб незабутнє виграло в них і радувало людські серця у великі і трудні часи (О. Довженко). Ми живемо вірою в те, що наша українська мова не загине, бо не може вмерти багатюща культура української пісні, Шевченкового слова, гордої Франкової думки, Лесиної пісні (В. Сухомлинський).*

Варіант 2. *Хочеться кожне слово помити в українській криниці, де дівчина воду брала, і поставити слова чистими рядами, щоб незабутнє виграло в них і радувало людські серця у великі і трудні часи (О. Довженко). Ми живемо вірою в те, що наша українська мова не загине, бо не може вмерти багатюща культура української пісні, Шевченкового слова, гордої Франкової думки, Лесиної пісні (В. Сухомлинський).*

Завдання 4. Знайдіть у тексті й поясніть письмово явища асиміляції, дисиміляції, спрощення.

Варіант 1. Є мова в калини, в дрімучого лісу, у річки й стежини, в осіннього листу, та тільки тому, хто цурається рідної мови, не промовлять вони ані слова (І. Калинець). Кедр до мімози схилився і спить, ніжно мімоза щось кедру шумить, море купається в місячній світлі, дихають важко троянди розквітлі (О. Олесь). Хотіла б я вийти у чисте поле, припасти лицем до сирієї землі і так заридати, щоб гори почули, щоб люди вжахнулись на сльози мої (Леся Українка). Коли життя ти не учасник, а тільки свідок віддаля, дарма чекатиме від тебе прекрасних подвигів земля (М. Рильський).

Варіант 2. Сонце пекло так, що трава була теплою, люди бродили в ній, мов у купелі. За Ташанню на луках – дзенькіт кіс, веселі голоси людей. Під вербами в холодочку – бочонок із водою, прикритий сіном, щоб вода не зігрівалася, ще далі – димить кухня: вариться обід косарям (Г. Тютюнник). На березі хвилястої Десни, де білі піски і дерева зелені, де слід віків одкопували вчені, стояло місто, оповите в сні (М. Рильський). Кожна війна, у якій б часи вона не відбулась, – це дикий, кривавий сон, безумне маячіння, якого ніхто ні переказати, ні описати не може (С. Скляренко).

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Голосні й приголосні фонем сучасної української літературної мови	2
2	Модифікації фонем у мовленнєвому потоці. Зміни голосних у мовленнєвому потоці	2
3	Модифікації приголосних фонем у мовленнєвому потоці.	2
5	Склад. Наголос. Фонетичний аналіз	2
6	Орфоепія	2
10	Графіка	2
11	Орфографія	4
Усього годин		16

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Голосні й приголосні фонем сучасної української літературної мови (2 год.)

План

1. Система голосних фонем:
  - Загальні умови творення голосних;
  - Артикуляторно-акустична класифікація голосних української мови.
2. Система приголосних фонем:
  - Загальні умови творення приголосних;
  - Артикуляторно-акустична класифікація приголосних української мови:
    - За активним мовним органом;
    - За способом творення;
    - За співвідношенням у їхньому творенні голосу й шуму;
    - За твердістю / м'якістю.

Література до теми

Основна

1. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. – К.: Знання, 2010. – 270 с. – С. 222–225.
2. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. I. – К., 1972. – 402 с. – С. 97–116.
3. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 8–10; 23–29.

Додаткова

1. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 17–42, 69–77.
2. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с. – С. 50–178, 418–432.
3. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 24–50.
4. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – С. 34–38; 43–94.

Письмово виконайте завдання

1. Випишіть із тексту виділені слова, запишіть їх фонематичною транскрипцією, визначте кількість фонем, охарактеризуйте їх (письмово).

*Які чудові літні **ночі** в степу! Як тільки зайде сонце й сутінки обгорнуть **землю**, затихне на полях людський гомін. Із-за Сули величаво **виринає** ясний місяць і заливає степ і луги тихим ніжним сяйвом. Повітря стає чистішим, виразніше чується кожний шелест, кожний звук. Ось крикнула чайка, **підпадьомкнув** перепел, забряжчала вуздечкою коняка, пробігла шляхом машина, дзенькнула чимось металевим, і в ту ж мить **урвався** звук, затих; в'язка тиша степу поглинула його. Потім почувся шепіт, сміх, зітхнув **баян**, і над степом попливла дівоча пісня, – то заспівала чиясь душа, захмеліла від кохання та **чарівної** серпневої літньої ночі... (За Григорієм Тютюнником).*

2. Випишіть із тексту виділені слова, запишіть їх фонематичною транскрипцією, визначте кількість голосних фонем, охарактеризуйте їх (письмово).

*Оксана **дивилася** на світ такими очима, немов підпалили **їй** душу й вона горіла ясным огнем, повним радості й торжества. Довго стояла на дорозі в осінньому степу, зачарована тишею та **привіллям**. На неї*

раптом наринуло стільки почуттів, що вона не могла розібратися в них, і то зітхала, то усміхалася. **Тремтяче** світло не переставало **сяяти** в її очах (За Григорієм Тютюнником).

3. Випишіть із тексту виділені слова, запишіть їх фонематичною транскрипцією, визначте кількість приголосних фонем, охарактеризуйте їх (письмово).

*Обійшовши кошару, пастухи лягли на спочинок біля багаття. Ватаг закутався в кожух і зараз же заснув. Іванко довго не міг **зімкнути** очей, усе дивився на жевріюче **багаття**, що блимало в темряві синіми язиками. Він думав: тепер він не **боятиметься** ходити до потоку, буде **справжнім** гуцулом* (За Григорієм Тютюнником).

4. Запишіть текст фонетичною й фонематичною транскрипціями. У виділених словах визначте кількість букв, звуків, фонем. Охарактеризуйте письмово всі фонемати в цих словах.

*Вночі **скриплять** вози. Переселенці їдуть; То наче тихо брязнули ключі. Щось **жебонить**. **Щось** вевкає в болоті (Л. Костенко). Одні тільки **бджоли** гудуть та десь з-за тютюну, від погребні, доносивсь дідів рик; Горобці **цвірінькають** (О. Довженко). Ось на них [старців] з лютим гавкотом і кинувсь Пірат (О. Довженко). ...я чую спів і гуки... Ні, то не спів, то ніби щось квилить і **скиглить**, як підстрелена пташина, Щось хлипає, і стогне, і кричить – **Голосить**, мов охлялая дитина; і враз учувся гамір, крик, **Чортячий** вереск, свист і дзик* (М. Вороний).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Модифікації фонем у мовленнєвому потоці.

Зміни голосних у мовленнєвому потоці (2 год.)

План

1. Фонетичні й нефонетичні звукові зміни. Живі та історичні модифікації. Позиційні та комбінаторні модифікації фонем.
2. Зміни голосних у мовленнєвому потоці:
  - а) акомодация голосних;
  - б) редукція голосних;
  - в) гармонійна асиміляція.

Література до теми

Основна

1. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. – К.: Знання, 2010. – 270 с. – С. 232–233.

2. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – 402 с. – С.111–126.
3. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 11–15; 17; 29–35.

Додаткова

4. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук.думка, 1969. – 436 с. – С.178–217.
5. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенко. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 51–57.
6. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – 183с. – С. 95–107.

Запитання для самоконтролю

1. Потлумачте фонетичні й нефонетичні звукові зміни. Наведіть приклади цих явищ.
2. Поясніть живі та історичні модифікації фонем. Наведіть приклади цих явищ.
3. Наведіть приклади спонтанних звукових змін.
4. У чому полягає різниця між позиційними та комбінаторними модифікаціями фонем?
5. Які комбінаторні модифікації голосних сучасної української літературної мови вам відомі?
6. Які позиційні модифікації голосних сучасної української літературної мови вам відомі?
7. Потлумачте акомодацию голосних.
8. Потлумачте редукцію голосних. Наведіть приклади якісної та кількісної редукції.
9. У чому полягає суть гармонійної асиміляції? Із якою фонетичною модифікацією переплітається гармонійна асиміляція?

Письмово виконайте завдання

Завдання 1. Запишіть текст фонетичною транскрипцією.

Легка тому робота й сама важча, хто й робить по своїй волі залюбки, хто нестить у серці надію, що не марно вона йде, що через ту роботу він досягне свого щастя, котре ще й не видно, котре десь далеко-далеко (Панас Мирний). А якою гарною стає біла хата вночі, при місяці, коли тіні від гілок помережать її. Яку це душу треба було мати, щоб такою білою зробити свою оселю (Олесь Гончар).

Завдання 2. Запишіть текст фонематичною транскрипцією.

Ще в дитинстві я ходив у трави, в гомінливі трепетні ліси, де дуби мовчали величаво у краплинах ранньої роси (В. Симоненко). Але правди в брехні не розмішуй, не ганьби все підряд без пуття, бо на світі той

наймудріший, хто найдужче любить життя (В. Симоненко). Коли м'який, ласкавий, тихий вечір лягає спати у траву шовкову, сон ніжний землю обійма за плечі, тоді я чую неньки коліскову (Василь Земляк). Якщо ви хочете, щоб рідне слово назавжди ввійшло в духовне життя дитини, стало її багатством, не забувайте про рідну пісню (В. Сухомлинський).

Завдання 3. Випишіть слова, у яких наявні чи можливі звукові зміни якісного та кількісного характеру, запишіть їх фонетичною транскрипцією. Поясніть кожну звукову зміну.

Прийшла осінь, привела з собою свого місяця, і її місяць не схожий на інші, бо вибрала вона такий, якого сама захотіла, до смаку собі, а також до смаку осінньому полю й осінньому лісу. Щоночі виводить його на небо і забуває там, а він – великий, круглий, зжовтілий так, як ото зжовтіли вже гарбузи, – владарює там, пишній. І коли ти сам стоїш коло ясена, ще не облетілого, але вже геть-геть поріділого, то й місяць тоді пахне тобі ясеном, його корою й гіллям (Євген Гуцало).

Завдання 4. Запишіть слова фонетичною й фонематичною транскрипціями. Поясніть наявні чи можливі позиційні та комбінаторні модифікації фонем. Прокоментуйте наявні історичні процеси в системі вокалізму та консонантизму.

Бажання, виконується, стіни, готуй, вогкість, зів'єшся, річці, гриміти, хатній, відцуратися, дні, ось де, тижневий, будь-хто, вічний, отчий, відчепися, хоч би, Вишгород, жонатий, свекор, якби, книжці, гадяцький, солдатський.

Завдання 5. Випишіть слова, у яких наявні такі звукові зміни: назалізація, упереднення голосних, лабіалізація, редукція голосних, вокалізація приголосних. Запишіть їх фонетичною транскрипцією, поділіть на групи за спільними ознаками кожного фонетичного явища.

Велике чорне море наче переоране навпіл широкою борозної – це ріка. Правий берег її високий, і на цьому березі попримоцувались далеко одне від одного села, до самої ріки тут поприходили дерева, поставали на урвиськах, наче роздумують – чи не ступити їм останнього кроку туди, вниз, у річковий вир. А з лівого боку берег рівний прослався добре вибіленим полотном аж до обрію... (Євген Гуцало).

Завдання 6. Які комбінаторні модифікації голосних сучасної української літературної мови вам відомі? Поясніть на прикладах слів, вибраних із текстів і записаних фонетичною транскрипцією.

Приємно, коли позіхає дід і коли дзвонять до вечерні літом. Неприємно, коли п'явка впивається в жижку, чи коли гавкають на тебе чужі пси, або гуска сичить коло ніг і червоним дзьобом скубе за штани

(О. Довженко). *Небо вдень велике, а вночі ще більше. Усією темрявою, зірками, глибинами всесвіту нависає над нами. Недавно в це небо підіймалися райдуги весняні й там світилися соковито; сонцем курились після дощу неозорі, насіяні людиною хліба, і людина стояла серед них, ніби в океані, радуєчись своєю працею, плодючістю землі* (За Олесем Гончаром).

Завдання 7. Які позиційні модифікації голосних сучасної української літературної мови вам відомі? Поясніть на прикладах слів вибраних із тексту й записаних фонетичною транскрипцією.

Богдан не раз там купався, стрибаючи з хлопчиками зі скелі в ласкаву дніпровську воду. Зараз на камінні, як і в роки його дитинства, сидять знесилені спекою білі крячки й дивляться в цей бік, на греблю. За скелями, за крячками – сонячна Хортиця, острів козацький в обіймах Дніпра. Буйні садки на всьому острові, над ними 75-метрові, найвищі на всю округу, щогли. Десь там є залізничний полустанок, із якого Богдан сідав на поїзд, уперше покидаючи рідне місто, пускаючись у широкий світ (За Олесем Гончаром).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

Модифікації приголосних фонем у мовленнєвому потоці (2 год.)

План

1. Зміни приголосних у мовленнєвому потоці:
  - а) лабіалізація приголосних;
  - б) палаталізація приголосних;
  - в) асиміляція приголосних;
  - г) дисиміляція приголосних;
  - г) спрощення в групах приголосних.
2. Інші позиційні та комбінаторні модифікації фонем в українській мові.

Література до теми

Основна

1. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. – К.: Знання, 2010. – 270 с. – С. 232–233.
2. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. I. – К., 1972. – 402 с. – С. 111–126.
3. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 11–15; 17; 29–35.

Додаткова

4. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг.ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с. – С.178–217.
5. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 51–57.
6. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – 183 с. – С. 95–107.

Запитання для самоконтролю

1. Які комбінаторні модифікації приголосних сучасної української літературної мови вам відомі?
2. Які позиційні модифікації приголосних сучасної української літературної мови вам відомі?
3. Поясніть лабіалізацію приголосних. Наведіть приклади цього явища.
4. Поясніть палаталізацію приголосних. Наведіть приклади цього явища. Який приголосний не може зазнавати палаталізації? Чому?
5. Як класифікував приголосні української мови за палатальністю Олекса Синявський?
6. Кому належить спроба розрізнити два ступені палаталізації?
7. Перед якими графемами відбувається палаталізація твердих приголосних? Наведіть приклади слів, у яких палаталізація не відбувається. Поясніть, чому.
8. Охарактеризуйте асиміляцію за напрямком, за повнотою, за сусідством звуків. Скажіть, чи характерна для української мови прогресивна асиміляція? Наведіть приклади слів, у яких вона відбулася.
9. Назвіть типи асиміляції за характером і способом творення.
10. Охарактеризуйте уподібнення за дзвінкістю. Чи характерне воно для української мови?
11. Охарактеризуйте уподібнення за глухістю. Чи характерне воно для української мови?
12. Охарактеризуйте уподібнення за місцем і способом творення.
13. Охарактеризуйте уподібнення за палатальністю.
14. Охарактеризуйте розподібнення приголосних. Чи характерне це явище для української мови?
15. Репрезентуйте повідомлення “Спрощення в групах приголосних”.
16. Розкажіть про позиційні чергування голосних /y/, /i/ з приголосними /в/, /й/.
17. Дайте визначення й наведіть приклади редукації, оглушення, протези, акомодатії, асиміляції, дисиміляції, гаплогії, дієрези, епентези, метатези, субституції, гіперизмів, аферези, елізії.

Письмово виконайте завдання

Завдання 1. Визначте в словах позиційні та комбінаторні варіанти фонем.

Хочеться кожне слово помити в українській криниці, де дівчина воду брала, і поставити слова чистими рядами, щоб незабутнє виграло в них і радувало людські серця у великі і трудні часи (О. Довженко). Ми живемо вірою в те, що наша українська мова не загине, бо не може вмерти багатюща культура української пісні, Шевченкового слова, гордої Франкової думки, Лесиної пісні (В. Сухомлинський).

Завдання 2. Запишіть слова фонетичною й фонематичною транскрипціями. Поясніть наявні чи можливі позиційні та комбінаторні модифікації фонем. Прокоментуйте наявні історичні процеси в системі вокалізму та консонантизму.

Вітання, вбудовується, мудрість, легкодухий, екзамен, відгукнешся, діжці, просьба, коріння, світліший, персня, хтозна-як, річний, копитце, вітчизна, так буде, блюдо, спортзал, прилуцький, пшениця, кривавий, вітру, безчестя, боротьба.

Завдання 3. Випишіть слова, у яких наявні чи можливі звукові зміни якісного та кількісного характеру, запишіть їх фонетичною транскрипцією. Поясніть кожну звукову зміну.

Весняний місяць світить легко, молодю, він тоді схожий на весну, яка все пробуджує, все народжує; він тоді й сам наче щойно пробуджений, щойно народжений, а густа блакить неба – його купіль. Літній місяць – як срібний сазан, як його блиск, як його жива холодна краса, промінням скапують із нього краплини води й тремтять, здригаються на всьому. Літній місяць пахне літом, усіма його запахами – городу, поля, саду, річки, а коли ти йдеш по дорозі, збиваючи куряву й дивлячись на нього вгору, то тоді пахне дорогою (Євген Гуцало).

Завдання 4. Знайдіть слова, у яких наявні два й більше різновидів асиміляції між різними звуками. Визначте, між якими звуками й за якими ознаками відбувається асиміляція.

Бачся, безстрашя, передчасно, галушці, шістсот, анекдотичність, вижарюється, витягується, розширювати, доріжці, легковаговик, розшумітися, заповідний, щонайдешевше, обчистити, Австро-Угорщина, зжити, кажан, кагарлицький, соняшник, над дзвіницею, баскетбол, виїзний.

Завдання 5. Випишіть із орфографічного словника десять слів, у яких наявна асиміляція за дзвінкістю, десять слів, у яких наявна асиміляція за м'якістю, десять слів, у яких наявна асиміляція за місцем і способом творення. Запишіть їх фонетичною транскрипцією.

Завдання 6. Знайдіть слова, у яких наявні два й більше різновидів асиміляції між різними звуками. Визначте, між якими звуками й за якими ознаками відбувається асиміляція.

Зважся, діжці, безкраїсть, з бджолою, визначаєшся, невістці, викривляється, розчаровувати, коротший, легкоатлет, розширити, хто-небудь, чернець, перехресні, денний, щонайвищий, відчай, у діжечці, гаразд, острозький, молотьба, возкість, півсела, льотчик.

Завдання 7. Знайдіть у тексті й поясніть явища асиміляції, дисиміляції, спрощення.

Є мова в калини, в дрімучого лісу, у річки й стежини, в осіннього листу, та тільки тому, хто цурається рідної мови, не промовлять вони ані слова (І. Калинець). Кедр до мімози схилився і спить, ніжно мімоза щось кедру шумить, море купається в місячній світлі, дихають важко троянди розквітлі (О. Олесь). Хотіла б я вийти у чистеє поле, припасти лицем до сирій землі і так заридати, щоб гори почули, щоб люди вжахнулись на сльози мої (Леся Українка). Коли життя ти не учасник, а тільки свідок віддаля, дарма чекатиме від тебе прекрасних подвигів земля (М. Рильський).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Склад. Наголос. Фонетичний аналіз (2 год.)

План

1. Поняття складу. Типи складів української мови.
2. Основні закономірності складоподілу в сучасній українській літературній мові. Морфемне членування слова та складоподіл.
3. Наголос в українській мові. Роль наголосу в розрізненні слів та їхніх форм.
4. Головний та побічний наголоси. Слова-проклітики та енклітики.
5. Логічний та емпатичний наголоси. Інтонація.
6. Фонетичний аналіз.

Література до теми

Основна

1. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. – К.: Знання, 2010. – 270 с. – С. 242–264.
2. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – 402 с. – С. 149–153.

3. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 87–140.
4. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева. – К.: Либідь, 2001. – 400 с. – С. 28–29.
5. Ющук І. П. Українська мова: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – 640 с. – С. 127–131.
6. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К.: Наук. думка, 2007. – 288 с. – С. 71–72.

Додаткова

7. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин–Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 45–64.
8. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с. – С. 340–370.
9. Сучасна українська літературна мова : Підручник / За ред. А. П. Грищенко. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 71–80.
10. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – 183 с. – С. 132–141.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Конкретизуйте предмет вивчення фонетики.
2. Назвіть фонетичні одиниці. Назвіть фонетичні засоби.
3. Чому склад називають сегментно-просодичною одиницею?
4. Із яких аспектів вивчають склад?
5. Охарактеризуйте склад як сегментно-просодичну одиницю.
6. Охарактеризуйте склад як фонетичне явище.
7. Охарактеризуйте склад як фонологічне явище.
8. Охарактеризуйте склад як історичне явище.
9. Які фонетичні тенденції властиві сучасній українській літературній мові?
10. Конкретизуйте тяжіння до відкритих складів.
11. Поясніть теорію сонорності.
12. Назвіть основні теорії складу. Охарактеризуйте їх.
13. Які акустичні ознаки складу?
14. Які артикуляційні ознаки складу?
15. Яке функціональне значення складу?
16. Дайте визначення складу.
17. Які типи складів української мови ви знаєте?

18. Охарактеризуйте правила, якими потрібно послуговуватися під час поділу слів на склади.
19. Охарактеризуйте наголос як одиницю акцентології.
20. Дайте визначення словесного наголосу. Охарактеризуйте його.
21. У чому полягає фонетична природа наголосу?
22. Який характер має український наголос? Які його основні та додаткові ознаки?
23. Охарактеризуйте емпатичний наголос української мови. Наведіть приклади.
24. Назвіть функції наголосу.
25. Які різновиди наголосу ви знаєте?
26. Які особливості словесного наголосу?
27. Які слова мають подвійний наголос?
28. Які ознаки синтагматичного наголосу?
29. Які ознаки фразового наголосу?
30. Які ознаки логічного наголосу?
31. Які ознаки емпатичного наголосу?
32. Наведіть приклади слів із головним і побічним наголосом.
33. Наведіть приклади проклітиків та енклітиків.
34. Що таке “звукове членування мовленнєвого потоку”?
35. Що таке “інтонація”, які її функції?
36. Назвіть компоненти, із яких складається інтонація.
37. Які особливості мелодики, які її функції?
38. Розкрийте поняття “пауза”. Чому паузу характеризують як суперсегментний елемент? Які стилістичні функції паузи?
39. Що таке “ритм мовлення”, які його характеристики?
40. Що таке “тембр мовлення”, які його характеристики вам відомі?
41. Що таке “темп мовлення”, які його характеристики вам відомі?

Завдання для письмового виконання

1. Поділіть слова на склади. Кожен склад охарактеризуйте за будовою.

Рік, найменший, вигравати, матуся, електричний, шефство, млинці, президент, приїзд, метро, коефіцієнт, оселя, міністерство, встромити, зілля, борсук, борзий, бормотіти, скибка, везти, байка, острів, певний, казка, кладка, солдат, пам'ятник, гострий, гайка.

2. Розмежуйте фонетичний та орфографічний складоподіл. Поділіть виділені слова на склади. Які склади переважають?

*Він посунув по столу до Дуліба велику, в **тонкій** шкірі книгу, яка мала в собі лиш кілька **пергаментних** хартії...; Нечутно відхилилися важкі дубові, ковані **товстим** залізом двері, й до палати **вслизнув** половчанин (П. Загребельний).*

3. Які основні правила фонетичного складоподілу? Поділіть виділені слова на склади. Які склади переважають?

Та скоро почало світлішати, сніг сипав не такий рясний, а коли оголився, зблиснувши, край неба, тоді й зовсім припинився снігопад... Поступово ясного неба більшало, повинню наростало світло, із кожною миттю сніг здавався все білішим, поки, нарешті, заіскрилося сонце. Тоді сніг, непорочно-чистий, м'який, засвітився так різко, так святково, як, либонь, ще ніколи не світився. А коли й зовсім поменшало вітрильників у небесних водах, то сніг завсміхався вибачливо й провинно, наче почувався гостем, котрий випадково навідався й не забариться зникнути. Ось тільки нехай дужче пригріє сонечко (За Є. Гуцалом).

4. Які основні правила орфографічного складоподілу? Поділіть виділені слова на склади. Які склади переважають?

Вода синіє там, де колись були луки, і дерева стоять у ній, і чим сильніша повінь, тим глибше занурюються. Дуже вони тоді гарні – незвичайною красою, таємничою красою першотворення. Укриті ясним зелененьким листячком, ще світлим, ще молодим, вони немовби пливуть у воді. Особливо ж непереборне це враження тоді, коли віє вітер, коли з'являються хвильки, а гілля починає гойдатися. Скільки сягає око – пливуть у воді весняні дерева, пливуть, оповиті ніжною зеленню, осяяні сонцем, пливуть, радісні, зосереджені и наче замислені (За Є. Гуцалом).

5. Охарактеризуйте ритмічну структуру (такт) як сукупність складів мовленнєвого ланцюжка, пов'язану єдністю наголосу. Поділіть текст на такти.

Ясним зеленим пухом укрилося вербове гілля, і гілочки полагіднішали й подобрішали, немов тихенько радіють, немов по-своєму всміхаються. Кожна верба – мов зелена хмара пуху, що її тримає вкупі якась дивовижна сила, ось-ось він розлетиться, уже й почав падати по пушинці-другій. І не хочеться вірити, що мине кілька днів – і цей вербовий пух перетвориться на листя, воно потемнішає, здаватиметься не таким легким, і вже верби не ввижатимуться хмарами що посідали на землю а просто – весняними деревами, та й годі Ліс ще недавно стояв прозорий і начебто незатишний – далекі провіти виднілися поміж деревами, і коли навіть шумів під вітром, то якимось голо й пусто шумів, зовсім не так, як восени чи влітку... А це на вільсі й на березі посідали зграйками соковиті різьблені листочки, навіть спершу не листочки а якісь наївні натяки на них, лише обіцянка (За Є. Гуцалом).

6. Які ознаки синтагми? Поділіть текст на синтагми. Знайдіть у тексті проклітики та енклітики. Затранскрибуйте їх разом з клітиками.

Ясною зеленою повіддю розіллялось жито, і здається, наче світ весь затопило воно, на всій неозорій землі котяться хвилі, а зверху на них вигойдуються та хлюпочуться сонячне проміння; та ще на всьому безмежжі дме, віє, шугає вітер. Звідки в нього береться сила для невпинного, стрімкого польоту? І я починаю думати, що, мабуть, ота довгаста хмара вгорі, що схожа на крило, є насправді крилом вітру, що допомагає йому в польоті А другого крила то й не видно, десь воно сховалося за обрієм, бо вітер же великий-превеликий, десь те друге невидиме крило простерлось над іншим полем (За Є. Гуцалом).

7. Запишіть слова, що мають подвійний наголос. Прочитайте їх. Звірте свою вимову з акцентологічними словниками. Установіть, якому наголошуванню потрібно надати перевагу.

Алфавіт, алфавітний, апостроф, весняний, висіти, волошковий, дефіс, договір, жало, завжди, ясний, милити, простий.

8. Запишіть 20 слів, які вживаєте у своєму мовленні й які викликають у вас сумніви щодо наголошування.

9. Виконайте фонетичний аналіз слів за нижченаведеною схемою: на столі, сіль, сяду, лється, жив, бій, дзига, село.

СХЕМА ФОНЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

1. Слово (словоформу) для аналізу записати на дошці / у зошиті (зробити орфографічний запис). Визначити кількість букв. Назвати букви.

2. Записати слово фонематичною транскрипцією. Назвати фонему й визначити їх кількість.

3. Записати слово фонетичною транскрипцією. Вимовити звуки, визначити їх кількість.

4. Установити співвідношення між звуками, фонемами й буквами в слові.

5. Поділити слово на склади й визначити:

а) кількість складів;

б) кількість складів відкритих, закритих, прикритих, неприкритих, напівзакритих.

6. Поставити наголос, визначити його тип, охарактеризувати наголос (головний і можливий побічний, рухомий чи нерухомий, чи має це слово в реченні логічний наголос).

7. Дати акустично-артикуляційну характеристику голосних:

а) за ступенем глибини творення в порожнині рота, горизонтальним положенням язика (голосні переднього чи непереднього ряду);

б) за ступенем наближення спинки язика до піднебіння (високого, високо-середнього, середнього, низького підняття / піднесення);

в) за участю губів (лабіалізований /нелабіалізований);

г) складотворчий чи нескладотворчий (ї, ї);

г) варіантом якої фонемі є аналізований звук.

8. Охарактеризувати приголосні:

а) за участю шуму й голосу в їх творенні (сонорний, шумний (дзвінкий або глухий), назвати його кореляційну пару);

б) за акустичним вираженням (шиплячий, свистячий);

в) за місцем творення (за активним мовним органом) – губний (губно-губний, губно-зубний), язиковий (передньоязиковий, середньоязиковий задньоязиковий), глотковий;

г) за способом творення (щільний, зімкнений (проривний, афrikата, зімкнено-прохідний (дрижачий, боковий, зімкнено-прохідний носовий));

г) за ступенем наближення спинки язика до твердого піднебіння (м'який, пом'якшений, напівпом'якшений);

д) варіантом якої фонемі є аналізований звук.

9. Виявити й проаналізувати наявні чи можливі чергування голосних і приголосних фонем у процесі словозміни або словотворення аналізованого слова. Дати короткі пояснення до історії виникнення наявного (можливого) чергування.

10. Виявити й проаналізувати звукові зміни (кількісні та якісні), що відбулися в слові (акомодація (назалізація, посування, артикуляції вперед/назад, напівпом'якшення, лабіалізація), редукція, вокалізація, асиміляція (гармонійна асиміляція, за дзвінкістю, за глухістю, за місцем творення, за способом творення, за місцем і способом творення, за м'якістю, за твердістю); дисиміляція, спрощення в групах приголосних, подовження, стягнення приголосних).

Зразки аналізу

Ти [Україно] ізнов мені *снишся* на стежці гіркої розлуки синім лугом, ромашкою, птицею з канівських круч (А. Малишко).

Снишся. Ес, ен, и, ша, ес, йа – 6 букв.

/снїшс'а/ – /с/, /н/, /и/, /ш/, /с'/, /а/ – 6 фонем.

[с н ї с': а] – [с], [н], [ї], [с':], [а] – 5 звуків.

У слові шість букв, шість фонем і п'ять звуків. Літери *ша* і *ес* позначають один довгий звук – [с':].

[сни – с': а]. У слові два склади, обидва відкриті, прикриті.

Наголос падає на перший склад, побічного наголосу немає, головний наголос нерухомий. У реченні слово *смишся* виділено логічним наголосом.

[с] – інваріант фонему /с/ – приголосної, шумної, глухої (її пара – /з/), свистячої, передньоязикової, зубної, щілинної, твердої;

[н] – інваріант фонему /н/ – приголосної, сонорної, передньоязикової, зубної, зімкнено-прохідної, твердої;

[ĩ] – лівобічно назалізований варіант (бо сусідить із зімкнено-прохідною носовою /н/) фонему /и/ – голосної переднього ряду, високо-середнього піднесення, нелабіалізованої;

[с':] – асимільований подовжений варіант фонему /с'/ – приголосної, шумної, глухої (її пара – /з'/), свистячої, передньоязикової, зубної, щілинної, пом'якшеної, подовженої;

[а] – лівобічно акомодований варіант фонему /а/ – голосної непереднього ряду, низького піднесення, нелабіалізованої, унаслідок акомодативної вимови передніша (помітне просування артикуляції вперед).

У корені слова в процесі словотворення можливе чергування *о* з фонемним нулем – *сон, сонний – сну, смитися*. **О** походить із давнього **ь**, який у сильній позиції змінювався на голосний повного творення, а в слабкій – занепадав, утворюючи фонемний нуль.

У слові відбулася регресивна, суміжна, повна, обов'язкова асиміляція за місцем творення (шиплячий передньоязиковий альвеолярний [ш] перед свистячим передньоязиковим зубним асимілювався повністю й перетворився на свистячий передньоязиковий зубний [с:]). Утворений звук зазнав також і вподібнення за палатальністю, бо опинився в позиції перед пом'якшеним [с']. Унаслідок цих двох асиміляцій утворився [с':].

Вимова голосного непереднього ряду [а] після пом'якшеного приголосного [с':] стала переднішою – явище акомодативної. Звук [а] також зазнав кількісної редукції, бо опинився в слабкій (ненаголошеній) позиції.

[ĩ] лівобічно назалізувався внаслідок сусідства із зімкнено-прохідною носовою /н/.

Дитині здалося, що саме цієї миті небачено красний чоловік дуже приязно *усміхається* тільки ледь-ледь відкритими устами – і вона зачервонілася (М. Матіос).

Усміхається. У, ес, ем, і, ха, а, йе, те, знак м'якшення, ес, йа – 11 букв.

/усміхайет'с'а/ – /у/, /с/, /м/, /і/, /х/, /а/, /й/, /е/, /т/, /с'/, /а/ – 11 фонем.

[у'с'м'їхáj'ец':а] – [у], [с'], [м'], [і], [х], [á], [j], [e], [ц':], [а] – 10 звуків.

У слові одинадцять букв, одинадцять фонем і десять звуків. Літери *те* і *ес* позначають один довгий звук – [ц':].

[y/с'м'ĩ/xá/j'є/ц':а]. У слові п'ять складів, усі відкриті, перший – неприкритий, інші – прикриті.

Наголос падає на третій склад, побічного наголосу немає, головний наголос нерухомий. У реченні слово *усміхається* виділено логічним наголосом.

[y] – кількісно редукований (бо перебуває в слабкій позиції), лівобічно акомодований (бо сусідить із пом'якшеною /с'/) варіант фонему /y/ – голосної непереднього ряду, верхнього піднесення, лабіалізованої;

[с'] – асимільований варіант фонему /с/ – приголосної, шумної, глухої (її пара – /з'/), свистячої, языкової, передньоязыкової, зубної, щілинної, серединної, твердої;

[м'] – напівпом'якшений варіант фонему /м/ – приголосної, сонорної, губної, губно-губної, зімкнено-прохідної носової, твердої;

[ĩ] – лівобічно назалізований (бо сусідить із зімкнено-прохідною носовою /м/), кількісно редукований (бо перебуває в слабкій позиції) варіант фонему /i/ – голосної переднього ряду, верхнього піднесення, нелабіалізованої;

[x] – інваріант фонему /x/ – приголосної, шумної, глухої (її пара – /г/, языкової, непередньоязыкової, щілинної, серединної, твердої;

[á] – акомодований (унаслідок правобічної акомодації (під дією м'якої фонему /j/) вимова передніша (помітне просування артикуляції вперед)) варіант фонему /a/ – голосної непереднього ряду, низького піднесення, нелабіалізованої;

[j] – інваріант фонему /j/ – приголосної, сонорної, языкової, передньоязыкової, щілинної, серединної, м'якої;

[e] – кількісно редукований (бо перебуває в слабкій позиції), двобічно акомодований (сусідить із м'якою /j/ та пом'якшеною /с'/) варіант фонему /e/ – голосною переднього ряду, середнього піднесення, не лабіалізованою;

[ц':] – утворений унаслідок двоступеневої асиміляції за місцем і способом творення, асимільований варіант фонем /т/ і /с'/ приголосний, шумний, глухий, його пара – [дз':], свистячий, языковий, передньоязыковий, зубний, африката, пом'якшений, довгий;

[а] – кількісно редукований (бо перебуває в слабкій позиції), лівобічно акомодований (унаслідок лівобічної акомодації (під дією пом'якшеного звука [ц':]) вимова передніша (помітне просування артикуляції вперед)) варіант фонему /a/ – голосної непереднього ряду, низького піднесення, нелабіалізованої.

На межі суфіксальної та постфіксальної морфем відбувається фонетичне чергування [т'] – [с'] → [ц'] – [с'] → [ц':] – спочатку

відбувається регресивна асиміляція за місцем і способом творення (зубно-альвеолярний [т'] (місце творення) перед свистячим [с'] (спосіб творення) стає свистячим [ц']; потім відбувається прогресивна асиміляція за способом творення (щілинний серединний [с'] після африкативного [ц'] стає африкативним [ц']). Описане чергування є живим (фонетичним), наявним лише у вимові, комбінаторним.

У процесі словотворення коренева морфема може демонструвати історичне (фонологічне) чергування приголосних фонем /х/ – /ш/, наприклад, *смiх* – *смiшний*, *смiшки* тощо.

У слові відбулася обов'язкова суміжна, часткова асиміляція за палатальністю – свистячий твердий приголосний [с] перед наступним напівпом'якшеним алофоном [м'] твердої губної фонемі /м/ пом'якшився і перейшов у [с'].

Відбулася двоступенева регресивно-прогресивна, суміжна, повна, обов'язкова асиміляція за місцем і способом творення [т'] – [с'] → [ц']: спочатку відбулася часткова регресивна асиміляція за місцем і способом творення (зубно-альвеолярний [т'] (місце творення) перед свистячим [с'] (спосіб творення) став свистячим [ц']; потім відбулася повна прогресивна асиміляція за способом творення (щілинний серединний [с'] після африкативного [ц'] став африкативним [ц']).

Вимова голосного заднього ряду [á] перед м'яким приголосним [j] стала переднішою – явище правобічної акомодатії.

Голосний переднього ряду [e] після м'якого приголосного [j] та перед пом'якшеним приголосним [ц':] з обох боків зазнав впливу і-подібного сегмента – явище двобічної акомодатії.

Вимова голосного заднього ряду [a] після пом'якшеного приголосного [ц':] стала переднішою – явище лівобічної акомодатії.

Ненаголошені голосні [y], [i], [e], [a] за збереження характерного тембру зменшили свою тривалість й артикуляційну напруженість – зазнали кількісної редукації.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5 (1)

Орфоепія

План

1. Поняття мовної норми. Норма й узус. Вимова й правопис.
2. Орфоепія – розділ лінгвістики про норми літературної вимови.
3. Причини порушення правил вимови.
4. Типи орфоепічних помилок.

Література до теми

Основна

1. Головащук С. І. Словник наголосів. К. : Наук. думка, 2003. – 320 с.
2. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – 402 с. – С. 153–162.
3. Орфоепічний словник української мови: У 2 т. / За ред. М. М. Пещак, В. М. Русанівського. – Т. 1. – К., 2001; Т. 2. – К., 2003.
4. Погрібний М. І. Орфоепічний словник української мови. – К.: Наук. думка, 1983. – 629 с.
5. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 141–186.
6. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева. – К.: Либідь, 2001. – 400 с. – С. 28–29.

Додаткова

1. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 111–130.
2. Орфоепічний словник української мови. В. М. Русанівський, В. В. Чумак, Г. М. Ярун. Перун, 2006. – 208 с.
3. Орфоепія // Українська мова: Енциклопедія. – Вид. 2-ге, виправлене і доповнене – К., 2004. – С. 445.
4. Погрібний М. І. Українська літературна вимова. Дніпропетровськ: Агентство “Трасформ”, 1992. – 26 с.
5. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1999. – С. 16–25.
6. Савченко І. С. Фонетика, орфоепія і графіка сучасної української мови : навч. посіб. / І. С. Савченко. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – 184 с. – С. 154 – 155 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://eprints.cdu.edu.ua/463/1/5b7ce5a5-d199-4abf-b4f5-04c11f6dd4b1.pdf>.
7. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с. – С. 370–402.
8. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 81–85.
9. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – 183 с. – С. 142–154.
10. Ющук І. П. Українська мова. – К., Либідь, 2003. – С. 104–145.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте тлумачення “мовної норми”. Для яких рівнів мови вона властива?
2. Чи є мовна норма стійкою, стабільною категорією? Обґрунтуйте свою думку.

3. Потлумачте поняття “узус”. Як пов’язані такі терміни: мова, узус, мовлення?
4. Що є більш унормованим – мова, узус, мовлення?
5. Чи може правопис упливати на вимову? Як саме?
6. Потлумачте поняття “орфоепія”.
7. Назвіть, що є предметом вивчення орфоепії.
8. Скажіть, хто в українській лінгвістиці вперше використав термін “ортоепія”.
9. Назвіть основні ознаки української літературної вимови.
10. До чого призводять відхилення від літературної вимови?
11. Що забезпечує правильна вимова?
12. Назвіть імена українських орфоепістів.
13. Назвіть і коротко схарактеризуйте роботи в галузі української орфоепії.
14. Які сучасні лексикографічні праці з орфоепії вам відомі?
15. Назвіть причини порушення української літературної вимови.
16. Назвіть основні типи вимовних помилок.
17. Наведіть приклади фонетичних помилок.
18. Наведіть приклади фонологічних помилок.
19. Наведіть приклади акцентологічних помилок.
20. Репрезентуйте класифікацію причин порушення вимовних норм. Наведіть приклади.
21. Наведіть приклади ненормативної вимови на фонетико-фонологічному рівні, що спричинена інтерферентними явищами.
22. Наведіть приклади ненормативної вимови на фонетико-фонологічному рівні, що спричинена фонетичною асиміляцією.
23. Наведіть приклади ненормативної вимови, що спричинена діалектними впливами.

Завдання для самостійної роботи

1. **Законспекуйте статті** з такого джерела – Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 141–186:

- Іван Ющук. Фонетичні закони й орфоепія.
- Зоя Дудник. Артикуляційна звичка як культурно-етнічний ідентифікатор.

2. **Здійсніть аналіз мовлення** конкретної публічної особистості на фонетико-фонологічному рівні. Презентуйте цей аналіз на практичному занятті.

Орфоепічні особливості української фонетичної системи

План

1. Орфоепічні особливості українського вокалізму.
2. Орфоепічні особливості українського консонантизму.

Література до теми

Основна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І.– К., 1972. – 402 с. – С. 153–162.
2. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 141–186.
3. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева. – К.: Либідь, 2001. – 400 с. – С. 28–29.
4. Орфоепічний словник української мови: У 2 т. / За ред. М. М. Пещак, В. М. Русанівського. – Т. 1. – К., 2001; Т. 2. – К., 2003.
5. Погрібний М. І. Орфоепічний словник української мови. – К.: Наук. думка, 1983. – 629 с.
6. Головащук С. І. Словник наголосів. К. : Наук. думка, 2003. – 320 с.

Додаткова

1. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 111–130.
2. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с. – С. 370–402.
3. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 81–85.
4. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – 183 с. – С. 142–154.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте загальну характеристику вимови системи голосних української мови.
2. Охарактеризуйте особливості вимови [a]. Які відхилення від орфоепії можливі під час вимови цього звуку? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
3. Охарактеризуйте особливості вимови [o]. Які відхилення від орфоепії можливі під час вимови цього звуку? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
4. Охарактеризуйте особливості вимови [y]. Які відхилення від орфоепії можливі під час вимови цього звуку? Наведіть приклади. Якого типу

- це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
5. Охарактеризуйте особливості вимови [e]. Які відхилення від орфоєпії можливі під час вимови цього звука? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
  6. Охарактеризуйте особливості вимови [и]. Які відхилення від орфоєпії можливі під час вимови цього звука? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
  7. Охарактеризуйте особливості вимови [і]. Які відхилення від орфоєпії можливі під час вимови цього звука? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
  8. Дайте загальну характеристику вимови системи приголосних української мови.
  9. Дайте загальну характеристику вимови дзвінких приголосних української мови.
  10. Дайте загальну характеристику вимови дзвінких приголосних української мови в складі префіксів і прийменників.
  11. Охарактеризуйте особливості вимови [дж̣], [д̣з]. Які відхилення від орфоєпії можливі під час вимови цих звуків? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
  12. Охарактеризуйте особливості вимови губних. Які відхилення від орфоєпії можливі під час вимови цих звуків? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
  13. Охарактеризуйте особливості вимови шиплячих. Які відхилення від орфоєпії можливі під час вимови цих звуків? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
  14. Охарактеризуйте особливості вимови [р]. Які відхилення від орфоєпії можливі під час вимови цього звука? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
  15. Охарактеризуйте особливості вимови [л]. Які відхилення від орфоєпії можливі під час вимови цього звука? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
  16. Охарактеризуйте особливості вимови [ц]. Які відхилення від орфоєпії можливі під час вимови цього звука? Наведіть приклади. Якого типу

це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.

17. Охарактеризуйте особливості вимови задньоязикових. Які відхилення від орфоепії можливі під час вимови цих звуків? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
18. Охарактеризуйте особливості вимови [г]. Які відхилення від орфоепії можливі під час вимови цього звука? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
19. Охарактеризуйте особливості вимови зубних. Які відхилення від орфоепії можливі під час вимови цих звуків? Наведіть приклади. Якого типу це помилки? Які причини їх зумовлюють? Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
20. Дайте загальну характеристику асимілятивних змін у вимові звукосполучень приголосних української мови. Наведіть приклади відхилень від правильної вимови. Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
21. Охарактеризуйте явища “цекання” і “дзекання” в українському мовленні. Наведіть приклади таких помилок у чиємусь мовленні.
22. Охарактеризуйте явище уподібнення приголосних за м’якістю в українському мовленні. Наведіть приклади відхилень від правильної вимови.
23. Охарактеризуйте явище спрощення в групах приголосних. Наведіть приклади відхилень від правильної вимови.

Завдання для самостійної роботи

Законспектувати статті з такого джерела – Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 141–186:

- В. В. Шляхова. Удосконалення орфоепічних навичок школярів.
- Володимир Самійленко. Дбаймо про фонетичну красу мови.

Евфонія української мови

План

1. Засоби милозвучності української мови.
2. Вимова слів іншомовного походження.

Література до теми Основна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – 402 с. – С. 153–162.
2. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 141–186.
3. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева. – К.: Либідь, 2001. – 400 с. – С. 28–29.
4. Орфоепічний словник української мови: У 2 т. / За ред. М. М. Пещак, В. М. Русанівського. – Т. 1. – К., 2001; Т. 2. – К., 2003.
5. Погрібний М. І. Орфоепічний словник української мови. – К.: Наук. думка, 1983. – 629 с.
6. Головащук С. І. Словник наголосів. К. : Наук. думка, 2003. – 320 с.

Додаткова

1. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 111–130.
2. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с. – С. 370–402.
3. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 81–85.
4. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – 183 с. – С. 142–154.

Запитання для самоконтролю

1. Перерахуйте засоби милозвучності української мови. Наведіть приклади.
2. У якому стилі (стилях) використовують евфонічні засоби?
3. Охарактеризуйте евфонічний засіб спрощення приголосних звуків під час їх збігу. Наведіть приклади. Перерахуйте випадки, коли спрощення не відбувається ні у вимові, ані на письмі.
4. Охарактеризуйте евфонічний засіб уставних голосних звуків [o], [e]. Наведіть приклади.
5. Охарактеризуйте евфонічний засіб приставних фонем. Наведіть приклади.
6. Охарактеризуйте евфонічний засіб паралельних форм самостійних і службових частин мови. Наведіть приклади.
7. Охарактеризуйте евфонічний засіб паралельних форм префіксів. Наведіть приклади.
8. Охарактеризуйте евфонічний засіб паралельних форм прийменників. Наведіть приклади.
9. Охарактеризуйте евфонічний засіб паралельних форм сполучників. Наведіть приклади.

10. Охарактеризуйте евфонічний засіб варіантів дієслівних афіксів. Наведіть приклади.
11. Охарактеризуйте евфонічний засіб паралельних форм часток. Наведіть приклади.
12. Охарактеризуйте стилістично марковані слова зі звуковими відмінностями.
13. Охарактеризуйте правила вимови чужомовних слів.
14. Охарактеризуйте вимову звуків [e], [и] в словах іншомовного походження. Наведіть приклади.
15. Охарактеризуйте вимову голосного [e] у словах іншомовного походження. Наведіть приклади.
16. Охарактеризуйте вимову ненаголошеного [o] в словах іншомовного походження. Наведіть приклади.
17. Охарактеризуйте вимову звука [i] в словах іншомовного походження. Наведіть приклади.
18. Охарактеризуйте вимову буквосполучення [дж] у словах іншомовного походження. Наведіть приклади.
19. Охарактеризуйте вимову губних приголосних у словах іншомовного походження. Наведіть приклади.
20. Охарактеризуйте вимову сполучень приголосних в іншомовних словах. Наведіть приклади.
21. Охарактеризуйте вимову приголосних перед [e] в іншомовних словах. Наведіть приклади.
22. Охарактеризуйте вимову звука [г] у словах грецького походження. Наведіть приклади.
23. Охарактеризуйте вимову приголосного [ф] у словах іншомовного походження. Наведіть приклади.

Завдання для самостійної роботи

1. Законспекуйте статті з такого джерела – Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с.

- Ніна Тоцька. Засоби милозвучності української мови.

- Олена Курило. Паралельні форми в українській мові, їх значення для стилю.

- В. Ващенко. Фонетико-стилістичні засоби мовлення.

2. Письмово виконайте завдання.

1) Доберіть уривок (10 – 20 рядків) із тексту художньої української прози, проаналізуйте в ньому евфонічні помилки (якщо вони наявні) та засоби милозвучності української мови.

2) Перепишіть текст. Знайдіть приклади евфонічних чергувань голосних і приголосних. Підкресліть їх. Знайдіть слова з асиміляцією, дисиміляцією, спрощенням, чергуванням звуків і фонем.

Відтоді на рівнинних, звідусіль охоплених морською синявою просторах Чаїного, у незайманих його травах, що де-не-де змінюються густими заростями очеретів, літо і зиму живе на привіллі сила-силенна дикої птиці, ніким не стріляної, не полоханої. Ще юнаком відчалив Олександр Довженко від сосницького берега, але ніколи батьківська Сосниця не зникла з його очей, упродовж усього життя трави рідного краю, ота казкової краси сіножаті на Десні обвіювали художника своїми пахощами. Для Олександра Довженка, як і для багатьох художників, емоційні враження дитинства мали в собі силу неперехідну, вони були невичерпні у своїй здатності жити й наснажувати, щораз виступали збудниками творчої енергії. Чи не найкращим цьому свідченням є “Зачарована Десна”, написана Довженком уже на схилі віку, коли досвід так щедро збагатив художника та його філософські роздуми над життям сягали найдальших обріїв (О.Гончар).

3) Розкажіть, які умови евфонічних змін звуків. Знайдіть приклади в тексті.

Гнаний вітром вогонь наступав із недалекого узвишся кривулястою довжелезною лавою. Там, де вона прокотилася, залягла глибинна тьма, чорна пустеля згарища, зрідка покраплена ледь жевріючими цятками. Люди змагалися з вогнем урукопаш. На тлі невисокого полум'я виразно було видно, як вони, розтягнувшись у живий ланцюг, кидаються на вогонь і в бушуванні іскор намагаються забити його, затоптати. У хід було пущено лопати, вила, граблі, порожні лантухи, ошмаття якихось брезентів. Однак щойно прибитий вогонь знову оживав, ріс, вітер потужно роздимував полум'я, багряне гаддя проповзало поміж людей, рвалося вперед, швидко змикаючись між собою, зухвало накидаючись на високу стерню, яка немовби сама тяглася до вогню, назустріч своїй погибелі (О. Гончар).

Акцентологічні норми сучасної української літературної мови

План

1. Наголос сучасної української літературної мови. Причини порушення акцентуальних норм.
2. Наголошування різних наголосових типів певних частин мови.

3. Подвійний наголос.
4. Словорозрізнявальний і форморозрізнявальний наголоси.
5. Діалектний та інтерферентний наголоси.
6. Наголошування запозичених слів.
7. Наголошування власних назв.

Література до теми

Основна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – 402 с. – С.153–162.
2. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 92–118, 124–129.
3. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева. – К.: Либідь, 2001. – 400 с. – С. 28–29.
4. Орфоепічний словник української мови: У 2 т. / За ред. М. М. Пещак, В. М. Русанівського. – Т. 1. – К., 2001; Т. 2. – К., 2003.
5. Погрібний М. І. Орфоепічний словник української мови. – К.: Наук. думка, 1983. – 629 с.
6. Головащук С. І. Словник наголосів. К. : Наук. думка, 2003. – 320 с.

Додаткова

1. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 111–130.
2. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1969. – 436 с. – С. 370–402.
3. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 81–85.
4. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – 183 с. – С. 142–154.

Завдання для самостійної роботи

1. Законспекуйте статті з такого джерела – Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с.

- В. Г. Скляренко. Акцентологія.

- В. М. Винницький. Коренева акцентуація суфіксальних прикметників.

- Віра Бондаренко. До питання про подвійний наголос в українському слові.

- Василь Задорожний. Наголошення в полісемічному слові.

- П.Дудик. Наголошування слів і культура мовлення.

2. Письмово виконайте завдання.

1) Наведіть приклади акцентологічних помилок (не менше 10) у мовленні публічних людей. Аргументуйте, чим вони можуть бути зумовлені.

2) Виконайте вправи 316 – 347 з такого джерела – Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоепія, графіка і орфографія : завдання і вправи: навч. посіб. для студ. філол. фак. ВНЗ. – К.: Вища школа. – 1995. – 151 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6 (2)

Графіка (2 год.)

План

1. Виникнення письма в історії розвитку суспільства. Протописьмо. Етапи й форми розвитку графічного письма.
2. Становлення українського письма.
3. Українська графіка як розділ лінгвістики.
4. Графічна система сучасної української літературної мови.
5. Співвідношення між літерами й фонемами української літературної мови.

Література до теми

Основна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – 402 с. – С.162–168.
2. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 187–199.
3. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева. – К.: Либідь, 2001. – 400 с. – С. 187–199.
4. Ющук І. П. Українська мова: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – 640 с. – С. 85–94.
5. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник – 2-ге видання. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 164–176.

Додаткова

1. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 137–161.
2. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 86–88.

3. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – 183 с. – С. 156–159.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготуйте реферативне повідомлення про **походження глаголиці й кирилиці** та за можливості наочну презентацію цих азбук.
2. Підготуйте реферативне повідомлення **про історію літери г**.
3. **Законспекуйте статті** з такого джерела – Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с.
  - Г. П. Півторак. Реформи алфавіту й графіки.
  - В. В. Німчук. Історія дзвінких африкат і засобів їх позначення в українській мові.
4. **Виконайте вправи 367 – 390** з такого джерела – Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоепія, графіка і орфографія : завдання і вправи: навч. посіб. для студ. філол. фак. ВНЗ. – К.: Вища школа. – 1995. – 151 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7 – 8 (3 – 4)

Орфографія (4 год.)

План

1. Орфографія як розділ мовознавства. Основні категорії орфографії як науки.
2. Принципи орфографії: фонетичний, морфологічний, історичний (традиційний), диференційний (смыслорозрізнявальний).
3. Із історії українського правопису. Найвідоміші правописні системи.
4. Орфограми сучасної української літературної мови.

Література до теми

Основна

1. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / Навч. посіб. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 368 с. – С. 162–194.
2. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.І. – К., 1972. – С. 168–180.
3. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с. – С. 200–208.
4. Ющук І. П. Українська мова: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – 640 с. – С. 94–103.

5. Історія українського правопису: XVI – XX століття: Хрестоматія. – К. : Наук. думка, 2004. – 583 с.
6. Український орфографічний словник / За ред. проф. Свашенко О. – Харків: Прапор, 1997. – 845 с.
7. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К. : Наук. думка, 2007. – 288 с.

Додаткова

1. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1997. – 493 с. – С. 88–97.
2. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – С. 159–180.
3. Огієнко І. Історія української літературної мови. – К., 2004. – 436 с. – С. 353–366.

Завдання для самостійної роботи

1) Укладіть реферативне повідомлення “**З історії українського правопису**”.

2) **Законспекуйте статті** з такого джерела – Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 218 с.

- Передмова до “Українського правопису” (2007 р.);
- Ющук Іван. Фонетичні закони мови та правила правопису.

3) **Виконайте вправи 391 – 429** з такого джерела – Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоепія, графіка і орфографія : завдання і вправи: навч. посіб. для студ. філол. фак. ВНЗ. – К.: Вища школа. – 1995. – 151 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 1 (1-й семестр)

Науково-лінгвістична транскрипція.

Класифікація голосних і приголосних фонем сучасної української літературної мови

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні типи лінгвістичних транскрипцій.
2. Які особливості фонетичної транскрипції?
3. Які особливості фонематичної транскрипції?
4. Чим відрізняється фонетична транскрипція від фонематичної?
5. Чим відрізняється спрощена фонетична транскрипція від повної?
6. Що таке “фонетичний алфавіт”?
7. Які словники можна використати, записуючи текст фонетичною транскрипцією?

Завдання для письмового виконання

1. Охарактеризуйте основні типи лінгвістичних транскрипцій.

Запишіть текст двома транскрипціями.

Під стелою гули мухи. Алі здригнувся. Голос ішов зверху, з даху, і Алі підняв туди очі (М. Коцюбинський). Дзвін бамбіляє десь в монастирі (Л. Костенко). Ревла худоба по кошарах; – Стріляйте вже, чого поснули! – чути, гукає здалека батько (О. Довженко).

2. Які особливості фонетичної транскрипції? У чому її специфіка? Поясніть на прикладах, записавши текст за допомогою фонетичного алфавіту.

*Улюблена праця, душевна рівновага, добрі люди, а також ця безко-
нечна бура коса з вітром, із сонцем, із дикими пісками та міцним
присмаком свободи. Чи не про щось таке мріялось у пільмі
студентського гуртожитку, коли після шарпанни дня падала вночі на
подушку, не знаходячи її у постелі рятунку від навали роздумів, сумнівів,
млостивих студентських рефлексів, коли горіла душа від палаючих кривд
неподіленого кохання (За Олесем Гончаром).*

3. Запишіть слова фонетичною транскрипцією:

*просьба, відповзти, дощці, підживлення, віссю, пісня,
чотириденний, швиденько, питаєш, кігті, приніши, швидкість, сіллю,
повість, свято, після, радість, білочці, дні, зважся, безпечний, кузня,
відніси, лічба, як же, ось де, безперервний.*

4. Установіть кількість букв і звуків у словах:

діжка, привітаються, зшиток, лялька, джміль, їхали, щавель, відокремлювати, блищати, причаїтисся, няня, дзюрчати, її, гілляччя, маленький, причепуришся, вокзальний, екзотичний, окриленість, осінній, приснишся, осоння, квітці, збіжжся, зверхність, розхитаються, зціджувати.

5. Чим відрізняється фонематична транскрипція від фонетичної? Поясніть це на прикладах, записавши текст двома транскрипціями.

Яка краса навкруги! Без краю чиста блакить і живі крапинки птахів на ній – оце такий тепер світ над нами. А над озером, над очеретами, над світлою, залитою сонцем широчінню Чари-Комишів лише лелеки величаво плавають, із піднебесся оглядають місцину. Поблискує мокре дубове цебро, маревіють, тануть переповнені сонцем угіддя... Прощайте, Чари-Комиші! Хай не висохнуть ваші озера, не розлетиться птаство, хай нічим не затьмарені будуть ваші зорі-світання (За Олесем Гончаром).

6. Запишіть слова фонематичною транскрипцією:

матір'ю, явір, зв'язківець, повідомлення, проїзний, районний, ясненький, юннат, директорський, святиться, моє, з'єднання, дощовий, речі, честь, щастя, колосся, осяяний, привітання.

7. Установіть звуковий та фонемний склад слів:

півдзьобика, з'явився, ходжу, щука, їсти, полегкість, дзюрчання, їжак, ягнятко, розпинаються, джміль, плющ, відродження, їжджу, щіточка, льонок, ущільнення, м'якість, ткацтво, підсаджування, щасливий, кіннотник, півдіжки, кісьба, підріси, лється, міський, без шапки, приєднання.

8. Вимовте слова вголос, назвіть фонем, за допомогою яких розрізняються подані слова, визначте диференційні ознаки цих фонем.

1. *Казка – каска, кава – гава, том – тим, мила – біла.*
2. *Кізка – кіска, саду – сяду, дим – дам.*
3. *Суди – сюди, гніт – гніт, дух – дах.*
4. *Мимохідь – мимохіть, син – синь, мох – мух.*
5. *Вас – ваз, вожу – воджу, міх – мох.*

9. Назвіть фонему за поданою характеристикою.

1. 1) приголосна, передньоязикова, альвеолярна, сонорна, дрижача, тверда; 2) приголосна, передньоязикова, зубна, африката, дзвінка, тверда; 3) голосна, заднього ряду, середнього піднесення.

2. 1) приголосна, шумна, глуха, передньоязикова, зубно-альвеолярна фрикативна, зімкнено-проривна, пом'якшена; 2) приголосна, передньоязикова, зубна, зімкнено-прохідна носова, сонорна, тверда; 3) голосна, переднього ряду, середнього піднесення.

3. 1) приголосна, передньоязикова, сонорна, дрижача, пом'якшена;
2) приголосна, губна, зімкнено-прохідна носова, сонорна, тверда;
3) голосна, заднього ряду, низького піднесення.

4. 1) приголосна, задньоязикова, зімкнено-проривна, тверда, глуха;
2) приголосна, середньоязикова, фрикативна, сонорна; 3) приголосна передньоязикова, сонорна, щілинна, бокова, пом'якшена.

5. 1) приголосна, передньоязикова, альвеолярна, африката, дзвінка, тверда; 2) приголосна, передньоязикова, сонорна, дрижача, тверда; 3) голосна, заднього ряду, високого піднесення.

10. Охарактеризуйте всі фонemi в словах, запишіть ознаки, передбачені класифікаційними таблицями голосних і приголосних (Один студент виконує певний варіант).

Варіант 1. Ін'єкція, щавель, вогко, Ілля.

Варіант 2. Ад'ютант, прощання, привіт, колосся.

Варіант 3. Смієшся, шиньйон, повість, сонця.

Варіант 4. Вітаєшся, почуття, рілля, будь-який.

Варіант 5. Прем'єра, ювіляр, сіллю, сторіччя.

11. Знайдіть зайву фонему, поясніть, за якою своєю властивістю вона не може стояти в одному ряду з іншими.

1. Б, г, м, ф, п.

2. Ч, дж, ш, ц, дз.

3. Х, г, с, ц, з.

4. Д, б, п, к, х.

5. З, г, й, п, в.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 2 (2-й семестр)

Визначення якісних та кількісних звукових змін

Письмово виконайте завдання

Завдання 1. Випишіть слова з двох речень (на вибір), у яких наявні чи можливі звукові зміни якісного та кількісного характеру, запишіть їх фонетичною транскрипцією. Поясніть кожну звукову зміну.

Прийшла осінь, привела з собою свого місяця, і її місяць не схожий на інші, бо вибрала вона такий, якого сама захотіла, до смаку собі, а також до смаку осінньому полю й осінньому лісу. Щоночі виводить його на небо і забуває там, а він – великий, круглий, зжовтілий так, як ото зжовтіли вже гарбузи, – владарює там, пишній. І коли ти сам стоїш

коло ясена, ще не облетілого, але вже геть-геть поріділого, то й місяць тоді пахне тобі ясном, його корою й гіллям (Євген Гуцало).

Завдання 2. Запишіть слова фонетичною й фонематичною транскрипціями. Поясніть наявні чи можливі позиційні та комбінаторні модифікації фонем.

Бажання, виконується, стіни, готуй, вогкість, зів'єшся, річці, гриміти, хатній, відцуратися, дні, ось де, тижневий, будь-хто, вічний, отчий, відчетися, хоч би, Вишгород, жонатий, свекор, якби, книжці, гадяцький, солдатський.

Завдання 3. Випишіть слова, у яких наявні такі звукові зміни: назалізація, упереднення голосних, лабіалізація, якісна редукція голосних, вокалізація приголосних. Запишіть їх фонетичною транскрипцією, поділіть на групи за спільними ознаками кожного фонетичного явища.

Велике чорне море наче переоране навпіл широкою борозною – це ріка. Правий берег її високий, і на цьому березі попримощувались далеко одне від одного села, до самої ріки тут поприходили дерева, поставали на урвиськах, наче роздумують – чи не ступити їм останнього кроку туди, вниз, у річковий вир. А з лівого боку берег рівний прослався добре вибіленим полотном аж до обрію... (Євген Гуцало).

Завдання 4. Знайдіть слова, у яких наявні два й більше різновидів асиміляції між різними звуками. Визначте, між якими звуками й за якими ознаками відбувається асиміляція.

Зважся, діжці, безкраїсть, з бджолою, визначаєшся, невістці, викривляється, розчаровувати, коротший, легкоатлет, розширити, хто-небудь, чернець, перехресні, денний, щонайвищий, відчай, у діжечці, гаразд, острозький, молотьба, вогкість, півсела, льотчик.

Завдання 5. Випишіть із орфографічного словника десять слів, у яких наявна асиміляція за дзвінкістю, десять слів, у яких наявна асиміляція за м'якістю, десять слів, у яких наявна асиміляція за місцем і способом творення. Запишіть їх фонетичною транскрипцією. Охарактеризуйте повністю кожне уподібнення.

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Самостійна підготовка студентів до практичних та лабораторних занять передбачає їхнє досконале знання лекційного матеріалу, а також ознайомлення з науковими працями: монографіями, статтями, підручниками (робота в бібліотеках та комп'ютерних мережах), ґрунтовне дослідження окремих теоретичних питань курсу – 224 години (для денної форми навчання) та 253 годин (для заочної форми навчання).

№ зп/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1.	Фонетична система сучасної української літературної мови	8	8
2.	Анатомо-фізіологічний аспект вивчення звуків. Будова мовленнєвого апарату	4	6
3.	Фонетичний алфавіт. Транслітерація	12	22
4.	Фонологічна система сучасної української літературної мови. Характеристика голосних фонем	8	10
5.	Фонологічна характеристика приголосних фонем сучасної української літературної мови	12	12
6.	Алофони голосних фонем	4	6
7.	Алофони приголосних фонем	8	10
8.	Спрощення у групах приголосних	4	4
9.	Фонетичне й морфологічне подовження приголосних звуків	2	2
10.	Поняття про альтернації	10	16
11.	Основні риси українського наголосу	10	7
12.	Поняття про синтагму	2	2
13.	Поняття про фразу	2	2
14.	Інтонація, її характеристика	6	6
15.	Причини порушень правил української літературної вимови	8	6
16.	Вимова груп приголосних	6	6
17.	Особливості вимови слів іншомовного походження	2	2
18.	Засоби милозвучності української мови	6	6
19.	Норми наголошування слів сучасної української літературної мови	14	14

№ зп/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
20.	Становлення української графіки. Слов'янські азбуки глаголиця та кирилиця	8	8
21.	Становлення української орфографії. Правописні проблеми кінця ХХ – початку ХХІ ст.	8	10
22.	Орфограми сучасної української літературної мови	2	3
23.	Правописні правила, зумовлені особливостями голосних звуків української мови	6	6
24.	Правописні правила, зумовлені особливостями приголосних звуків української мови. Позначення роздільної вимови приголосних на письмі. Позначення м'якості приголосних звуків	8	10
25.	Правопис префіксів	4	4
26.	Правопис суфіксів	6	6
27.	Правопис складних слів	8	10
28.	Норми українського правопису й будова слова	6	4
29.	Український алфавіт	2	4
30.	Принципи українського правопису	4	4
31.	Правила вживання великої літери	4	4
32.	Правопис слів іншомовного походження	4	4
33.	Орфографічні і технічні правила перенесення слів. Графічні скорочення	2	2
34.	Правопис прізвищ	4	4
35.	Морфологічний рівень у правописній українській системі	16	22
36.	Синтаксичний рівень у правописній українській системі	10	12
	Разом	230	253

ПИТАННЯ ДО КУРСОВОГО ІСПИТУ

(1-й семестр)

---

1. Фонетика як наука. Сегментні й надсегментні одиниці як предмет вивчення фонетики.
2. Аспекти вивчення звукової системи української мови.
3. Фізико-акустичний аспект у вивченні звуків.
4. Будова мовного апарату людини.
5. Артикуляція звуків. Етапи артикуляції.
6. Інструментальне дослідження звуків українського мовлення.
7. Фонологія як наука. Фонологічні школи.
8. Поняття фонем. Звук і фонема. Інваріант і варіанти фонем. Функції фонем.
9. Принципи виділення фонем сучасної української літературної мови. Система фонем сучасної української літературної мови.
10. Система голосних фонем: загальні умови творення голосних; артикуляторно-акустична класифікація голосних української мови.
11. Система приголосних фонем: загальні умови творення приголосних.
12. Артикуляторно-акустична класифікація приголосних української мови за активним мовним органом.
13. Артикуляторно-акустична класифікація приголосних української мови за способом творення.
14. Артикуляторно-акустична класифікація приголосних української мови за співвідношенням у їхньому творенні голосу й шуму.
15. Артикуляторно-акустична класифікація приголосних української мови за палатальністю.
16. Фонетична та фонематична транскрипції.
17. Фонетичні й нефонетичні звукові зміни. Живі та історичні модифікації. Позиційні та комбінаторні модифікації фонем.
18. Зміни голосних у мовленнєвому потоці: акомодация голосних; редукція голосних; гармонійна асиміляція.
19. Зміни приголосних у мовленнєвому потоці: лабіалізація приголосних; палаталізація приголосних.
20. Зміни приголосних у мовленнєвому потоці: асиміляція приголосних.
21. Зміни приголосних у мовленнєвому потоці: дисиміляція приголосних.
22. Зміни приголосних у мовленнєвому потоці: спрощення в групах приголосних.
23. Дайте визначення й наведіть приклади протези, гаплогії, дієрези, епентези, метатези, субституції, гіперизмів, афєрези, елізії.
24. Позиційні чергування голосних /y/, /i/ з приголосними /в/, /й/.

25. Морфологія як учення про регулярні фонологічні чергування у складі морфем, пов'язані зі словотвором і словозміною. Узаємозв'язок фонем та морфем. Морфи як варіанти однієї морфемі.
26. Чергування голосних фонем в українській літературній мові. Синхронічне розуміння цих чергувань:
  - а) зумовлених найдавнішими фонетичними процесами: /e/ : /o/; /i/ : /a/; /o/ : /a/; /e:/i/; /y:/a/; /i/ : /u/; /e:/и/; /y:/ов/ та інші.
  - б) зумовлених пізнішими фонетичними процесами: чергування /o/ та /e/ з фонемним нулем; чергування /o/ та /e/ з /i/; чергування фонем /e/ з /o/ після шиплячих та /й/; чергування фонем /и/ з /o/ у фонемосполученнях /ри/, /ли/ – /ро/, /ло/.
27. Чергування приголосних фонем в українській літературній мові. Чергування /z:/ж/, /k:/ч/, /x:/ш/. Історичний коментар першої перехідної палаталізації.
28. Чергування /z:/з', /k:/ц', /x:/с'. Історичний коментар другої перехідної палаталізації.
29. Чергування /z:/з', /k:/ц'. Історичний коментар третьої перехідної палаталізації.
30. Чергування, пов'язані з пом'якшенням приголосних у сполученні з *й*.
31. Чергування /b:/бл/, /n:/нл/, /v:/вл/, /m/ : /мл/, /f:/фл/.
32. Чергування /b:/бй/, /n:/нй/, /v:/вй/, /p:/рй/, /f:/фй/.
33. Чергування /л:/л/.
34. Зміни приголосних перед суфіксами -ськ/ий/, -ств/о/, -ин/а/, -енк/о/.
35. Поняття складу. Основні закономірності складоподілу в українській мові. Типи складів. Морфемне членування слова. Основні правила складоподілу.
36. Наголос в українській мові. Роль наголосу в розрізненні слів та їх форм. Головний та побічний наголоси. Слова з рухомим і нерухомим наголосом. Проклітики й енклітики. Фразовий наголос.
37. Інтонація. Фонетичний аналіз.

ПИТАННЯ ДО КУРСОВОГО ЗАЛІКУ (2-й семестр)

Фонетика. Фонологія

1. Предмет і завдання фонетики як мовознавчої дисципліни, що вивчає артикуляційні та акустичні характеристики звуків української літературної мови, особливості їх сполучуваності в мовному потоці.
2. Предмет і завдання фонології як мовознавчої дисципліни, що вивчає звуки української літературної мови з погляду їх смислорозрізнавальних функцій.

3. Фізично-акустичний, фізіологічно-артикуляційний і лінгвістичний (фонологічний) аспекти вивчення мовних звуків.
4. Поняття фонем. Інваріант, основний алофон і варіанти фонем. Функції фонем. Принципи виділення фонем.
5. Система фонем сучасної української літературної мови. Голосні фонем, їх класифікація. Фонологічні особливості голосних. Артикуляційно-акустичні умови творення голосних. Артикуляційна характеристика голосних: за місцем артикуляції; за ступенем підняття, язика та за участю губ.
6. Приголосні фонем, їх класифікація. Фонологічні особливості приголосних. Артикуляційно-акустичні умови творення приголосних.
7. Специфічні випадки подовження приголосних в українській мові.
8. Фонетична та фонематична транскрипції.
9. Модифікації фонем. Комбінаторні й позиційні зміни голосних.
10. Позиційні зміни приголосних.
11. Комбінаторні модифікації приголосних.
12. Морфонологія як учення про регулярні фонологічні чергування у складі морфем, пов'язані зі словотвором і словозміною.
13. Чергування голосних фонем в українській літературній мові. Синхронічне розуміння цих чергувань.
14. Чергування приголосних фонем в українській літературній мові.
15. Чергування і з й; у з в.
16. Зміни приголосних перед суфіксами *-ськ/ий/*, *-ств/о/*, *-ин/а/*, *-енк/о/*.
17. Поняття складу. Основні закономірності складоподілу в українській мові. Типи складів. Морфемне членування слова. Основні правила складоподілу.
18. Наголос в українській мові. Роль наголосу в розрізненні слів та їхніх форм. Головний та побічний наголоси. Слова з рухомим і нерухомим наголосом. Проклітики й енклітики. Фразовий наголос.
19. Інтонація. Принципи фонетичного аналізу.
20. Орфоепія
21. Орфоепія як розділ мовознавчої науки, що вивчає систему загальноприйнятих правил української літературної вимови. Вимова та правопис. Суспільне значення орфоепічних норм.
22. Сучасні орфоепічні норми. Вимова голосних у ненаголошеній і наголошеній позиціях (асимілятивний вплив голосних наступного складу на голосні попереднього складу).
23. Вимова дзвінкх і глухих приголосних; вимова губних звуків; вимова аффрикат, вимова м'яких і пом'якшених приголосних; вимова сполучень кількох приголосних; вимова шиплячих приголосних. Особливості вимови слів іншомовного походження.
24. Норми українського наголосу.

25. Причини відхилень від орфоепічних норм.
26. Графіка української мови. Поняття графеми. Український алфавіт. Позначення на письмі голосних і приголосних звуків. Інші знаки, що використовуються в українському письмі: апостроф, знак наголосу, пунктуаційні знаки.
27. Співвідношення між буквами українського алфавіту та фонемами української літературної мови. Букви на позначення голосних і приголосних фонем.
28. Звукове значення букв Я, Ю, Є, І, Щ та подвоєння букв. Позначення м'якості приголосних на письмі. Способи позначення фонемі Й.
29. Українська орфографія як розділ мовознавчої науки, що визначає систему загальноприйнятих правил написання та переносу слів. Співвідношення орфографії з графікою та орфоепією. Принципи української орфографії: фонетичний, морфологічний, історичний (традиційний), семантично-диференційний. Роль і місце кожного з принципів в українській орфографії.
30. Короткі відомості з історії української орфографії.
31. Поняття орфограми. Різновиди орфограм.
32. Правописні правила, зумовлені особливостями голосних звуків української мови.
33. Правописні правила, зумовлені особливостями приголосних звуків української мови.
34. Правопис префіксів.
35. Правопис суфіксів.
36. Правопис складних слів.
37. Норми українського правопису і будова слова.
38. Нормативні іменникові словотвірні суфіксальні моделі української мови.
39. Нормативні дієслівні словотвірні суфіксальні моделі української мови.
40. Нормативні прикметникові словотвірні суфіксальні моделі української мови.
41. Нормативні дієприкметникові словотвірні суфіксальні моделі української мови.
42. Нормативні дієслівні префіксальні моделі української мови.
43. Нормативність словотвірних моделей осново- й словоскладання української мови.
44. Стислість як принцип словотвору.
45. Уживання великої літери.
46. Правопис слів іншомовного походження.
47. Правопис прізвищ і географічних назв.
48. Правила перенесення слів.
49. Називання осіб в офіційно-діловому спілкуванні.

50. Особливості правопису та відмінювання імен, імен по батькові та прізвищ.
51. Граматичні норми категорій іменника.
52. Граматичні норми прикметника.
53. Граматичні норми числівника.
54. Граматичні й лексичні норми займенника.
55. Граматичні особливості дієслова.
56. Словосполучення. Граматичні зв'язки слів у словосполученні.
57. Речення – основна одиниця синтаксису. Порядок слів у реченні. Речення за метою висловлювання.
58. Просте речення. Головні члени речення. Тире між підметом і присудком. Зв'язок присудка з підметом. Другорядні члени речення.
59. Односкладні речення. Неповні речення. Нечленовані речення.
60. Однорідні члени речення. Розділові знаки при однорідних членах речення.
61. Речення з відокремленими членами. Уточнювальні члени речення. Пунктуація в реченнях зі словами на зразок *як, мов, наче*. Слова, що стоять поза граматичним зв'язком.
62. Вставні слова, словосполучення й речення. Вставлені конструкції.
63. Складносурядні речення. Складнопідрядні речення. Безсполучникові складні речення.
64. Пряма й непряма мова.
65. Віддільні розділові знаки. Видільні розділові знаки.
66. Складні випадки синтаксичного керування. Складні випадки синтаксичного узгодження.
67. Узгодження підмета з присудком під час вибору числа іменника. Узгодження підмета з присудком під час вибору роду іменника. Узгодження означень та прикладок – власних назв.
68. Зауваги до присудків, виражених називним, знахідним та орудним відмінками.
69. Культура вживання прийменників. Уживання прийменників В, НА з назвою Україна. Уживання прийменника ПО. Уживання прийменників В (У), ПРИ, ЗА, ІЗ-ЗА. Проблема синонімного вживання прийменників.
70. Культура вживання злучних зворотів (сполучників, часток, прислівників, вставних і модальних слів).
71. Правопис складних слів.
72. Орфографічні та технічні правила переносу. Графічні скорочення слів.

ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ТА ФОРМИ КОНТРОЛЮ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Підсумкова (загальна) оцінка з курсу є сумою рейтингових оцінок (балів), отриманих за окремі оцінювані форми навчальної діяльності, які обирає студент.

Оцінюють усі види робіт студента, проте основну кількість балів він одержує на практичних заняттях і за виконання лабораторних робіт, які показують рівень його підготовки.

1-й семестр

1. Робота на практичних заняттях (1 заняття – від 0 до 3 балів), усього – 36 балів.

2. Контрольна робота (від 0 до 7 балів), усього 7 балів.

3. Лабораторні роботи (від 0 до 4 балів), усього 24 балів.

4. Самостійна робота (від 0 до 8 балів), усього 8 балів.

Максимальна кількість балів, яку може набрати студент за виконання вищенаведених робіт – 75. Формою підвищення результатів навчальної діяльності є іспит, який може бути оціненим від 0 до 25 балів.

Приклад для екзамену

Поточне оцінювання та самостійна робота										Підсумковий екзамен	Сума
Змістовий модуль 1						Змістовий модуль 2				25	100
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10		
7	7	7	8	8	6	6	5	5	6		

2-й семестр

1. Робота на практичних заняттях (1 заняття – від 0 до 3 балів), усього – 45 балів.

2. Самостійна робота (від 0 до 30 балів), усього 30 балів.

3. Максимальна кількість балів, яку може набрати студент за виконання вищенаведених робіт – 75. Формою поліпшення результатів навчальної діяльності є залік, який може бути оціненим від 0 до 25 балів.

Приклад для заліку

Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	Модуль I		Модуль II		Залік	Підсумкова кількість балів
		Змістовий модуль 1 (бали)	Змістовий модуль 2 (бали)	Змістовий модуль 3 (бали)	Змістовий модуль 4 (бали)		
A	5 (відмінно)	18–20	23–25	18–20	13–15	20–25	90–100
B, C	4 (добре)	15–18	20–23	15–18	11–13	15–19	75–89
D, E	3 (задовільно)	12–14	17–20	12–15	8–11	11–14	60–74
FX	2 (незадовільно з можливістю повторного складання)	7–12	10–16	7–12	3–8	7–11	34–59
F	2 (незадовільно з необхідністю повторного курсу)	0–7	0–15	0–6	0–3	0–7	0–33

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82–89	B	добре	
74–81	C		
64–73	D	задовільно	
60–63	E		
35–59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0–34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Критерії оцінювання результатів навчання

Рівень навчальних досягнень	Бали	Загальні критерії оцінювання навчальних знань студентів
Початковий	0 – 10	Студент може розрізняти об'єкт вивчення, відтворити деякі елементи матеріалу з сучасної української літературної мови
	11 – 20	Студент фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу, має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення сучасної української літературної мови
	21 – 34	Студент відтворює менше половини навчального матеріалу, лише разом із викладачем виконує елементарні завдання з сучасної української літературної мови
Середній	35 – 45	Студент знає близько половини навчального матеріалу з сучасної української літературної мови, здатний відтворити його відповідно до тексту підручника або пояснення викладача, повторити за зразком певну операцію
	46 – 50	Студент розуміє основний навчальний матеріал, здатний із помилками й неточностями дати визначення понять із сучасної української літературної мови, сформулювати визначення
	51 – 60	Студент виявляє знання й розуміння основних положень навчального матеріалу з сучасної української літературної мови. Відповідь його правильна, але недостатньо осмислена. За допомогою викладача студент здатний аналізувати, порівнювати, робити висновки. Студент вміє застосувати знання під час виконання завдань прикладного характеру за зразком
Достатній	60 – 67	Студент правильно, логічно відтворює навчальний матеріал із сучасної української літературної мови, розуміє основоположні теорії й факти, уміє наводити окремі власні приклади на підтвердження певних думок, застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, частково контролює власні навчальні дії
	68 – 74	Знання студента є достатньо повними, він правильно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, вміє аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки й

		залежності між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь його повна, логічна, обґрунтована, але з деякими неточностями
	75 – 82	Студент вільно володіє вивченим матеріалом з сучасної української літературної мови, застосовує знання в дещо змінених ситуаціях, уміє аналізувати, систематизувати інформацію, доречно використовує термінологію, використовує загальновідомі докази у власній аргументації
Високий		Студент володіє глибокими і міцними знаннями з сучасної української літературної мови, здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях. Самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, критично оцінює окремі нові факти, явища, ідеї.
	83 – 89	Студент володіє узагальненими знаннями з предмета, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях, добре володіє спеціальною термінологією, уміє ілюструвати відповідь прикладами, знаходити джерело інформації та аналізувати її, ставити й розв'язувати проблеми. Визначає програму особистої пізнавальної діяльності
	90 – 100	Студент має системні, дієві знання з сучасної української літературної мови, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, вміє ставити й розв'язувати лінгвістичні проблеми, самостійно здобувати й використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї, аналізує її. Студент вільно володіє спеціальною термінологією, грамотно ілюструє відповідь прикладами, уміє комплексно застосовувати одержані знання з інших дисциплін для вирішення практичних лінгвістичних завдань.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

---

1. Конспекти лекцій.
2. Підручники та посібники до навчального курсу “Сучасна українська літературна мова: Фонетика, Фонологія, Фономорфологія, Орфоепія, Графіка, Орфографія”.
3. Плани практичних та лабораторних робіт.
4. Робоча програма з навчального курсу “Сучасна українська літературна мова: Фонетика, Фонологія, Фономорфологія, Орфоепія, Графіка, Орфографія”.
5. Самостійно законспектований теоретичний матеріал підручникових і монографічних джерел; конспекти рекомендованих статей.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

Основна

1. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс Сучасної української літературної мови. – Ч. 1. – К.: Вища школа, 1972.
2. Мойсеєнко А. К., Бас-Кононеко О. В., Бондаренко В. В. та ін. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник. – К.: Знання, 2010.
3. Сучасна українська літературна мова / За ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища школа, 2002.
4. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012.
5. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія. – К.: Наук. думка, 1981.
6. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоепія, графіка і орфографія : завдання і вправи: навч. посіб. для студ. філол. фак. ВНЗ. – К.: Вища школа. – 1995.
7. Тоцька Н. І. Голосні фонемі української літературної мови. – К.: Вид-во КДУ, 1973.
8. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. – К.: “Укр. енцикл.”, 2002, 2004, 2007.
9. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наук. думка, 2007.
10. Ющук І. П. Українська мова: Підручник. – К.: Либідь, 2006.

Допоміжна

1. Блик О. П. Фонетика. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. – К.: Рад. школа, 1988.
2. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. – К.: ВЦ “Академія”, 2006.
3. Вовк П. С. Теорія центрів і периферії фонологічної та акцентологічної систем. – К., 1997.
4. Городенська Катерина. Українське слово у вимірах сьогодення. – К.: КММ, 2014.
5. Жилко Ф. Т. Фонологічні особливості української мови в порівнянні з іншими слов'янськими. – К., 1963.
6. Зубков М. Г. Сучасний український правопис: Комплексний довідник. – 10-те вид., випр. й допов. – Х.: ФОП Співак Т. К., 2009.
7. Івченко М. П. Сучасна українська літературна мова. – К.: КДУ, 1987.
8. Історія українського правопису: XVI – XX століття: Хрестоматія. – К.: Наук. думка, 2004.
9. Карпенко Ю. К. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови. – Одеса: Чорномор'я.
10. Кващук А. Г. Фонетика // Доленко М. Т., Пацюк І. І., Кващук А. Г., Поповський В. К. – К.: Вища школа, 1987.
11. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум: Навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Вища шк., 2008.
12. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник – 2-ге видання. – К.: ВЦ “Академія”, 2006.
13. Москаленко Н. А. Фонетика // Москаленко Н. А. та ін. Українська сучасна літературна мова. – К.: Вища школа. 1980.
14. Наконечний М. Ф. Фонетика // Сучасна українська літературна мова / За ред. Л. А. Булаховського. – К.: Рад. школа, 1951.
15. Огієнко І. Історія української літературної мови. – К., 2004.
16. Погрібний М. І. Українська літературна вимова. Дніпропетровськ: Агентство “Трасформ”, 1992.
17. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1999.
18. Прокопова Л. І. Приголосні фонемі // Сучасна українська літературна мова. Фонетика / За ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969.
19. Савченко І. С. Фонетика, орфоєпія і графіка сучасної української мови : навч. посіб. / І. С. Савченко. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2014 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://eprints.cdu.edu.ua/463/1/5b7ce5a5-d199-4a6f-b4f5-04c11f6dd4b1.pdf>.

20. Синявський О. Норми української літературної мови. – К., 2018. – 368 с. – Репринт з видання 1931 р.
21. Сучасна українська літературна мова / за ред. О. Д. Пономарева. – К., 2005.
22. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка: Практикум / за ред. М. М. Фащенко. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2010.
23. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Збірник завдань і вправ. – К.: Вища шк., 1995.
24. Фаріон І. Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір. – Л., 2004.
25. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-тє, доп. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013.
26. Флаєр Майкл. Четверта палаталізація задньоязикових приголосних в українській мові: північноукраїнські говори // Мовознавство. – 1992. – № 1. – С. 5–10.
27. Шевченко Л. Ю., Фонетика. Орфоепія // Шевченко Л. Ю. Різун В. В., Лисенко Ю. В. Сучасна українська мова: Довідник. – К.: Либідь, 1993.
28. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Навч. пос. – К.: Літера, 2000.
29. Ющук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови: посіб. – К.: Видавничий дім “Освіта”, 2015.

Довідкова

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища шк., 1985. – 360 с.
1. Головащук С. І. Словник наголосів. К. : Наук. думка, 2003. – 320 с.
2. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. – К.: Либідь, 1993. – 192 с.
3. Головащук С. І. Українське літературне слововживання: Словник-довідник. – К.: Вища школа, 1995. – 319 с.
4. Орфографічний словник української мови. – 3-є вид. / А. А. Бурячок (відп. ред.). – К.: Наук. думка, 2000. – 400 с.
5. Орфографічний словник української мови. – Вид. 2-е, випр. і доп. / НАН України. Ін-т української мови. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Український мовно-інформ. фонд / Уклад.: С. І. Головащук, М. М. Пещак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. – К.: Довіра, 1999. – 989 с.
6. Орфоепічний словник / Укл. М. І. Погрібний. – К.: Рад. школа, 1984. – 630 с.

7. Орфоепічний словник української мови. В. М. Русанівський, В. В. Чумак, Г. М. Ярун. – К.: Перун, 2006. – 208 с.
8. Орфоепічний словник української мови: В 2 т. / НАН України. Ін-т української мови. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Український мовно-інформаційний фонд / Уклад.: М. М. Пещак та ін. – К.: Довіра, 2001. – Т. 1. – 955 с.; 2003. – Т. 2. – 920 с.
9. Орфоепічний словник української мови: У 2 т. / За ред. М. М. Пещак, В. М. Русанівського. – Т. 1. – К., 2001; Т. 2. – К., 2003.
10. Погрібний М. І. Орфоепічний словник української мови. – К.: Наук. думка, 1983. – 629 с.
11. Російсько-український словник / НАН України. Ін-т мовознавства імені О.О. Потебні / І. О. Анніна, Г. Н. Горюшина, І. С. Гнатюк та ін.; За ред. В. В. Жайворонка. – К.: Абрис, 2003. – 1424 с.
12. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2 т. / Ред. кол.: Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький. – К.: Наук. думка, 1977–1978. – Т. 1–2.
13. Словник української мови: В 11 т. / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / Ред. кол.: І. К. Білодід (голова). – К.: Наук. думка, 1970–1980.
14. Українська літературна вимова і наголос: Словник-довідник / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / І. Р. Вихованець, С.Я. Єрмоленко, Н. М. Сологуб, Г. Х. Щербатюк; відп. ред. М. А. Жовтобрюх. – К.: Наук. думка, 1973. – 724 с.
15. Український орфографічний словник: Орфографічний словник української мови / Уклад.: М. М. Пещак, В. М. Русанівський, В. В. Чумак та ін. – К.: Довіра, 2002. – 1006 с.
16. Український правопис.

Інформаційні ресурси

Наукова бібліотека університету; джерела Інтернет; катедральний фонд.

Передмова.....	3
Опис навчальної дисципліни.....	4
Програма навчальної дисципліни	6
Структура навчальної дисципліни для студентів денної форми навчання.....	9
Теми практичних занять для студентів денної форми навчання.....	10
Плани практичних занять для студентів денної форми навчання.....	11
Теми лабораторних занять для студентів денної форми навчання.....	58
Плани лабораторних занять для студентів денної форми навчання.....	58
Теми практичних занять для студентів заочної форми навчання.....	68
Плани практичних занять для заочної форми навчання	68
Завдання для контрольних робіт для студентів заочної форми навчання.....	97
Самостійна робота студентів.....	101
Питання до курсового іспиту (1-й семестр)	103
Питання до курсового заліку (2-й семестр).....	104
Засоби діагностики результатів навчання та форми контролю навчальних досягнень студентів денної форми	108
Методичне забезпечення	110
Рекомендована література до курсу	112

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

Хомич Тетяна Леонідівна

**СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА:
ФОНЕТИКА, ФОНОЛОГІЯ, ФОНОМОРФОЛОГІЯ,
ОРФОЕПІЯ, ГРАФІКА, ОРФОГРАФІЯ**

Першокурснику на допомогу

**для студентів спеціальності 014.01
Середня освіта (Українська мова і література)
освітнього ступеня «БАКАЛАВР»**

Технічний редактор   *О. Клімова*

Верстка та макетування   *О. Полковник*

Комп'ютерний набір   *Т. Хомич*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23743-13583 ПР від 06.02.2019 р.*

Підписано до друку 05.09.2019 р. Формат 60×90 1/16.
Папір офсетний. Друк на різнографі.
Ум. друк. арк. 6,74. Обл.-вид. 5,45.
Наклад 100 прим. Зам. № 885.
Редакційно-видавничий відділ НУЧК імені Т.Г. Шевченка
14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53, к. 208
тел. 65-17-99. nuchk.tipograf@gmail.com